بەشی دووەم لە چاوپێکەوتنی دەنگەکان لەگەڵ عەدنان کەریم یەکێک لەڕابەرانی پێشووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستیی کوردستانی عێراق

بۆ خوێندنەوەی بەشی یەکەمی ئەم چاوپێکەوتنە کلیکی ئێرە بکەن ....

دەنگەکان: یەکێک لە ئیشکالیەتە دێرینەکانی فکری سیاسی مەسەلەی دیموکراسیە.
سەرتاپای سەدەی بیست قەناغێکی پڕ لە ململانێ بوو بۆ کۆمۆنیزم کە تیایدا هەوڵێکی هەمەلایەنەی دا ئاوا بسەپێنرێت کە دیموکراسی، لەناوبچێت، سەرخانێکی سیاسیە بۆ دەسەڵاتداریەتیی چینی سەرمایەداری و ئاوا کۆمۆنیزمە کە لەڕێی بەرپاکردنی شۆڕشی سۆسیالیستیەوە " دیموکراسیی "استقینە " دابیت ئەکات.
بەکورتی پەیوەندیی پڕ لە ئیشکالیەتی کۆمۆنیزم و دیموکراسی چۆن هەڵئەسەنگێنیت؟

عەدنان کەریم :

ئیشکالیەتی کۆمۆنیزم و دیموکراسی، پەیوەندیەکی پڕ لە گرێ و فرێ هەیە کە من هەوڵ ئەدەم چەند لایەنی گرنگیان ، بەڵام خێرا ، باس بکەم. بۆ ئەو مەبەستەش، وەکوو هەمیشە ، ناچارم جارو بار ئاوڕ لە فکری کۆمۆنیزم واتە مارکسیەت وهێروهها پراتیک و مێژووی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی بدەمەوە بە شایەدیی قسەکانم.
کۆشێکی میتەدۆلۆجیی مارکسیەت ئاوایە کە وا نیشان ئەدا کۆمۆنیستەکان لەیی تیرێکیانەوە خاوەنی دواین ڕا و دروستترین ڕوانگە و ڕاستترین بڕچوون لەسەر سەرجەم کێشە و ئیشکالیەتە سیاسی و فکریەکانی کۆمەڵگای مەدرینن و سەبارەت بە دیموکراسیش تووشی هەمان دەرد بوون.
باسەرتا پرسیاری ئاوە بکەین کە : ئایا دیموکراسی کون و کەلەبەری نیە ؟ ڕەخنە هەڵناگرێت ؟ توانیویەتی ناکۆکیەکانی کۆمەڵگای مودرین

بەرەو چارەسەر بەرێت یا تووندوتیژتری کردوونەتەوە؟ و چەندین پرسیاری تر .
من لەوەدا ، بەکورتی تەنها ئەوە ئەڵێم کە دیموکراسی تا ئێم ساتەوەختەش نەیتوانیوە کێشەکانی کەمەڵگای مەدرین چارەسەر بکات بەڵکە قووترینانی کردۆتەوە و بەئاراستەیەکی نادیار و تەم و مژاویدا بردووەتی. بەیە ڕەخنە گرتن لە دیموکراسی لەووی تیۆریەوە مەیدانەکی بەردەوام و درێژکراوی فکری سیاسیە. بیری سیاسیی هاوچەرخیش پێویستی بە دەستوپێنجە نەرمکردنی هەمیشەیە لەگەڵ ئیشکالیەتەکانی دیموکراسیدا. بەڵام گەر مەسەلەکە بە پێوەند بە بیروباوەڕی مارکسیەوە بێراوورد بکەین ئەگەین بەو ئەنجامەی کە مارکسیەت نەک تەجاوزی ئیشکالیەتەکانی دیموکراسیی نەکرد و گرێکوێرەکانی نەکردەوە ، نەک نموونەی ئەلتەرناتیڤەکی باشاتری لە دیموکراسی بەرهەم نەهێنا ، نەک تەزەکی مونسەجیم و مەحکەمی لەو بوارەدا دانەشت ، و ..... تاد، بەڵکوو لەڵێی تەماری پێ لە ئیستیبدادی سۆسیالیزمەوە ، هەموو بۆشایەتی مەدرینی کرد بە مەگەلەک و ناچاری کردن بەهەموو ستەم و بەدیەکانی سیستەمی سەرمایەداری ڕازی بن لە ترسی بوونی سیستەمەکی تەتالیتاری سۆسیالیستیی لەو خراپترەوە.
جگە لەوەش ، بەهەی هەڵچوون و داچوونە گەورە و گرانەکانی سەدەی بیستەمەوە، و بەتایبەتیش بەهەی شکست و ووردوخاشبوونی سۆسیالیزمەوە ، بەهەموو فەرزنەکانیەوە، تا ئێستای سەدەی بیستویەک ، بەمانایەک ، بریتیە لە سەردەمی ئارایشدانەوەی دونیا لەژێر پەرچەمی خراپترین تەندەکانی دیموکراسی و مەیداندار بوون و هەیمەنەی هەوتە دیموکراسیە ڕاستەو و کۆنسەرڤاتیڤەکان.

لەووی تیۆریەوە ئیشکالیەتی گەورە لەوەوە دەست پێئەکات کە :
یەکەم: سەردەمی حیکایەتە مەزنەکان (السردیات التاریخیة الکبری Grand Narratives) بەسەرچوو. ئەم بارودۆخە نوێیە تەداعیاتی زۆری بەدوای خۆیدا هێنا کە گرنگترینیان تێشکانی ئەو هەیمەنەیە بوو کە مارکسیەت وەکوو مەرجەعی جەمتمانەی فکر و کێشە تیۆریەکان سەیر بکرێت.
دووەم: هەوتە کۆنسەرڤاتیڤ و ڕاست بوون بە سووکان بەدەستی دیموکراسی لە هەژاوا.

سیێەم : بەتایبەتی بەڵبەرچاوگرتنی خاڵی یەکەم ، فکری سیاسی و مرۆڤایەتی بە گشتی نەیتوانیوە تەجاوزی قۆناغی هەیمەنەی دیموکراسی بکات و دەستی بگات بە سیغەیەکی باشاتر بە تایبەتی دوای دەرکەوتنی

ناکۆکیکانی سۆسیالیزمی پێشوو گیرسانەوەی لەدوا متافدا وەکوو دەوتەکی تۆتالیتار و سوتەوی کە ووی خراپترین دەسەلاتە دیموکراتیکانیشی سپی کرد. لێرەوە تا ئێستا ئەوە بەچەسپاوی ماوەتەوە کە دیموکراسی بەڵایەکی ناچاریە (اسوأ الشرین) بە دەسەلاتدارەتی و خەلک لەگەڵ دەسەلاتدا پەیماننامەیەکی مژووویی ئیمزانکراویان بەستووە بە قبووکردنی ئەو هەیمەنەیە. بەشەریەتی مەدرین عەقڵی بە کەموکوڕیەکان و تڕەندە خراپەکانی دیموکراسی هاوچەرخ ئێشکە و ئەزانێت بەناوی ئەوەوە چیی بەسەرهاتووە و چیی لەدەستداوە.

سەرجەلە و فایلی کەمۆنیزم لەبواری دیموکراسیدا پڕە لە ناکۆکی و پێشێلکاری و تەمومژ کە یارمەتیدەر بوون و بوون بەماماناک بە لەدایکبوونی قۆناغی هەیمەنەی دیموکراسی بە ڤێرژینە ئیستەوانکییەوە. کەمۆنیزم لەوبارەوە مەسئولیەتی زۆری لەئەستێیە. مارکسیەت لێک و ئاشکرا دژایەتی خۆی ئاگیاندوە لەبەرانبەر پلۆرالیزم ، دەستاودەستکردنی دەسەلات ، جیاکردنەوەی دەسەلاتکان لەیەکتری و سەربەخۆیان ، میدیای ئازاد، مافە بنەڕەتیە سیاسی و فکریەکان وەکوو مافی دامەزراندنی لێکخراوی سیاسی و پیشەیی ، مافی لێخنەکردنی دەسەلات و گۆڕینی هەرکات زەربەی خەڵک خوازیاربوون، و ..... لەبەرەبەیانی شەشی ئۆکتەبەرەوە هەموو ئەو مافانە قەدەغەکران.

مەنشەفیکەکان و سۆسیالیستە شۆڕشگێڕەکان کە هەر کامەیان بەتاک بگرێت خاوەنی نفوزی جەماوەری زیاتربوون لە بەلشەفیکان لەکەمەگەی ڕووسیای ئۆکتۆبەر و گەر دەنگدانەکی ئازادانە سازبکرایە پێکەوە زەربەی لێهەشانا ، بەناوی دیکتاتۆری پرۆلیتاریاوە سەرکوتکران و چالاکیان بەتاوای قەدەغەکرا. تەنانەت لە یەکەمین کۆنگرەی شووراکاندا کە لە نیسان شەشی شوبات و ئۆکتۆبەردا، لە تەموز دەبەسترێت، ئەو ٢ لایەنە زەربەی زۆری دەنگەکانی نوێنەرانی شووراکان بەدەست دەنن.
حیزبی بەلشەفی نێک دیموکراسی لە ئاستی گشتی کەملدا قەدەغە ئەکا و لە گەڵی ئەنێت و لەژێر ناوی دیکتاتۆریکی دەوڵەتی دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا هەیمەنەی تۆتالیتاریانە و دیکتاتۆریی حیزبی بەلشەفی بەسەر سەرجەم ووڵاتدا ئەسەپێنێ ، بەکوو بە لێسمیەتدان بە هەیمەنەی ڕابەریی حیزب ، ساڵی ١٩١٨ وڵە کۆنگرەی دەیەمی حیزبی کۆمۆنیستی بەلشەفیدا ، بە پەی پێشنیارەکی لینین ، مافی پێکهێنانی فراکسیۆن نێک لەناو حیزبدا بەکوو لە ئاستی کۆمیتەی ناوەندی و مەکتەبی سیاسیشدا یاساغ و قەدەغە ئەکات. ئەو حیزب بوو کە لە

گۆنگرەکانیدا بەیاری ئەدا لەسەر هەموو مەسەلەکانی ووڵات و دواتر بەناوی شوواکانەوە تیئۆپەنرا و ئەکرا بە بیار. ئیتر دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا جگە لە دیکتاتۆریکی بیناوەک و درێکی مژووویی هیچی تری تیا نامێنێت.
لەرەدا مەبەستم ئەوە نیە کە تەوانینکی پزتیف بخەموو سەبارەت بە تۆزی دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا و بەهیچ شێوەیک ئاشتی بکەموە لەگەڵ دیموکراسیدا ، بەکوو کرکی قسەکەم ئەوێیە کە بەم حیزبی بەلشەفی تەنانەت پێیەوی لەو تۆزی خشی (دیکتاتۆریی پرۆلیتاریا) ناکات ودیکتاتۆریەت ودەسەڵاتدارەتیی ئاستوخێی حیزب و مەکتەبی سیاسی ئەکات بە تەنها بیاردەر و خاوەن دەسەڵات لە کایە هەرە گەورەکانی کەمەگەوە تا بچووکترینیان. ئەو مەکتەب سیاسی بوو کە چاودێریی ئاستوخێی بوارەکانی ئەدەب و هونەر و سینەما و شانۆ و قوتابخانە و دەکخراوە پیشێیەکانی ئەکرد و بەناوی یەکێتیی نووسەران و هونەرمەندان و قوتابیان و لاوان و ژنانەوە دەیان دەکخراوی بنیات ئەنا کە مەرجەعی هەموویان تەنها و تەنها حیزب بوو نەک هیچ ئەرگانێکی هەبژێردراوی تر یا چارەنووسی ڕەوت و گۆشەی ئەو بزووتنەوانە و دەکخراوەکانی بەجبهەدرەت بە فەنکشینی سەربەخۆ و تەفاعولاتی خۆدی خیان.
گەر لە ئاستێکی تریەوە تەماری کەمەنیزم و دیموکراتی چاو لەبکەین باشترین بەگەنامە بەرنامەی حیزبی بەلشەفیە کە تا ئێم ساتەوەختەش مەرجەعێکی پیرۆز و بەجیدالە لە ناو کەمەنیستەکانی سەرجەم دنیادا. دەسەڵاتدارەتیی سۆسیالیستی لەسەر بنەمای حکوومەتی شووڕایی دامەزراوە. بەندی ئەسەیی بەرنامەی بەلشەفی کەسەرلەوحێی گشت بەرنامە کەمەنیستیەکانە ئەڵێت : (شووڕاکان هەر خیان هەم دەسەڵاتی یاسادانان وهەم دەسەڵاتی جبەجێکردنیان هەیە – تتمتع المجالس بحق ممارسة كلا السلطتين التشريعية و التنفيذية) .

ئەوەی سەرەوە تۆزی جەوهەریی ماركسیەت و کەمەنیزمە سەبارەت بە ماهیەتی دەسەڵاتی سیاسی. دژایەتیی ئەو بەرنامەیە لەگەڵ پرەنسیپە سەرەتاییەکانی دیموکراسی و ئازادیدا لەوە بەپەردەترە کە هیچی لەسەر بڵێین. ئیتر لەرەوە ناکۆکیی سەرجەم ئەو تۆز و باوەڕانە ئاشکرا ئەبێت کە ئەیانەوێ ئەومان دەرخوارد بدەن گوایە ستالینیەت پەتایەکی نامۆیە بە کەمەنیزم و لادانە لە ئەسڵی ئازادیخوازیی سۆسیالیستی. ئەوەی لە چین و ڕووسیا و بلۆکی ئەوروپای ڕۆژهەڵات و ڤێتنام و کوبا و هەموو نموونەکانی تری سۆسیالیزمدا پیادەکرا و بەرهەمهات لە بواری دەسەڵاتی سیاسیدا تەرجەمەکردنی حەرفی و دەقاودەقی ئەو تۆزە جەوهەریەی ماركسیەت سەبارەت بە دەسەڵاتی

سیاسیی سۆسیالیستی و هیچیان بە مووڵو ئاستە سیاسیە لایان نەداوە. ئەو مەبەستانەت دواتر دەبێت بە سەرمەشق و نموونەیەک بۆ پیادەکردنی دیکتاتۆریەت لە زۆر وڵاتی تری جیهانی سێیەمدا لە ئاسیا و ئافریقیا و ئەمریکای لاتین کە کەم تا زۆر خۆیان بەهاوپەیمانی ئەم یا ئەو دەوڵەت یا بزووتنەوەیەکی سۆسیالیستی ناساند وەکوو ژەمەکانی عێراق و سوریا و ئاسیوبیا ولیبیا و جەزائیر وئەنگۆلا و ...تاد.
یەکێک لەو تێزە باوانەی کە کۆمۆنیستەکانی کوردستان و عێراق ساڵەهای ساڵە لە باس و پلمیکەکانی خۆیاندا ئەیانجوێنەوە ئەوە بوو کە بوونی دوو حیزب یا زیاتر خراوی کۆمۆنیست لە وڵاتێکدا ناکۆکیەکە و تەنها ئەبە یەکێکیان هەڵگری سیفەتی ڕاستەقینەی کۆمۆنیزم بن. ئەوە بە کۆمۆنیستەکان سەختە کە بوونی دوو حیزبی کۆمۆنیست قبووڵ بکەن و دان بە بوونی یەکتردا بنێن و بتوانن پێکەوە هەڵبکەن. زۆربەی بزووتنەوە سیاسیەکانی تری وەکوو ناسیونالیزم یا ئایینی لیبرال و تەنانەت ئایینی ئیسلامیەکانیش بە قازانجی ئامانجە سیاسیە دوور و هاوبەشەکانیان ئەوە هەزم ئەکەن و ڕادەبن لەگەڵ بوونی چەندین حیزب لەبەستەر و هەناوی یەک بزووتنەوەدا و تەنانەت بە ئامانجی تاکتیکی و سیاسیی قۆناغێک ئامادەی هاوپەیمانی و دەستایەتیی حیزبی هاوچەشنی خۆیان، بەڵام نموونەی پێکەوە هەڵکردن و تەبایی ، چ جای کاری هاوبەش و هاوپەیمانی لە نێوان حیزبە کۆمۆنیستەکانی یەک وڵاتدا ، زۆر دەگمەنە.

لە زۆربەی وڵاتانی دنیادا چ ئێستا یا لە مێژووی دوورتریاندا ، چەندین حیزب و ئایکخراوی کۆمۆنیستی و مارکسی سەریان هەڵداوە لە یەک وڵاتدا . ئەو دیاردەیە بەتایبەتی پاش دابەشبوونەکانی ئیزی بزووتنەوەی کۆمۆنیستی جیهانی لە شەستەکانی سەدەی بیستەوە لە نێوان سۆفیەت و چیندا واقعیەتێکی دیاربوو. هەر ئێستا لە ئێران ، تورکیا ، عێراق ، وولاتانی ئەمریکای لاتینی ، لەهەر وڵاتێکدا چەندین و لە هەندێکیاندا دەیان ئایکخراو و حیزبی کۆمۆنیست و سۆسیالیست هەن کە بە یەک یامانج یا ئامانجی نزیک لەیەک تێئەکۆشن . ئەوان دەرگیری خەباتێکی سەختن لەگەڵ ژیمە سەرکوتگەرەکان و " ئیمپریالیزم " و کۆنەپەرستیدا. زۆربەی خاڵ و بەش و بەندەکانی بەرنامەکانیان لەیەک ئاچن یا نزیکن لەیەکەوە یا جیاوازیەکی ئەوتۆیان هەیە. بەڵام لە هیچ وڵاتێکدا بەدگمەنیش نابینرێت کە ئەو هەزانە لەژێر چەترێکدا کۆببنەوە بە درێژدان بە خەباتی هاوبەشیان لە بەرەیەک ، ئیئتیلافێک ، بلۆکێکی سۆسیالیستی ، پلاتفۆرمێکی هاوبەش و تەنانەت کاتی و مەرحەلیشدا و بە پاراستنی

جیاوازیەکانیانیشەوە ، بەکوو ئەستەم بتوانن پەیوەندیەکی تەندروستی سیاسی دەستانە لە نەوخەیاندا بنیات بنێن یا تەنانەت کەبوونەوەی هاوبەش و بیروڕاگەیەنەوەش لە نەوانیاندا هەبێ ، یا بتوانن بگەن بە هەکەوتن لەبواری بابەتی وەکوو ئازادیە سیاسیەکان ، یاسای کار ، یا تەنانەت یەک بابەتی وەکوو خەبات لە دژی ئیعدامدا و خەباتیان پەکەوە گرێ بدەن و نموونەیەکی بچووک لە گیانی پەکەوە ژیان و یەکتر قەبووڵکردن و قووڵبووونەوەی خەباتی هاوبەش و بەرژەوەندی سیاسی و چینایەتیی هاوبەش بەرهەم بهێنن.

ئەو حیزبە کۆمۆنیستانەی کە دەیان و سەدان لاپەڕە هەشئەکەنەوە سەبارەت بە سەرکوتگەری ڕژیمە فاشی و دیکتاتۆریە ئیسلامی یا نەتەوەییەکان یا بەکرێگیراوی ئیمپریالیزمی جیهانی و شین و شەپۆلە ئۆگەن بە ئازادی و مافەکانی مرۆڤ و پشێلکردنی سادەترین مافی هاووڵاتیان لە ووڵاتەکانیان، لەناو ڕیزەکانی خەیاندا ، لە کەشە ناوخەییەکانیاندا ، لە شەوازی بەهەڵوەبردنی پلمیک و ئیشکالیەتە سیاسی و فکریەکانی ناوخەی حیزب و بزووتنەوەکەیاندا، کەمترین پابەندی و پەیڕەوەی کردن لە دیموکراسی و ئازادی و بواری باس و هەخنە بە ئەندامان و بەتایبەتی بە کادیری هەخنەگر بە بیر و سیاسەت و تاکتیکەکانی خەیان ئەدەن.

لە مەژووی دوور و ئێستای بزووتنەوەی کۆمۆنیستیدا، سەردەمی مارکس ، ئینتەرناسیونالی یەکەم ، ئینتەرناسیونالی دووەم و کەشە لۆگەڵ برینشتاین و کاوتسکی و بلیخانەف ، قەناغ و کەشکانی نەوان بەلشەفیزم و مەنشەفیزم، کەشە خوێناویەکانی نەوان باهەکان کۆمۆنیزم لە بیستەکان سەدەی پێشوو لە سۆڤیەت و قەسابخانەکانی ستالین لە سیبەکاندا کە زەربەی زەری قوربانیەکانی نەک سەرمایەداران بەکوو ئابڕانی کۆمۆنیستی وەکوو ئادیک و زینۆفیف و بخارین و بریوبراجینسکی وترۆتسکی بوون ، لەشێستەکانی عێراق و لە سەروبەندی تەقینەوەی کەشکانی لیژنەی مەرکەزی و قیادەی مەرکەزیی حیزبی شیوعیی عێراقدا ، لە کەشکانی کۆمۆنیزمی کرێکاری سەردەمی حیزبی کۆمۆنیستی ئێران و ئێستگا بەردەوامەکانی تا ئێستای لە ڕیزی حیکمەتیستەکان و …تاد ، ئەوەی غایب بووە تەنها باسی ئازادانەی فکری و پلمیکی هەشن و شەفافی سیاسی و شەوازی دیموکراتیکی بەینەوە و میکانیزمی مودرین و باڵای ئینسانی وەفەزای ئازادانەی ئیختیاری سیاسی بوو. هیچیەک لەو کەشمەکەشە و جیابوونەوانە کە تۆمەنیان هەک هەندەی تۆمەنی مارکسیەت و لۆگۆ ئەویشدا هەر تۆمەندرێژ ئەبن ، لە فەزای هاوبیانە ولەبەرچاوگرتنی بەرژەوەندی ئەو بزووتنەوە

کرێکاریی کە هەر یەکێیان بەتەنیا خۆی بە نوێنەری بەئەملا و ئەولا و تاقانەی ئازانێت ، لە بەرچاوگرتنی بەرژەوەندی سیاسیی چینایەتی ، لەخۆی زاتی و چاوخشاندنەوە بە هەڵە و کەمو کوێکانی خۆدا، لە بەرچاوگرتنی ئیحتیمالی یەک لەسەرسەدی گرتنەبەری شەواز و هەوەستی هەڵە لەلایەن خودی هەر لایەنەوە و پەویستی چاخشاندنەوە پیایندا، لە بەرچاوگرتنی سوودمەندبوونی نیارانی هاوبەشی بزوتنەوە و ڕەکخراوەکانیان و ... تاد ، و هیچیەک لەو پەورانە حسابێکی بە نەکراوە و تەنیا گیانسەختی و سووربوون لەسەر ڕەوابوونی ئەم لە بەرانبەر ئەوی تر و پێچەوانەکەی بووە بە مانهەجی پەیەوکراو. جگی تەماشانی قووڵ کە لەهەموو ئەو جیابوونەوانەی مێژووی بزووتنەوەی کەمانیستیدا ، هیچیەکیان دوای دیان ساڵیش بە یەکگرتنەوە و پێکهاتنەوە کۆتاییان نەهاتووە بەڵکوو ئینشیقاقی دواتر و دواتر ئەوانەی پێشتری لەبیربردۆتەوە. لە مێژووی هەموو ئینشیقاقەکانی ئەم بزووتنەوەیەدا یەک نموونەش بەرچاو ناکەوێت کە دواتر هەردوو لایەنی جیاوەبوو بە پاراستنی جیاوازیەکانیانەوە ، و سەرباری پەداگرتن لەسەر ڕای هاوبەش یا چوونیەک لە بواری بەرنامە و تاکتیکدا، لە کارێکی هاوبەشی سیاسی یا بوارێکی خەباتی سیاسیی هەمان ووڵاتدا لەیەک نزیک ببنەوە.

ڕەگی هاوبەشی نەوان ئەو هەموو مێژووە لە بواری فکر و پراتیکدا یەک شتە: مارکسیزم و کەمانیزم ڕەوتێکە بە دەسەڵاتی ڕەها ودەسبەسەراگرتنی حیزبی کەمانیست بەسەر کەمەڵگەدا تێئەکەشێت وباقی بریق و باقە تیەری و سیاسیەکان سەبارەت بە چینی کرێکار ولەیشەدەرهەنانی ستەم و چەوسانەوەی چینایەتی و دابینکردنی کەمەڵگای پە لە ئازادی و خۆشبەختی و هەموو نەعلەتکانی لە سەرمایەداری ڕەڵی شاردنەوەی ئەو ماهیەتە ستەمگەرانیە ئەگەڵن. ئەو دەسبەسەراگرتنە و ئیحتیوای کەمەڵگە لەلایەن حیزبەوە بەمەبەستی بەرجەستەکردنەوەی بەها و ئایدیا ئایدیاڵەکانی مارکسیزم و کردنی کەمەڵگە بە لابراتەری سەماندنی ڕاستیی مارکسیزم ، بەتەبیعەت ، ئەو بیروباوەڕە ئەخاتە خاڵی بەرانبەر و جیگەیەکی ناکۆک لەگەڵ بنەماکانی ئازادی و دیموکراسیدا. لەمارکسیزمدا شتێک شک نابەین بەناوی دەستاودەستکردنی دەسەڵاتەوە. دەسەڵات یەک جار و بەهەتا هەتایە ئەکەوێتە دەست حیزبی کەمانیستەوە و ئیتر کۆشەی دەسەڵاتی سیاسی بە یەکجاری ئەپچڕێتەوە. نیزامی سۆسیالیستی یانی نیزامی تاک حیزبی. ئیتر شوێنێک نامێنێتەوە بە ئەپۆزیسیۆن و چالاکیی سیاسیی تر جگە لە چالاکی و خەبەرجەستەکردن لە چوارچێوەی حیزبدا وەکوو تەنها کیانی سیاسیی شەرعی.

کۆشەی دان نانان بۆ جیاوازی و فرەیی ، فرەجەمسەری و فرەهەندی لە بواری فکرو تیۆریدا، کۆشەیەکی دیرینی مارکسیزمە کە قەناغ بە قەناغ لەگەڵ خۆیدا هەناویەتی.

چاک لە بیرمە کە لە ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی پێشوودا لە باس و جدالە فکریەکانی ئۆوکاتی بزووتنەوەی چەپ لەکوردستاندا کە ئۆوکات ماویزم وەکوو ڕەوتێکی ڕەخنەگر لە سۆڤیەت و حیزبەکانی پرەمسکۆ ئایدیۆلۆجی زاڵی ناو بزووتنەوەکە بوو، تێزێک لە چینەوە بۆ باوبوونەوە کە لە ستەیکدا کورتکرابۆوە. دەقی تێزەکە بەمجۆرە بوو: (با سەدان گوڵ بگۆشنەوە و سەدان ڕەوتی فکری بنە مەیدانی ململانێ – دع مئة زهرة تتفتح و مئة مدرسة فکرية تتبارى). بۆ باوبوونەوەی ئۆو تێزە هەڵایەکی زۆری لەناو مارکسیەکانی ئۆوسای کوردستاندا نایەوە. هەموو چالاکوانانی مارکسیی ئۆو سەردەمە پەمان وابوو کە ئۆوە تێز و بۆچوونێکی نامارکسی و بگرە دژەمارکسیە. ئۆوکات هەشتا ڕەشن نەبوو کە خاوەنی ئۆو تێزە خودی ماوتسی تۆنگ یان نا و ڕوانگەی گشتیمان وابوو گۆڕ ماو وای ووتبێت هەڵەیەکی ناشیاوی گەورەی کردووە. دواتر دەرکەوت کە ئۆوە بۆشکە لە هەوڵێکی فراوانتری دینگ سیاو پینگ کە سەرکردەی باڵی ڕیفۆرمیستی حیزبی کۆمۆنیستی چین بوو لەبڕانبڕ گرووپی چوار کەسیی ڕابەریی حیزبدا کە نوێنەرایەتیی باڵی دژە ڕیفۆرم و سوونەتیی ناو حیزبیان ئەکرد. سەیر لەوەدا بوو کە چەپ بزووتنەوەیەکی ساوای بەهەزی کەمەگەی ئۆوکاتە بوو کە لەووەتەکدا خۆریکی دەسپەکردنی خەباتی سیاسی بوو کە هەندەی کونەدەرزیەک ئازادیی سیاسیی تیا بەدی نەئەکرا کەچی هەر لەوقەناغە سەرەتاییەوە چالاکوانانی هەگری تەندێکی هەندە دەسەاتخواز و پاوانخواز و دژ بە فرەیی و چەند جەمسەری بوون لەناو کۆمەگە و ناوخۆی بزووتنەوەکەشیاندا.

نزیکایەتیەکی زۆر هەیە لە تەروانینی ئیسلامیەکان و کۆمۆنیستەکاندا سەبارەت بە ڕوانینیان بە دیموکراتیەت و چۆنیەتی سوودوەرگرتن لەی بەمبەستی گرتنەدەستی دەسەاتی سیاسی لەلایەن خەیانەوە. بیری سیاسیی ئۆو دوو بزووتنەوەیە پەڵ لە پیداگری و داواکردنی مافە دیموکراتیەکان کاتێک لە ئۆپۆزیسیۆندان. هەمیشە هەردوولا بەدروست پێشلکاریەکانی لەو بوارەدا ڕسوا ئەکەن و ڕژیمە سیاسیە نەیارەکانیان بەوە تاوانبار ئەکەن کە هەگۆ بە بواری یەکسان و ئازادانە بە حیزبەکانی ئۆوان نادەن و ئۆوان قوربانیی نەبوونی دیموکراسی و فەزای ئازادانەی هەسووڕانی سیاسین. بەڵام چونکە دیموکراسی لە ڕوانگەی ئۆو دوو هێزەوە ئامرازێکە بۆ گەیشتن

بەدەستهێنان یا بواركە بە فراوانكردنەوەی نفوزی خۆیان ، لەگەڵ هاتنەسەركاریاندا یەكەمین بەیاركانیان قەدەغەكردن و سەركوتكردنی ئازادیەكان و مافەدیموكراتیەكانە. علی بلحاج ، یەكیک لە ئەبرانی بەرەی زگاریی ئیسلامی لە جزائیر لە سەروبەندی هەڵبژاردنە مێژوویەكەی سالی ١٩٩٤ ی ئەو ووتەدا كاتێک كە دنیابوو لە سەركەوتنیان ، ئاشكاوانە ووتی " ئەمە دواهەمین هەڵبژاردن ئەبێت لە جزائیردا " . لەگەڵ هاتنەسەركاری حیزبە كۆمۆنیستەكانیش لەهەموو ووتانی بلەكی سۆسیالیست جاراندا، بە هەتا هەتایە فایلی هەڵبژاردن پێچرایەوە و ئیترشین و شۆپێی كۆمۆنیستەكانیش سەبارەت بە دیموكراسی وپێداگری لەسەر ئەو مافە و قووڵكردنەوەی هەمیشەیی وەكوو داخوازیەكی سەرەكیی قۆناغی پێش گرتنەدەستی دەسەڵات لایەن ئەوانەوە ، كەتایی دێت. ئیتر دیموكراسی لە ئاوانگەی ئەوانەوە خۆی دایەوە و ئەوان بەمەرامی خۆیان گێشتن.
ئەو ناكۆكیە لە كەتایی سەدەی بیستدا ئەتەقێتەوە و فشارێكی هووخێنەر لەسەر بزووتنەوەی كۆمۆنیستی و ماركسیەت دروست ئەكات كە لەهەمان كاتدا ئەبێت بە دوافرسەت و هەڵی واقیعی بۆ ئەو بزووتنەوە و تیۆریە و بە لایەنگرانی گەر بیانهەوێت جگەیەكیان لە سەدەی بیستویەكدا هەبێت.
سەدەی بیست ، لەئاستیدا ، بریتی بوو لە قۆناغی ڕەخسانی فرسەتە یەک لەدوای یەكەكان بۆ بزووتنەوەی كۆمۆنیستی لە گشت جیهاندا. وەرچەرخانە گەورەكانی سەدەی پێشوو، كەتایی شەڕی جیهانیی دووەم ، دامەزرانی بلەكی سۆسیالیستی ، سەركەوتنەكانی بزووتنەوەی ڕزگاری نیشتیمانی كە ئیلهامیان لە سۆسیالیزمی جیهانی وەرئەگرت ، سەركەوتنی شۆڕشی چین بەئاڕاستەیەكی حیزبی كۆمۆنیست و سەرهەڵدانی بلەكەكی گەورەی تری سۆسیالیزم لە ئاسیا ... تاد، فرسەتی مێژویی دەگمەن و مێژووساز بوون بۆ كۆمۆنیزم تا ڕادەیەكی زۆر بەهۆی سەرمەنەت سەبارەت بە قۆناغی گوزار لە دیموكراسییەی " بورجوازی " ، بەرپاكردنی دنیای پێ لە خۆشگوزەرانیی ئابووری و بژێو، دنیایەک كە بە فیعلی ئینسان خۆی دەستاداری خۆی بێت ، دنیایەک كە قووڵپ بدات لە ئاشتی و ئاوەدانی و ئیفاه و... ، تاد . زۆربەی بۆشایەتی ئازادیخواز لەسەرتاسەری جیهاندا نەک چاوی ئومێدیان بەیێ سۆسیالیزم ، بەڵكوو بەكردەوە چارنووسی خۆیان سپارد بەو بزووتنەوەیە و بوون بە لەشكری گۆڕانكاری و پێشەوكەر لە پلاتفۆرمی كۆمۆنیزم. بەڵام بزووتنەوەی كۆمۆنیستی نەک هەر نەیتوانی ئەو خەونە بكات بە حەقیقەتێكی مادی بەرجەستە بكات هەموو ئەو ئاوات و ئامانج و خەونە مێژوویانەی كرد بە پێژە بە بەرپاكردنی سیستمێكی تۆتالیتار كە نە لە بواری ئابووری و كۆمەڵایەتی و نە

لەبواری مەدللی نیزامی سیاسیدا نەک تەجاوزی جیهانی کاپیتالیزمی نەکرد بەڵکوو بوو بە ڕەمزی پاشکۆیەک لە مەژوودا کە ساڵەهای ساڵی ئەوەت تا قەرەبوو بکرێتەوە.

درێژەی هەیە .....

مافیاکانی نەوت لەهەرێمی کوردستان … جەزا ئەحمەد فارس

گروپێکی بچوك لە هەردوو حزبی دەسەڵاتداری هەرێمی کوردستان/عێراق، دەستیان بەسەر داهاتی نەوت گرتووە کە سەرەکیترین سەرچاوەی داهاتە بۆ هەرێمی کوردستان ئەم گروپە ئەکرێت بە مافیای نەوت ناویان بێنین لە بەر ئەوەی هەموو سیفەتەکانی مافیایان تێدایە .
ئەو نەوتەی کە سروشت پێی بەخشین لەبری ئەوەی ببێت بە سەرچاوەی خۆشبەختی و ئاسودەی بۆخەمان و نەوەکانمان ئەم گروپە مافیایە کردیان بە نەهامەتیەك کە خەمان و نەوەکانیشمان ئەبێت باجی بدەین .
مافیاکانی نەوت بە شێوەیەکی نا ئەخلاقی و نا یاسای داهاتێکی خەیاڵاویان لە هەنارده کردنی نەوتی ئەم هەرێمەوە دەست دەکەوێت.
بۆئەوەی ئەو داهاتە زۆرەی کە لە فرۆشتنی نەوتەوە دەستیان دەکەوێت لەکاتی بردنە دەرەوەی توشی لێپرسینەوە نەبن سیاسەتی سپی کردنەوەی پارەی نەوت ئەگرنە بەر .
چەندین کۆمپانیای وەهمیان دروست کردووە بەمەبەستی ئەوەی کاتێك کە داهاتەکانیان بردە دەرەوە بێن ئەم داهاتانە لە قازانجی ئەم کۆمپانیانەوە دەستمان کەوتووە.

زۆر جار لە پاڵ ئەوەی ئەم کۆمپانیانە کاری سپی کردنەوەی پارە دەکەکەن بە شێکی زۆری تەندەرەکانی حکومەتی هەرێمی کوردستانیش وەر دەگرن و لەوانەشدا گەندەڵییەکی بێشوومار ئەنجام دەدەن.
یەکێکی تریش لەو دیاردانەی کە ئەم مافیانەی نەوت دروستیان کردووە چەندین کەسی نزیك لە خێیان لەماوەیەکی کەمدا کرد بە ملۆنەرو ملیالەر لە سەر داهاتی خەڵکی ئەم هەرێمە.

ئەم هەڕەمە وای لێهاتووە وەکو قاچك لەماوەی شەو ڕۆژێکدا چێن هەڵەتێ قەت ئاوا چەندین ملوێنەرو ملیالەر دروست دەکرێن کە ئەمە شتێکی نا ئاساییە لە بەر ئەوەی زۆر بەی ئەو خەڵکانەی کە لەم هەڕەمەی ئێمە ئە بن بە ملوێنەرو ملیالەر لە سەر داهاتی خەڵك بوون نەك لەسەر بنەمای لێهاتووی و کاری خۆیان.
کارەساتی گەورە چاوەڕێی خەڵکانمانە ئەگەر ئەم مافیایانەی نەوت نەوەستێنین چونکە ئەم مافیایانە گرنگ نیە بەلایانەوە ئەگەر هەموو ئەم هەڕەمە وێران بکەن لە پێناو بەرژەوەندی تایبەت بەخۆیان.

مافیاکانی نەوت کێن ؟...

لەدوای ئەوەی کە هەرێمی کوردستان هەنارەکردنی نەوتی دەست پێکرد بۆ دەرەوە خەڵکی ئەم هەڕەمە سەرەتا هیچ زانیارییەکان لە سەر ئەوە نەبوو کە ئەم نەوتە ئەگەر لە دەستێکی ئەمیندا نەبێت ئەبێت بە مایەی نەهامەتی بۆ خۆیان و نەوەکانیان بۆ یە هاوڵاتیان پێیان وا بوو کە ئایندەیەکی پرشنگدار چاوەڕێیان دەکات .
بەڵام بە تێپەڕ بوونی کات ئەو ڕاستیە ڕوونبوویەوە کە نەوت بۆ خەڵکی نەهامەتی دێنێت و بۆ بەر پرسەکانیش خۆشگوزەرانی.
هەمیشە راگەیاندکارە حیزبییەکانی هەردوو حزبیی دەسەڵاتدار لەڕێگەی راگەیاندنەکانیاوە ئەوەیان بە گوێماندا ئەدا کە نەوت ئە بێتە مایەی خۆشگوزەرانی بۆ هەموو خەڵکی کوردستان بێیە خەڵکی ئەم هەڕەمە چەواشە کرا بەشێوەیەکی نادروست رای گشتی ئاراستە کرا بە ئاستەی پشتگیری کردن لە هەنارەکردنی نەوت.
بەتێپەڕبوونی کات نەوت بوو بە نەهامەتی بۆمان لەبەر ئەوەی کە گروپێکی مافیا کە من بە مافیای نەوت ناویان دەبەم کۆنترۆڵی سەرچاوەکانی نەوتیان کرد و زۆر بەی داهاتەکەیان خستە خزمەتی خۆیانەوە و خەڵکی هەرێمی کوردستانیان بێبەشکرد لە و داهاتەی کە لە ڕێگەی نەوتەوە دەست دەکەوێت.
مافیاکانی نەوت زۆرێك لە بەر پرسەکانی ناو هەردوو حزبی دەسەڵاتن کە ئەوانیش پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتی نیشتیمانی کوردستانن ئەمان ئەو داهاتەی کەلەنەوتەوە دەست هەرێمی کوردستان دەکەوێت بە ئارەزووی خۆیان تەخشان و پەخشانی دەکەن بێیە ئەم هەڕەمە کەوتۆتە ناوقەیرانێکی دارای قورسەوە کە ڕزگاربوون لێی ئەگەر مەحاڵ نەبێت ئەوە ئەستەمە.
ئەگەر سەیرێکی واقعی هەرێمی کوردستان بکەن لەم ڕێدا هەموان بوینەتە قوربانی سەوداو مامەڵەی مافیاکانی نەوت بەهۆی ئەوەی کە

مافیاکانی نەوت کۆنترۆڵی هەموو شتێکیان کردووەلەم هەرێمەدا.
چەندین بەر پرس لە سەرکردە سیاسیەکانی یەکێتی نیشتیمانی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان لە سایەی نەوتەوە بوون بە کەسی ملوێنەر و ملیالەر ئەمانە خۆیان کردووە بە خاوەنی چاڵە نەوتەکان و هەر یەکەیان چەندین بیری نەوتیان هەیە.
لەپاڵ ئەوەی کە لەرگەی بڕیيەوە بە شێکی زۆری نەوتی هەرێمی کوردستان بەتاڵان ئەبرێت بەدرۆژاری چەندین ساڵی ڕابردوو ئێستاش بە بەردەومی تەنکەرەکانی نەوت ڕیز دەبەستن بەدوای یەکدا و ئاودیوی سنورەکانی هەرێمی کوردستان ئەکرێن.

شێوازی کاری مافیاکانی نەوت

یەکێك لە سیفەتە دیارەکانی مافیاکانی نەوت ئەوەیە کە بەهەستن بە هیچ شێوەیەك هەست بەئازارەکانی خەڵکی هەرێمی کوردستان ناکەن وە زۆر خێرا پەرستن ئەیانەوێت هەموو شتێك بۆ خۆیان بێت و ڕەحمی قۆرغکاری باڵی کێشاوە بەسەریاندا .
مافیاکانی نەوت بەنهێنی کارەکانیان ئەنجام ئەدەن و ئەو داهاتانەی کە دەستیان دەکەوێت بەناوی کەسە نزیکەکانی خۆیانەوە لە بانکەکانی دەرەوە هەڵی دەگرن .
مافیاکانی نەوت خاوەنی چەندین پرۆژەی گەورە گەورەشن کە هەندێکیان تەنها بۆ سپی کردنەوەی پارەکانیانە وە هەندێکی تریشیان بۆ ئەوەیە کە بتوانن کۆنترۆڵی سەرجەم بوارەکانی ژیانی تاك بە تاکی هەرێمی کوردستان بکەن.
هەندێك لە مافیاکانی نەوت خاوەنی کۆمپانیای خانوبەرەن کە لە ڕگەیەوە لەیەك کاتدا دوو سودی گەورە بە دەست دەیەنن یەکەم پارەکانیانی پێ سپی دەکەنەوە دووەم قازانجی خەیاڵاویش لەو پرۆژانەدا ئەکەن.
ئەم مافیایانە خەڵکی هەرێمی کوردستانیان توشی تەکشکانێکی دەرونی گەورە کردوە ئەتوانین بڵێن پێویستمان بە چەندین دەیە ئەبێت بۆ ئەوەی جاریکی تر بگەڕێنەوە حاڵەتی ئاسای، چونکە زۆر بە بەرنامە کار لە سەر تەك شکاندنی کەسایەتی مرۆڤی کورد کراوە .

چۆن مافیاکانی نەوت بوەستێنین؟

کاتی ئەوە یە کە مافیاکانی نەوت بوەستێنین چونکە بە بەردەوام بوونی ئەمان لە سەر کارە چەپەڵەکانیان قەیرانەکان زیاتر ئاڵۆز ئەبن و ئاسۆی چارەسەر وون ئەبێت لێمان.
ئەگەر بەزووترین کات مافیاکانی نەوت نەوەستێنرێن ئەوە کارەساتی

گەورە توشی هەرەمی کوردستان دەکەن کە بۆ چەندین نەوە کاریگەری ئەبێت
پێویستە ئەم مافیانە هەوڵبدرێت لەناوخۆ ووو بەووی دادگاکان بکرێنەوە ئەگەر زەمینە سازی دادگاکانیش لەبار نەبوو لە هەرەمی کوردستان ئەوە ووو بەووی دادگاکانی عێراقیان بکەینەوە لە بەر ئەوەی بە پێی دەستوری عێراقی تاوەکو ئێستا ئەمە وەك هەرەمی کوردستان بە شێکی جیانەکراوەیەن لە خاکی عێراق .
پێم وایە دادگاکانی ناوەند شێوازی کارکردنیان باشترە لە دادگاکانی هەرەمی کوردستان وە حکومەتی ناوەندی عێراق چەندین قۆناغ لە پێش حکومەتی هەرەمی کوردستانەوە بووو بەووو بوونەوەی گەندەڵی بۆیە ئەکرێت لە ئێگەی دادگاکانی حکومەتی ناوەندەوە کە مەبەستم ئەوانەی دەرەوەی سنوری هەرەمی کوردستانە ئەم مافیایانە ووو بەووی دادگا بکرێنەوە.
ئەگەر هاتوو ئامادەش نەبوون بێنە بەردەم دادگاکان ئەوە یەك رێگەی ئاشتیانەی تر لە بەردەمماندا ئەمێنێت ئەویش بریتیە لەوەی کە لەئێگەی ئەو نوسەرو رۆشنبیرانەی کە لە دەرەوەن بەتایبەتی لەووڵاتانی ئەورووپا و ئەمریکا ئەژین هەوڵبدرێت لەوێ پەڵاو لەداگاکان بۆ ئەو مافیایانە بکرێتەوە وەپاشان قەدەغەی سەفەریان لێبکرێت و ئەو پارەی کە بەناوی خێیان و کەسوو کاریانەوە هەیگیراوە لە بانکەکانی دەرەوە بلۆك بکرێت چونکە ئەو پارانە هی هەموو خەڵکی هەرەمی کوردستانە نەك هی ئەوان.

مافیاکانی نەوت و کاری تیرۆر

ئەگەر بڕەنگ نە بین ئەوە مافیاکانی نەوت ئەمان کوژن یان هەوڵدەدەن بمانکۆن دیار ترین نمونەی تیرۆریش بریتیە لەشەهیدکردنی (کاوە گەرمیانی) ڕۆژنامەنوس کە بەر لەوەی یەکەمین نەوەی خۆی ببینێت بە ناشیرینترین شێوە و دور لە هەموو بەهایەکی مرۆڤایەتی تیرۆریان کرد.
شەهید کاوە گەرمیانی بووە قوربانی ئەو ڕاپۆرت و کارە ڕۆژنامە نوسیانەی کە بە شێکی پەیوەندی بەمافیاکانی نەوتەوە هەبوو، ئەو ئەیویست کە مافیکانی نەوتی ناوچەکەی خۆی بە ئەمە بناسێنێت و گەندەڵیەکانی کەرتی نەوت لەگەرمیان دەربخات کە ناوچەیەکی ستراتیژی و گرنگە .
ئەم مافیایانە دەبێت لە سەر ئاستی نێودەوڵەتی ناویان بخرێتە لیستی تیرۆرە وە لە بەر ئەوەی هەر ئەم مافیانەی نەوت بوون بە بۆ گوێدانە هیچ بە هایەکی مرۆڤایەتی دەستیان لەگەڵ داعش تێکەڵ کردو

بازر گانیان لەگەڵ کردن.
ئەو بۆت ئەوەمان قەت لە بیر نەچێت لەکاتێکدا کە داعش منداڵەکانی ئیمەی ئەکوشت و سەری ئەبڕین چەندین مافیای نەوت کە کورد بوون و لە لایەن پارتە سیاسیەکانەوە پشتگیری دەکران دەستیان لەگەڵ داعش تێکەڵ کردبوو بازرگانی نەوتیان لەگەڵ دەکردن .
بە داخەوە بازرگانی نەوت مافیاکانی نەوت لە هەرێمی کوردستان و داعش نەبووە ڕۆژەف و ئەم باسە زۆر گرنگی پێنەدراو لە سەر ئاستی ناوخۆی هەرێمی کوردستان.

ئایا کورد لە ئێستادا هێلی دروستکردنی دەوڵەتی هەیە؟ … کامەران چروستانی

دروستکردنی دەوڵەتێکی کوردی ئاواتی هەموو تاکێکی کوردە لە ئێستادا هەروەک لە ڕابردووشماندا، ئاواتێکە لە ناخی هەموو کوردێکدا هەیە و بەردەوامیش بوونی دەبێت هەتا ئەو ساتەی بەرجەستە دەبێت. کەماری مەهاباد و سەرجەم شۆڕشەکانی کورد لە هەر چوار پارچەکەی کوردستان باشترین بەڵگەن بۆ ئەوەی کورد هەمیشە لە هەوڵی ئەوەدا بووە ناسنامە و پێگەی نەتەوایەتیی خۆی جێگیر بکات، وەک هەموو میللەتێکی دیکە خاوەنی ئاڵا و بوونی خۆی بێت و بگومان کەتایی گۆشتی ئەو ناسنامەش بە دروستبوون و بنیاتنانی دەوڵەتێک کەتایی دێت، لەپاش دروستبوونی دەوڵەتیش جارێکی دیکە لە گۆشتی گۆشە و پتەوکردنی ناسنامەی دەوڵەت دێتە کایەوە.

لە ئێستادا زۆر باس لە دروستکردنی دەوڵەتێکی کوردی دەکرێت و ئەو بابەتە دەوروژێنراوە، بە شێوەیەک مەدیاکانی جیهان و هەندێک کەسایەتی بەناوبانگی جیهانی ڕۆژئاوا بە ئاشکرا پشتگیری لەم دەوڵەتی ئایندەی کوردی دەکەن، سەرکردەکانی کوردیش ئاگەڕ هەتا ئێستا بە شێوەیەکی ناڕاستەوخۆ باسیان لە دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی کردبێت، ئەوا ئێستا ڕاستەوخۆ و بە ئاشکرا باسی لێوە دەکەن، هەروەها باس لە گەلێک پەیمانی دەوڵەتان و پشتگیریی کەسایەتییە

بەناوبانگەکانی جیهان بە بنیاتنانی دەوڵەتێکی کوردی دەکەن. بگومان ناجێگیریی و باری شڵەقی عێراق و کێرتبوونی بە چەند ناوچەیەکی مەزهەبی شیعی و سوننی فاکتەرێکی گرنگیە بۆ ئەوەی کورد ئەم لاوازییە بقۆزێتەوە و داوای دەربازبوون بکات لە زەلکاوێکی عێراقێک، کە گەلێک ئاستەم بزانرێت ئایندەکەی بەرەو کوێ دەڕوات.

بەڵام با پرسیاری ئەوە لە خەمان بکەین: ئایا لە ئێستادا و لەم بارودۆخەی هەرەمی کوردستان پێیدا تێ دەپەڕێت کورد هەڵەی دروستکردنی دەوڵەتی هەیە؟ ئەگەر بڵێ، ئایا چەند؟
ئەوەی گومانی تێدا نییە ئەوەیە کە هەموو هەنگاوێک بەرەو دروستکردنی دەوڵەتی کوردی جگە لە پشتگیریی زلهێزەکانی جیهان پێویستی بە پشتگیریی بەلایەنی کەمەوە "هەندێک" لە دەوڵەتانی ناوچەکە هەیە، بە ئەوەی بتوانرێت لە هەموو کاردانەوەیەکی چاوەڕوانکراودا هاریکاریی ئەم دەوڵەتە تازەپێگەیشتووە بکرێت، وەلە لە کەی باری ناوخۆیی و دەرەکی و نەودەوڵەتی پێویستە سەرنج لەم خاڵانەی خوارەوە بدەین:

١. کورد پێویستە ئەوەی لەلا ڕوون و ئاشکرا بێت، کە سەرجەم نەتەوەکانی دەوروبەر (عەرەب، تورک و فارس) دەستی کوردن، هەتا ئەو ساتەی کورد "بۆ بچکۆلەیە" و داوای مافی سەربەخۆبوون و جیابوونەوە ناکات. هاوکات هەزری دیموکراسی و ئازادیی مافی چارەنووس لەناو گەلانی ناوچەکەدا نەگەیشتۆتە ئاستێک، کە ئەو پرسیە لەگەڵ ئەو لایەنانەدا بە گفتوگۆ و هێمنی ئاشتییانە سەربگرێت هەروەک ئەوەی کە لە نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو لە کەماری چیکسلۆڤاکیادا ڕووی دا و لە ئێگای یەفراندەمکەوە بوون بە دوو دەوڵەتی چیک و سڵۆڤاکیا. دەوڵەتان و گەلانی دراوسێ لەنێوان خۆیاندا لەسەر هیچ کێک نەبن، ئەوا لە ڕووبووبوونەوەی پلانێکی وەها لەلایەن کوردەوە کەکن، هەمان شتیش لەناو عێراقدا سەبارەت بە شیعە و سوننە دەگوزەرێت، کە لە ئێستادا هەرچەندێک شیر لە یێک دەسوون، بەڵام سەبارەت بە پرسی کورد یێک دەنگ و یەکگرتوو بوون و دەبن.

٢. دروستبوونی هەر دەوڵەتێکی کوردی واتە گەڵانکاریی نەخشەی سیاسیی هەموو ناوچەکە. ئەم گەڵانکاریەش ئەوە دەخوازێت بەرژەوەندیی زلهێزەکانی جیهان لە دروستبوونی دەوڵەتێکی کوردی لە تێکدانی نەخشەی جیۆپۆلیتیکی ناوچەکە زۆر بەهێزتر بێت: تورکیا بە درێژایی مێژووی پاش جەنگی جیهانی یەکەم پارێزگاری لە

بەرژەوەندییەکانی ئەمریکا و ئەوروپا و ناتۆی کردووە، ئێران دەوڵەتکی بەهێز و یەکگرتوە لە سەرچاوەی گرنگەکانی وزە بۆ جیهان، عێراق و سوریا پشتگیریان لەلایەن سەرجەم دەوڵەتە عەرەبییەکانەوە بۆ دەست دەهێنن لە هەموو هەوڵێکدا بۆ گەڕانکاریی سنووردانیان. دەرهاویشتەکانی نەخشەی نوێی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست پێویستە زۆر زۆرتر بێت، لەوەی کە لە ئێستادا چاوەڕوانی لێوە دەکرێت.

٥. لەم جیهانە نوێیەدا و لە گۆڕانکارییە سیاسییەکاندا گەلێک باسی ئازادی و مافی مرۆڤ دەکرێت، بنیاتنانی کۆمەڵگایەکی دیموکراسی و چەندین دەستەواژەی سەرنجڕاکێشی دیکە، بەڵام لە ڕاستیدا ئەوەی ڕوودەدات گۆڕان لە گەڕانکاری و هەوڵەستە سیاسییەکانی جیهان ببینێت بەریتییە لە بەرژەوەندی زلهێزەکانی جیهان و هەر ئەو بەرژەوەندییانەش سەنگی مەحەکن. ئەوەی لەم ساتەوەختەشدا لە سوریادا دەگوزەرێت باشترین نموونەیە، کاتێک زیاتر لە نیو ملیۆن مرۆڤ بوون بە قوربانیی جەنگی شاراوەکەی زلهێزەکانی جیهان و ناوچەکە لەناو خاکی سوریادا. هەر لەو هەمان ڕوانگەوە ئاگر کورد بەزەیی بە مژووی تەکۆشانی خۆیدا بێتەوە کە گەورەترین نەتەوەی ناوچەکەیە و کە هەتا ئێستا خاوەنی دەوڵەتکی سەربەخۆی خۆی نییە، ئەوا هیچ شتێکی نوێ ناخاتە سەر واقیعەکە تاکە چونکە دەوڵەتانی جیهان مژووی تەکۆشانی کورد باش دەزانن و زانیاری تەواوەتیشیان لەبارەی قەبارە و پێگەی کورد لە هەموو پارچەکاندا هەیە. کێشەی کورد و نەخشە نوێکەی دەوڵەتیی کوردی بەرامبەر بە گۆڕانکاریی نەخشەی جیۆپۆلیتیکی ناوچەکە و تێکشکاندنی هەموو بەرژەوەندییەکانی ئەم دەوڵەتانەی ئێستا دەتوانێت چی پێشکەش بکات؟

٦. کێشەی کورد پێویستە شتێک پێشکەش بکات بە ئەوەی شتێکی پێشکەش بکرێت، شتێک ببەخشێت بە ئەوەی شتێک بەدەست بهێنێت. ئاگر باس تەنها لە نەوت و سەرچاوەی وزە بکرێت، هەرچەندە فاکتەرێکی یەکجار گەورە بێت، بەڵام ئەو سەرچاوانە بە هەر شێوەیەک بێت هەروەک هێنووکە پێویستە دەربهێنرێن، بخرێنە بازاڕەوە و ڕوو لە بازاڕی جیهانی بکەن، بفرۆشرێن و لە خزمەتی وڵاتانی هەموو جیهاندا بن. ئەم پرسیەش بەردەوام دەبێت جا ئاگر دەوڵەتی کوردی دابمەزرێت یان دانەمەزرێت. کێشەکە ئاگر بەیاری دامەزراندنی دەوڵەتی کوردیش بدرێت پێویستە فاکتەری پاراستن و دڵنیابوون لە (سەرچاوەکانی وزە لە ناوچەکەوە) بە سەرتاپای جیهان یەکێک بێت لە فاکتەرە گەورەکانی ئەو بەیارە. یاخود کام جەمسەرەی جیهان پشتگیریی لە دروستبوونی دەوڵەتکی کوردی دەکات، بە ئەوەی پارێزگاریی لە بەرژەوەندییەکانی

سەرچاوەی وزەی خۆی بکات و ئایا لە ئێستادا ئەو بەرژەوەندییانە پارێزراو یان دەنیا نین؟ جگە لەوەش ئایا کورد لەو بوارەدا هەتا ئێستا چی بەدەست هێناوە؟

٤. سەرچاوەی نەوت و گاز: لە چەند ساڵی ڕابردوودا کوردستان بووە بە یەکێک لە سەرچاوە گرنگەکانی نەوت و گاز بۆ بازاڕی جیهان و ئەمەش وای کرد کە کۆمپانیا زەبەلاحەکانی جیهان لە ئەمریکا، ڕووسیا، فەرەنسا و بەریتانیا و چەندین وڵاتی دیکەوە هاوو بکەنە هەرێم بۆ دەرهێنانی نەوت و وەدەستهێنانی گرێبەست لەگەڵ حکومەتی هەرێمدا. جگە لەوەش گازی سروشتیش بۆ هەمان شێوە یەکێکە لە سامانە سروشتییەکانی هەرێم، کە دەتوانێت لە ئایندەیەکی نزیکدا ببێتە گرنگ ببینێت بۆ دابینکردنی گاز لە بازاری جیهانیدا. ئەوەی جێگەی سەرنجە ئەوەیە: بەگومان گەلێک جار ئەو کۆمپانیا زەبەلاحانە لە پشت پەردەکانەوە ببێتە گرنگ دەبینن لە داشتنی سیاسەتی جیهانی و ئامانجی هاتنیان بۆ ناو هەرێمی کوردستان بریتییە لە وەدەستکەوتنی بەشێک لەو سامانە سروشتییەی، کە ئەم هەرێمە هەیەتی: لەگەڵ بنیاتنانی دەوڵەتێکی کوردی و هاوبەشووبوونەوەی هەموو ئۆگەرە ئەرێنی و نەرێنییەکان ئایا بەرژەوەندییەکانی ئەم کۆمپانیایانە ناکەونە ژێر مەترسییەکی نادیارەوە یاخود سیاسەتی جیهانی پلانێکی وەها دادەڕێژێت، کە ئاسایشی دەوڵەتە نوێکە و بەرژەوەندی ئەو کۆمپانیایانە هاوکات پارێزراو بن؟

٥. "پێشمەرگە" ئەو وشەیە، کە خۆی بە سەرتاپای جیهان ناساندووە، ئەو هێزەیە کە دژ بە دڕندەترین هێزی تیرۆری جیهان وەستاوەتەوە و پێگەی خۆی لەناو بەهێزترین سوپاکانی جیهاندا سەلماندووە. هاوکات وشەی پێشمەرگە پەیامێکی دیکەی بە هەموو جیهان گەیاند، کە لە کوردستاندا هێزێکی وەها هەیە، کە بتوانێت پارێزگاری لە خاک و ئەم میللەتە بکات. واتە کۆشش لە هەبوونی هێزێکی پارێزەردا نییە، کە لە ئایندەدا بتوانێت سنووورەکانی ئەو دەوڵەتە نوێیە بپارێزێت، بەڵکوو لەگەڵ پێکهاتەی ئەو هێزە و پێکهاتەی سیاسیی ئەو هێزەیە. ئەوەی یەکێک لە خاڵە لاوازەکانی کورد دەدات بە دەستەوە (سەرباری بەهێزیی و بەتوانایی پێشمەرگە) ئەوەیە، کە بەشێکی گەورەی هێزی پێشمەرگە هەتا ئەم ساتە وەختەش لە چوارچێوەی حیزب و لژنە فەرماندەیی دەستاتدار و سەرکردەکانی کورددا کار دەکەن، بەبێ ئەوەی لژنەیەکی چەترێکی نیشتمانی یەکگرتووودا کۆکرابێتەوە و "بێشێوەیەکی پراکتیکی" لەناو وەزارەتێکی حکومەتدا مامەڵەی لەگەڵدا بکرێت، هەرچەندە لە ئێستادا زەرینەی هێزەکانی پێشمەرگە

"لەژێر ناوی وەزارەتی پێشمەرگەدا" بەشداری جەنگی دژ بە داعش بوون، بەڵام واقیعی هەزەکان ئەوەیە کە بەشێکی زۆری ئەم هەزانە لەستەوخۆ سەر بە یەکێتیی نیشتمانی و پارتی دیموکراتن. ئەم واقیعەش هەروەک نەوەدەکانی سەدەی ڕابردوو هەمیشە ووبەووی ئاگاری ئەوەمان دەکاتەوە، کە لەوانەیە ئەم هەزانەی پێشمەرگە سەرلەنوێ بکەونەوە جەنگێکی براکوژی تازەوە، بە تایبەتی کاتێک دەوڵەتانی دراوسێ (ئێران، عێراق، تورکیا، سوریا) بیانووەت ڕەوشی ناوەوەی دەوڵەتە نوێکە تێک بدەن بە ئامانجی شکستهێنانی پرۆسەی دەوڵەتێک یاخود بارزەوەندی ئەو حیزبانە بکەوێتە مەترسییەوە، کە خاوەن هەزێکی چەکدارن.

٤. هەرەمێکی ناجێگیر و شێواق لەلایەنی سیاسیی و بەڕێوەبردنی ناوچەکەوە: ئەوەیش کە خاڵی پێنجەم پشتڕاست دەکاتەوە بریتییە لە مۆڕووی سیاسیی ناوچەکە لە چارەکە سەدەی ڕابردووەدا، کە حیزبە کوردییەکان زۆر بە گرانی توانیویانە کێشمەکێشی هەوری سیاسی، گونجاندن و تێگەیشتن لەنێوان خۆیاندا دروست بکەن، بەکوو بە شێوەیەکی گشتی سەرجەم لایەکگرتن و بەکەوتنەکانیان بە شێوەیەکی کاتی بووە و لەسەر بنەمای بارزەوەندی حیزبایەتی بووە: قۆیرانی سیاسیی هەمیشە یان لەنێوان حیزبەکاندا هەبووە و هەندێک جاریش گەیشتۆتە ئاستی بەکارهێنانی هێز کە ئەمەش ئاسەواری خۆی لە دروستبوونی کێشە لەنێوان دەسەڵات و حیزبەکان لەلایەک، داواکارییەکانی کەمەگا لەلایەکی دیکە دروست کردووە. ئەمەش لە خۆیدا دووركەوتنەوەی حیزب و دەسەڵات لە کەمەگا دەسەڵمێنێت. ئەمەش ئەو وێنەیە دەگوازێتەوە، کە کێنبوونی هەزە کوردییەکان لەژێر چەترێکی نیشتمانیدا و نبوونی یەکدێنگییان لەناو خۆیاندا ئاگارێکی دیکە دەخاتە ووە بە تەقینەوەی ئەو ناکۆکییە لە هەر ساتێکدا بێت و پاشان بەکارهێنانی هەز (خاڵی شەشەم) بەرامبەر بە یەکتر، کە ئەمەش ئاگارێکی مەترسیدار دەخاتە بەردەم پێشهاتەکان کە کەمترینیان بریتی دەبێت لە شەڕقیی سەرجەم ناوچەکە و ئاگاری دروستبوونی کێشەی گەورەتر، جگە لە شکستهێنانی بەردەوامبوونی دەوڵەتە دامەزراوەکە.

٥. سەرجەم سەرکردە کوردەکان کاتێک لەگەڵ لایەنێک یان کەسایەتییەک باسیان لە دروستبوونی دەوڵەتی کوردی کردووە یاخود باسیان لە بارودۆخی کورد کردووە، بە بێشوەی بازیی باسی کورد کراوە: باس لە قوربانییەکان، وێرانکارییەکان، مۆڕووە ڕەشکەمان و . . . هتد کراوە، کە هەموو جارێک بە ئامانجی ئاکشانی سزی ئەو لایەنانە ئەم

وتانمان دووبارە کردەتەوە، بەتام زلهێزەکانی جیهان مامەڵە لەگەڵ "بەهەز"دا دەکەن، لەگەڵ هەزەک، کە "بووون و هەبووون"ی خۆی بسەلمێنێت، ئەوە پێشان بدات، کە هەیەتی و کە پێی گەیشتووە، کە دەتوانێت پێی بگات و بیخاتە سەر زەمینەی واقیع.

بە نموونە: پێش چەند ساڵێک بارودۆخی ژیانی باشوور و ناوەڕاستی عێراق یەکجار خراپ بوو، جەنگی نێوان سوننە و شیعە بەرەو ئاقارێکی خراپ دەڕۆیشت، هاوکات کوردستان بە بەراورد لەگەڵ ناوچەکانی دیکەی عێراقدا گەلێک ئارامتر و جێگیرتر بوو، کەشی سیاسیی نێوان حیزبە کوردییەکانیش بەو شێوەیەی ئێستا نەبوو، کوردستان بە شێوەیەکی گشتی لە بارێکی "ئارامتری سیاسییدا" دەژیا. لەو ماوەیەدا گەلێک جار مەدیای جیهانی باسی لە پێشکەوتنی لایەنە جیاوازەکانی ژیانیان لە کوردستان دەکرد، باسیان لە پێشکەوتنی پرۆسەی دیموکراسی و ئازادی تاک دەکرد، جگە لە پێشکەوتنی باری ئابووری هەرێم، بەتام لە ئێستادا نەک تەنها مەدیا بەکوو بە دەگمەن کەسایەتییەک یان لایەنێکی فەرمیش بە شان و باڵی ئەو بارودۆخە شڕاوەی ژیانی سیاسیی ئێستای کوردستاندا هەڵە بدات، بەکوو ئەوەی لەسەر زمان بێت و بووبێت بە سومبولێک بە کوردستان تەنها وشەی "پێشمەرگە"یە کە هەموو جیهان باسی دەکات، سیاسەتمەدار و کەسایەتییە بەناوبانگەکانی جیهانیش باس لە توانا و بەهێزیی پێشمەرگە دەکەن. ئەوەی کەشە بێت لەم خاڵەدا ئەوەیە، کە حیزبە سیاسییەکان و سەرکردەکانیان هەتا ئێستا سەلماندوویانە کە ئەوان ناتوانن لەناو چوارچێوەی هزرێکی نیشتمانپەروەریدا کۆ و هاوبەن، مەخابن بەکۆتنەکانیان (هەروەک بەکۆتن و بەکۆتنامەکانی دیکە) ئاگر بە ماوەیەکی کاتیش بێت، ئەوا هەمیشە لەژێر ئاگری کاریگەریی لەکپچەاندا دەبێت. ڕاپۆرتی بڕژنامەی هارەتسی ئیسرائیلی لەژێر ناونیشانی (Instead of Uniting, Kurds Are Busy Fighting Each Other – کوردەکان لەبری یەکگرتنیان سەرقاڵی ووبەووبوونەوەی یەکترین) تەنها نموونەیەکە لە چەندین نموونەی ڕاپۆرت و هەواڵ کە لە مەدیا جیهانییەکان سەبارەت بە باری شڕقی سیاسیی کوردستان بڵاو دەبێتەوە، سەرباری ئەوەی کە لە خودی ئیسرائیلەوە لەرە و لەوە لەوانەیە دەنگێک بەرزبێتەوە، کە کورد پەویستە ببێت بە خاوەنی دەوڵەتی خۆی.

ڕ. ئایا پاش چارەکە سەدەیەک چیمان بە پێکهێنانی دەوڵەت پێک هێناوە؟ بەگومان هەرەمی کوردستان لە ماوەی بیست و پێنج ساڵی ڕابردوودا گەشەنکارییەکی یەکجار گەورەی بەخۆیەوە بینیوە، بەتام جیاوازییەکی گەلێک گەورە هەیە لەنێوان گەشەنکاری و گەشەندن،

چونکە مەرج نییە گەلانکاریییە گەورەکان گۆشەی گەورە لە ژیرخانی بناغەی ژیانی کەمەگا لەگەڵ خۆیاندا بهێنن. کۆشکانی هەرەم لەبواری ئابووری، پلاندانان، بواری کار، تەندروستی، ئاستی پەروەردە و خوێندنی باڵا، کشتوکاڵ و گەلەک بواری دیکە بواری ئەو پاساوانە ناهێنێ، کە هەندێک لایەنی کوردی بە فاکتەری بابەتی و بارودۆخی ناوچەکە بگەڕێنێ. هەموو ئەم کۆشانە وتەیەکی هاوڕێیەکی جولەکەم وەبیر دەهێنێتەوە کە لە ساڵی ٢٠٠٨ پێی وتم: ئەوەی ئێوە کورد لە ماوەی ١٧ ساڵدا (١٩٩١-٢٠٠٨) بەجێتان نەهێناوە، ئێمە لە شەش مانگی پێش ساڵی ١٩٤٨ بڕ لە دروستکردنی دەوڵەتی ئیسرائیل جێبەجێمان کرد.

دوا وشە: سیاسەتی سەرکوتوو گەمەی یاریزانە بەهێزکانە، مەرج نییە کابەری زلهێزکانی جیهان بکرێت، بەنام گرنگە ئاگەر هەنگاوکان هەرچەندێک کورت و بچوکیش بن، بەنام دروست بن. مەخابن نەتوانین و شکستهێنانی گەلێک هەنگاوی دەستاتداران لە مەیدانی سیاسیی کوردستاندا لە ماوەی بیست و پێنج ساڵی ڕابردوودا، کارکردن لەسەر پاراستنی بەرژەوەندییە حیزبییەکان و نەبوونی هەوە بە تێپەڕاندنی ئەو سنوورە حیزبییە و بەرفراوانکردنی ئەو سنووریان بەرەو نیشتمانێک، زنجیرەی کۆشە سیاسییەکانی هەرەم و هەڵەشەی بکارهێنانی هێز، جگیرنەبوونی هەرەم لە دروستکردنی سیاسەتێکی دەرەوەی یەکگرتووی پتەودا و دابەشبوونی هێزکان بەسەر جەمسەری ئێران و تورکیادا هەموو ئەمانە خەسڵەتکی نەرێنین لە پێکهاتەی سیاسیی هەرێمدا. هاوکات ناوچەکە لە گەڵاندایە، داعش و جەنگی ناو سوریا و گەڵانکارییە چاوەڕوانکراوەکانی ناو تورکیا بەبێ گەڵانکاری بەسەر ناوچەکەدا تێناپەڕێت، کە ئەمەش لەوانیە لەم نەخشە نوێیەی خەرهەڵاتدا کوردستانیش بگرێتەوە. ئامادەبوونی هەموو ئەم نوێنەرانەی دەوڵەتجیاوازەکانی جیهان لە کوردستاندا ڕوویەکی تری ئەرێنی پێگەی کوردستان پێشان دەدەن، کە ئەم ناوچەیە شوێن بایەخی گەلەک دەوڵەتی خاوەن بڕیارن لەناو مەیدانی سیاسەتی جیهانیدا. وەلە لەناو هەموو ئەم خاڵە ئەرێنی و نەرێنییانە کام ئاراستەیان سەرکەوتوو دەبێت، کام جەمسەرەی جیهان پاڵپشتی کورد دەکات و کامیان ئامادەیی ڕووبەڕووبوونەوەی سەرجەم مەترسییەکانی دەبێت، ئایا سەرکردەکانی کوردیش لەگەڵ "پەداویستی قۆناغ مەژوویەکە" شەوازی تەوانین و یەکگرتویی خۆیان دەگەڵن، ئایا حکومەتی بەغداد بە چ کاردانەوەیەک ڕووی خۆی لە بڕیارەکی وەهای سەرکردایەتی کورددا پێشان دەدات: هەموو ئەمانە کەمەک هاوکێشەی قورسن، کە ئان و ساتی سیاسیی وەڵامیان دەداتەوە.

سەرنجێکی خێرا لەسەر شانۆی ئەزموونگەری) کرێکاران لەکۆندا ... نووسینی : عەبدوڵا سەمان(مەشخەڵ)

سەرتایەکی کورت لەوانگەی ماتریالیزمی مێژوویەوە

ئەم کەمێگە مەدەرنەی مرۆڤایەتی سەرتاپا دەرگیری کێشمەکێش و ململانێی بەردەوامی نێوان چینەکانە. چین و توێژە جیاجیاکانیش لە هەوڵێی ئاوەدان زەرتریەن کارێک بکەن کە بەرژەوەندییە چینایەتییەکانیان بپارێزن و تای تەرازووی هێز لەم ململانێ بەردەوامە بەلای خۆیان و بەرژەوەندییەکانیان بشکێننەوە. وەک ئاشکرایە لە کەمێگەی نوێی مرۆڤایەتی دوو چین تیایدا مەری خۆیان بەدیاردە و هووداوکانەوە دەنێن. بە پێی لێکدانەوەی ماتریالیزم بە مێژوو و چینە کەمایەتییەکانی هەر کەمێگەیەک لە دوو چینی دژ بەیەک و هاوستاو بەرامبەر بەیەک پێک دێت کە هەریەک هەنگری تایبەتمەندی و بەرژەوەندی تایبەت بە خۆیەتی. لە سیستەمی سەرمایەداری چینی باڵا یان سەرمایەداری خاوەن هێز و سوپا و زیندان و دامودەزگاو حیزب و میدیای زۆبەلاح و ئەدەب و هونەری خۆیەتی و تەواوی دیاردە و دەرکەوتەکان لە هەوتی ململانێی چینایەتی بەسوود و قازانجی خۆی بەکار دەهێنێت. دەرکەوتەکانی دیاردەگەلی وەک ئایین و نادادپەروەری کەمایەتی و بێکاری و ستەم لە ژنان و تاد بە ئەندازەی سوود و قازانجیان بە سەرمایەداران، بەو ئەندازەیەش کەت و زنجیرن لە دەست کرێکاران و خەڵکی زەحمەتکێش. چینی کرێکار لەم جەنگە چینایەتییەدا دەست بە گەلە ئامراز دەبات بە بەگژاچوونەوەی ستەمی بورژوازی لەوانە شەش و مانگرتن و خۆپیشاندان و دەرخستنی نارەزایەتی و لەهەمان کاتیشدا دەست بە ئەدەب و هونەری چینایەتی وەک پەویستییەکی ئەو خەباتە دەبردرێت. ئەدەب و هونەری کرێکاری بەدرێژایی مێژووی خەباتی چینی کرێکار هەیی گەیاوە لە جۆشدانی خەبات و بەرچاووونکردنەوەی ئەم چینە

بنیادنەر کە تەواوی ژیانی گەی زەوی لەسەر ئارەق و تەنجی ئەم دامەزراوە. ئەدەب و هونەری کرێکاری وەک بەشێک لە پانتایی تەکنیکی چینی کرێکار دژ بە ستەمی سەرمایەداری ناسنامەی خەی لە خەبات و نەزایەتی ئەو چینە خەیەوە وەردەگرێت. پایەکان و بنەماکانی ئەم هونەرە چینایەتییە خەی لە لێکهەڵپێکرانی هونەر بە شێوەیی کەمەڵایەتی چینی کرێکار بنیاد دەنێت.

تەمەنی وەاتی کەنەدا گەرچی کەمتر لە سەد و پەنجا ساڵە، بەڵام لەگەڵ ئاوەدانکردنەوەیدا گەمەگەیەکی هاوچەرخ بنیادنراوە و ئەو کلتوور و نەریت و زانست و فەرهەنگی لە ئەوروپا بەگشتی و بەریتانیا بەتایبەتی لەو ڕۆژگارەدا بڕەوی هەبووە، گەیشتە ئەم وەاتە تازەیە. مرۆڤە گواستراوەکان یان ئەوانەی ئارەزووەندانە هاتوون بە ئەم وەاتە خاوەن ئاستێک لە تەوقوع بوونە بە ژیان کە زۆر لە سەرووی تەوقوعی مرۆڤە نەیتیڤەکانی (خەڵکە ئەسڵییەکان)ی کەنەداوە بوونە. وەاتی کەنەدا پێچەوانەی وەاتانی ئاسیا و ئەفریقا و ئەروپا بەو ڕادەیە مەژووییەدا تێنەپەڕیوە. واتە بە تۆنەی قەناغەکانی "کەمەنەی سەرەتایی و کەیلایەتی و دەرەبەگایەتی و سەرمایەداری" گوزەری نەکردووە، بەڵکو وەاتی بەریتانیا بەهەموو توانا مرۆیی و زانستی و سەربازییەکانییەوە پایەکانی کەمەگەیەکی کەلەنیاڵی مەدەرنی لەسەر ئەم خاکە دامەزراندووە. هەر لەم ڕەگەیشەوە کلتوور و نەریت و پرنسیپە گشتییەکانی کەمەگەی ئەوروپا بە ئاسانی دەگەنە کەنەدا. مرۆڤە نوێیەکانی سەر ئەم زەمینە هەر زوو حەز و خولیا و ئارەزووەکانیان لە ڕەگەی ئەدەب و هونەرەوە دەربڕیوە.

لە ڕووی مەژووییەوە چینی کرێکاری کەنەدی گەرچی لەداکبوونەکی زەحمەتی هەبوو ، لەگەڵ ئاوەشدا هەر لەگەڵ یەکەمین ڕۆژکانی دروستبوونی ئەم وەاتەوە دەست و پەنجەی لەگەڵ نەهامەتی و کڕی کەم و ناتەندروستی هەلومەرجی کارو بیمەی بێکاری و بەمافی کەمەڵایەتی و بێگشتی لەگەڵ نزمی ئاستی ژیفاهی کەمەڵایەتی نەرمکردووە. ئەم چینە هاوێیداوە لە سەد و پەنجا ساڵی ڕابردوو کارەکتەری خەی گۆڕەپێبدات و پە بەپێی ئاڵوگۆڕە سیاسی و ئابووریەکانی کەمەگەی کەنەدی، ئەمیش ئاڵوگۆڕەی بەسەردا هاتووە و وریاتر بەتاوە و بەرژەوەندییەکانی خەی زیاتر ناسیوە. لەڕەدا نابێت ڕۆڵی دیار و بەرچاوی باوکی بزووتنەوەی چینی کرێکاری کەنەدی (دانیاڵ ئەدنیهە)لە یاد بکەین کە سەرتاپای ژیانی هاوێیدا و تێکۆشا لەپێناو ڕێکخستن و بەرژەوەندییە چینایەتییەکانی کرێکاران(1). هەروەها

بڵاوبوونەوەی (Labour Gazette) گۆڤاری کرێکاری یان گۆڤاری کار لەساڵی 1901 دەستیکی زێری گەرا لە هەشیارکردنەوەی کرێکارانی کەندی.
سەرەتای سەدەی بیستەم بە بزووتنەوەی کرێکاری کەندی سەرەتای خەبەکخستن و بەرەو یەکگرتوویی چینی کرێکار بوو لەدژی چەسی سەرمایەداران. بورژوازی کەندی لە هەوڵی ڕاگرتنی ئەو بارودۆخە ناهەموارە بوو و تەکەشاوە لەم دۆخە نائینسانییەی کاردا زۆرترین قازانج بە خۆی دەستەبەر بکات. هەرچەندە بورژوازی کەندی و دامودەزگاکانی لەهەوڵی بەرەخستنی کەمپینەکی دژە سەندیکا دابوو، بەڵام ئارەزووی کرێکاران بە یەکخراوبوون تا دەهات پەرەی دەسەند و بەیەک دەبینین ژمارەی ئەندامانی یەکخراوی کەنگرەی کار و بازرگانی (Trades and Labour Congress) کە یەکخراوەکی سەربەخۆی کرێکاران بوو لە ساڵی 1902 بە 13,000 لە 1914 ئەندامەوە بوو بە 80,000(2).
ئەم گۆشە سەندن و هەشیاربوونەوەیە و یەکخراوبوونە دۆخەکی هەنابوو ئاراوە کە خوازیاری ئەدەب هونەرێک بوو کە گوزارشت بێت لە خەبات و ئامانجی خەباتکارانەیان. شانە هەکارەکی گونجاو بوو کە نووسەرانی کرێکاری هەر زوو دەستیان بە بەرد و هونەرمەندانیش کاریان لەسەر کرد.
گەرچی خودی هونەری شانە زەر لەو مەژووە زووتر هاتە کەنەدا هەروەک" مەژوونووسی شانەیی دەیڤد گراندەر لەو باوەڕدایە که شانەی ئەوروپی لەگەڵ بەرەز هامفرەی گیلبەرت و "کەمپانیایەکی بچووکی ئەکتەرەکان" لەساڵی 1583دا هاتە کەنەدا. پێشتریش بەرهەمهێنانی مارک لەسکاربەرد بە شانەی نیبتەن لە فەرەنسای نوێ لە چواردەی تشرینی دووەمی 1606 و سامەیڵ دی چامپلەین لە پەرت ڕۆیەڵ (که ئێستا هەرەمی نۆڤەسکۆشیایە) یانەیەکی کەمەڵایەتییان دامەزراند لەژێر ناوی مەدالیای بەختەوەری و ئەمەش لەمیانەی سیستەمێکەوە بوو که لەسکابەرد سەرگەرمییەکانی خۆی نیشان دەدا که لەلایەن ئەندامانی دەوڵەتە ژێردەستەکانی فەرەنساوە نمایش دەکرا و ڕوخساری خۆیان دەگۆڕی که وەکو ڕوخساری خەڵکە ڕەسەنەکان و زیندەوەرە ئەفسانەکان دەردەکەوتن".(3)
سەرەتای ئەم سەدەیە و بەتایبەتی لە دەیەی سییەکانی سەدەی بیستەمدا بزووتنەوەی کرێکاری و چەپ لە کەنەدا لەقۆناغێکی پێ لەگۆشەو بەرەوپێشچوون دا دەژیا.

بزووتنەوەی شانەی کرێکاران وەک بزووتنەوەیەکی دانەبڕاو لە چینی کرێکار و نەزایەتییە شۆشگێڕانەکانی بەپشتیوانی حیزبی کەمۆنیستی کەنەدا هەنگاوی دەنا و لەسەی خۆی دەگۆڕا. ئەدەب و شانەی چەپ

لەدایکبوو سیەکاندا وەک بزووتنەوەیەکی دانپیانراو و هەمەچەشن بووە و هەڵگری شوناسکی ئیستاتیکی دیار و بەرچاو بووە لە مۆزووی ئەدەبی نەتەوەتی(میللی) لە کۆنەدا((4. ئینسکلۆپیدیای شانۆی کۆنەدی گرچی بەوردی لەسەر مۆزوو و بزووتنەوەی شانۆ کۆنەدی دواوە و وەک سەرچاوەیەکی ئەکادیمی باوەڕپێکراو پشتی پێدەبەستریت، کەچی لە ئاماژە و باسکردنی شانۆی کرێکاران لەو وەاتە بەدەنگی هەڵبژاردووە و بچووکترین ئاماژەی بەو هەوە و کۆششانە نەکردووە کە هونەرمەندە چەپ و کرێکارەکان لەبەگژیەکی زەمەنی و لەناو ڕۆژووی مۆزووی شانۆی کۆنەدی ئەنجامیان داوە. بەیە ئاشکرایە کە چینە باڵاکان لەپێناو بەرژەوەندی خۆیان ئامادەن مۆزوو بشوێنن یانیش هەر وەلای بنێنن. بەیە ئینسکلۆپیدیای شانۆی کۆنەدی دەکرێ بەوترێت تەنها ئینسکلۆپیدیای شانۆی چینی فەرمانڕەوا یان ئەو بزووتنەوە شانۆیەیە کە هیچ مەترسیەکی بە سەر ژیان و داهاتووی چینی فەرمانڕەوای کۆنەدا نەبووە و نیە.

http://dengekan.ca/wp-content/uploads/2016/12/shano_canada1.jpg

ئەندامە سەرکیەکانی شانۆی کرێکاران

بەڵام جگە لە هەوڵەکانی چینی باڵا بە شاردنەوەی ڕاستیەکان و شێواندنی مۆزوو، هەوڵی تر لەئارادایە کە دەیەوێت بەپێچەوانەی ویست و خواستی چینی باڵا و دەسەڵاتدار، ڕاستیەکان بگەنێتە خوێنەر و ڕووی ڕاستەقینەی مۆزوو نیشان بدات. لەوانەش دکتەر کاندیدا ئیفکایند پرۆفیسەری یاریدەدەر لە زانکۆی وینیپیگ، بەوردی ئیشی لەسەر ئەدەب و کلتووری وەاتی کۆنەدا کردووە بەتایبەتی ئەدەب و کلتووری نەوان هەردوو جەنگی جیهانی، دەیەی بیستەکان دەیەی سەرهەڵدان و نەشونمای بیری ناسیونالیستی و ئابووری و کلتووری بوو لەکۆنەدا. ئەوبوو بە یەکەمجار ژمارەیەک ڕۆخنەگر دەستیان کرد بە ڕۆخنە و شیکردنەوەی ئەدەبی ئەمریکی و بەریتانی. بەڵام لەساڵی 1929 بەدواوە کەمەک ئەدیب و نووسەر کەوتنە نووسینی بەرهەمی چەپ و کۆمۆنیستی. باڵی چەپی ئەدەبی مەدەرنیزمی کۆنەدی کە دکتەر کاندیدا لە کتێبی "کۆمۆنیستەکان و ڕۆخنەگران : ژن و ئەدەب و چەپ لەدەیەی سیەکان لە کۆنەدا" دا بەوردی بەدواداچوونی بە کردووە، دەڵێت" ئەدەبی چەپی کۆنەدی لەو بەگە زەمەنیە دوو ئەرکی لەسەرشان بوو. لەلایەکەوە گوزارشتی داهێنرانە بوو لە سۆشیالیزم و لەلایەکی ترەوە هەگبەوانەوەی ئەدەبی ترادیسیۆنی زاڵ بوو"(5). ساڵی 1929 مایکە گۆڵدی نووسەری پرۆلیتاری بەئایین جولەکە شانبەشانی هەریەک

لە ئیدا ڕەوە و چەن هوەرد لاوسن و جاسپەر دیدەر هەوەی دروستکردنی شانەی کرێکارانیان داو و ناویان نا(Workers Worke Drama). بەڵام ئەفسوس ئەم هەوڵە بەناکامی مایەوە و نەیتوانی هەنگاوێکی بەرچاو بنە لەبردنەپێشەوەی شانەی کرێکاران.
شانە و بزووتنەوەی شانەیی کرێکاران لەئەنجامی ئەو هەلومەرجە لەبارەی گەمەگەی کۆنەدی نەشونمای کرد و هەنگاوی گەورەی بەرەو پێشەوە نا. مەژوونووسانی بزووتنەوەی شانەی کۆنەدی دەستەواژەی "بزووتنەوەی شانەی کرێکاران" یان بەو ژمارە لە شانەی ئەزموونگەری سیاسی بالی چەپی کۆنەدی دەگوت کە لە دەیەی سییەکان هاتنە دەرهێنان و نمایشکردن. زەربەی ئەم شانەگەرییانە بەسپانسەری (یانەکانی هونەری پێشکەوتووخواز)) و بەدنە(تحریض)ی حیزبی کۆمۆنیستی کۆنەدی و پشتیوانی ئەو حیزبە هاتوونەتە نمایش. لەنەو بزووتنەوەی شانەی کرێکاران دوو جەر تەوانین دەبینرێت کە یەکەکیان کۆمۆنیستییە و ئەویتریان سۆشیال دیموکراتە(6). یەکەک لە دامەزرێنەرانی شانەی ئەزموونگەری کرێکاری لە شاری تەرنتە لە کۆنەدا لەساڵی 1933 خانمە نووسەر تەبی گەردن ڕایەن. تەبی گەردن ڕایەن نەک هەر بە نووسەرێکی چەپ بەڵکو بە پێشەنگ و دامەزرێنەری شانەی چەپ دادنرێت.
ئەم خانمە پێشکەوتووخوازە دوای ئەوەی ئەسکار ڕایەن دەناسێت، لەساڵی 1949 دەبنە هاوسەری یەکتر و تا مردن بەیەکەوە دەژین. تەبی تەنها نووسەرێکە کە نووسینەکانی لەم دواییانە لەلایەن ئەرشیفی کتێبخانەی زانکۆی گەڵف وەک تاکە مەتریاڵێک دەربارەی بزووتنەوەی شانەی کرێکاران لەدەیەی بیستەکان کەتائەمڕۆ چنگ کەوتبی و لەبەردەستدا بێت، کۆپی لەوەرگیراوە(7). تەبی ڕایەن کەمڕۆ هەوڵی لەبواری شانەی کرێکاران هەیە لەوانە : شانەی چەپ و شانەی کۆنەدا و دەیەی سییەکان-یادەوەری جگە لەتەبی گەردن ڕایەن، هەندە ناوی تر هەن کە کاریگەرییان لەسەر نەخشاندنی ئەو مەژووە دیارە لەوانە ئالن فایلود، هارۆڵد گریفن(لەشاری قانکۆڤەر-هەرەمی بریتش کۆڵمبیا)، جۆ زاکن(لەشاری وینیپیگ- هەرەمی مانیتۆبا)، ڕۆز کاشتان(لەشاری مۆنتریاڵ- هەرەمی کیبەک)، ئەسکار ڕایەن، ئەدوارد سیسیل سمیس، فرانک لەف، میدرەد گۆدبەرگ و وینو شاستەر، دۆسی لایقسی، ئان ماریەت، ئیرینا بێرد. بزووتنەوەی شانەی کۆنەدی بگشتی و شانەی ئەزموونگەری کرێکاری لە کۆنەدا وەک هەر جگایەکی تر پیاو نەخشی بەرچاوی زیاتری هەبووە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ژنان ڕۆڵی داهێنەرانەیان نەگێڕابێت لەو بوارەدا. بەچاوگێڕان بەسەر ناوە بەرچاوەکانی ئەو سەردەمە ژمارەیەک ئافرەت دەبینین کە ڕۆڵی گرنگ و پێشەنگیان گێڕاوە. دیارە نابێت وا بزانین

کە بزووتنەوەی شانۆی کرێکاران بەردەوام بوو لەسەر هەنگاوی ناوە.

نەخێر لەسایەی دوای کۆتایی هاتنی جەنگی جیهانی دووەم بارودۆخێکی نالەبار لەدژی ئەم بزووتنەوەیە هاتە ئاراوە و لەزێر ناوە دژایەتی دەکراو تەنانەت شانۆگەرییە چەپە تووندڕەوەکان قەدەغە کران. دواتر خانمە نووسەر تەبی رایەن تیپێکی شانۆیی تر دادەمەزرێنێت بەناوی (Play Actor) کە کاری لەسەر هەشیارکردنەوەی توێژی گەنج دەکرد لە کەمپەینگای کانەدی. ئەم بزووتنەوەیە ئیتر بەهۆراز و نشێوی ڕووداوەکانی کەمپەینگای کانەدی تێدەپەڕێت و دواجار لەسەر ئەو سکۆیە لەنگەر دەگرێت کە پێی دەڵێن شانۆی کانەدی. بەڕام نابێت ئەوەشمان لەیاد بچێت کە هەر پێشەوییەکی شانۆیی و هەر هەنگاوێکی هونەری لەبەرجەستەکردنەوەی بەرژەوەندی چینایەتی لەو سەردەمە دژ بە شانۆی بورژوازی و هونەری بورژوازی بوو.

گەی گلەقەری ئەکتەر لە دیمەنێک لە شانۆی " لەچاوەڕوانی لیفتیدا"، لە فیستیڤاڵی دەمینیەن دراما لە ئەتاوای پایتەختی کەنەدا لەساڵی 1936

بەرهەمە شانۆییەکانی بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری کرێکاران

کاتێ گروپی شانۆنامەنووسانی نوێ لە ساڵی 1926 دامەزرا، ئێتێ خان بوو بەدابینکەری سەرچاوەی دارایی و بڕی 30,000 دۆلاری ئەو سەردەمەی خستە بەردەستیان، ئەمەش نزیک هەر نووسەرانی چەپ بڵکو نووسەرانی تریشی هەنایە ناوەوە کە لە ژێر کاریگەری بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری ئەوروپا بوون. جان هۆورد لاوسن ئەو کاتەی لە پاریس دەبێت، هەردوو دۆقی (ڕێجیسۆری تازە پێگەیشتوو)لە ساڵی 1923 کە شانۆگەرییەکە دەربارەی گەنجێکە کە خەریکی خۆباتکردنە لە جیهانی واقیعی، و (ئاواز و مۆسیقای نمایش) لە ساڵی 1925، دەنووسێت. دواتریش لە سەرتای دەیەی سیێکان شانۆی کار (Theatre of Action) دێتە ئاراوە و دەرهێنەر لە شاری نیویەرکەوە دێنن و ستافی بەردەوامی دەبێت و قوتابخانەی هاوینی دەکاتەوە گەڵە نمایشی شانۆیی ئەنجام دەدات و بەرهەمکانی دەگەنە قۆناغی کۆتایی فیستیڤاڵی دەمینیەن بە دراما لە شار وینیپیگ. هەرچەندە شانۆی کار خۆاتکەی نەبردەوە بەڕام ئەمە هەنگاوێکی گەورە بوو لە بواری گێشتنی نمایشکی کرێکاری بە ئەو پلە باڵایە. شانۆی کار سەرباری ستراکتەری گورپیی و بڕچوونی کەمڵایەتی و قوتابخانە هاوینییەکەی و خە تەرخانکردنی بە شانۆی کانەدی، کێچی شانۆی کاری تەرنتە

پشتنگک بوو بۆ ئالتەرناتیفی شانۆی ئەمۆ(8).

یەکێک لەو کارە بەرچاوانەی شانۆی ئازموونگاری کرێکاران، شانۆنامەی "هەشت پیاو دەدوێن" کە لە نووسینی کۆمیتەیەک بوو لەوانە ئیسکار هایەن، ی،سیسیل سمیس، فرانک لەق، میدرەد گالدبەرگ و تەبی گاردەن دەریهێنا بۆ شانۆ. ئەم شانۆگەرییە لە ساڵی 1933 دا نووسراوە کە دەربارەی پرۆوندە(فایل)ی ئەو پاسوانەیە(کینگستەن پەنیتەنتەری) کە ویستی لیدەری حیزبی کۆمۆنیست(تیم باک) بکوژێت. ئەم شانۆگەرییە دوای ئەوەی لە شاری تەرنتە مۆتێی نمایشی لە سەندرایەو، لە شاری وینیپیگیش پالیس مۆتێی نمایشیکردنی لە سەندنەو و قەدەغە کرا. ئەم دەقە وەک میتا-تێکست لە ساڵی 1934 هاتە نمایشکردن لە ئاهەنگی ئازادکردنی لیدەری حیزبی کۆمۆنیستی کەنەدی. هەروەها "لە چاوەوانی لیفتی"دا بەرهەمکی تری کرێکارییە کالایەن شانۆنامەنووسی ئەمریکی "کلیفەرد ئۆدێتس"ەو نووسراوە. ئەم بەرهەمە باسی کۆمۆ (شوفێر) سایەق تەکسی دەکات کە بۆ نیازن مانگرتن هابگەینن. ئەم شانۆنامەیە شەش دیمەنە و ناوەکۆکی لە واقیعی مانگرتنی سایەق تەکسییەکانی شاری نیویەرکەوە وەرگیراوە کە لە شوباتی ساڵی 1934 مانگرتنکی گەورەیان هاگەیاند، هاتە نمایشکردن.

شایانی باسکردنە ستافی ئەم شانۆنامەیە و بەڕێوەبەرانی هونەری هەموو کرێکارانی بکار بوون. هەروەها شانۆنامەی (Stevedore-کرێکاری بارگۆگری بەندەر) یەکێک بوو لە بەهێزترین شانۆنامە کرێکارییەکان لە دەیەی سییەکانی سەدەی هابردوو. ئەم نمایشە دەربارەی ستەمی هاسیستی پیاوانی سپی پێست بوو دژەڕەق بەو ڕەش پێستانەی کە پێیان دەوترا ڕەوەندی ئەفریقی- ئەمریکی. شایانی ئاماژەیە دەخی جوگرافیا و کلتووری ئەمریکا و کەنەدا بەجۆرێک کە تێکۆشییەکی زۆر بەرچاو دێکەوێت و سەدەها جار بەرهەمە شانۆییەکان لەسنوور پڕۆیۆنتەوە. بۆیە نمایشکی کرێکاری گەرچی لەدایکبووی ئەمریکایە بەڵام لەکەنەدا دەخرێتە سەر شانۆ و بەهونەری کرێکاری کەنەدیش دێتە ئەژمار و پێچەوانەکەشی هاستە. جگە لەمانەش کورتە شانۆگەری "جەنگ لە ئاژەڵەکان"، ناشتنی مردوو ساڵی 1936، ئاسنی قایم ساڵی 1938 لە هەڤکانی " هارت هاوس یان مارگرێت هیتن" نمایشکراون(9). تەبی گاردەن نێک هەر لە شاری تەرەنتە ، بەڵکو لەپێوەندیدا بوو لەگەڵ هونەرمەندانی شانۆی ئازموونگاری کرێکاران لە سەرتاسەری کەنەدا بەتایبەتی لەشارەکانی وینیپیک و مۆنتریاڵ و قانکوڤەر. هەرچی ئالن فایلودە بە کتێب و نووسینەکانی ئاوای لەم

لایەنە داوتەوە. ئالن فایلود لە کتێبی (شانۆی ئیلتزام، شانۆی ئایدیکاڵیزم و دەستدرێژی سیاسی لە کەنەدا)، کە کتێبێکە بەپێی بڕچووەنی میشیە ویدیار خوێندنەوەی مێژووی شانۆی ئایدیکاڵی کەنەدیە(10).

ئەم پرۆفیسۆرەی زانکۆی گیلف کە لێبوارکانی خوێندن و دەرهێنانی شانۆدا وانەی دەوتەوە، چالاکانەش لە بوارکانی مێژووی شانۆی کەنەدی و شانۆی ئایدیکاڵی سیاسی کاری کردووە. ئالن فایلود لە نووسینی (بەسەرمایەداریکردنەوەی شانۆی میللی)دا پێنجە دەخاتە سەر کەمێک گرفت کێشنگە باسکردنیان لەسەر پێویست نەبێت چونکە پێیوەندی بەباسکەی ئەمەوە نیە، بەڵام دەتوانم ئاماژە بەوە بکەم کە بورژوازی کەنەدی وەک پیشەی هەمیشەیی خۆی لە هەوڵی ئەوەدابووە کە بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری کرێکاری کەنەدی بەلاڕێدا ببات و لە ئامانجە چینایەتییەکانی دوور بخاتەوە. بۆیە لەگەڵ سەرکەوتنی زیاتری چینی سەرمایەداری کەنەدی و پەرش و بڵاوبوونەوەی زیاتری چینی کرێکار، بزووتنەوەی شانۆی کرێکاران تا دێهات لە ناوەڕۆکی شێوەشگەڵانەی خۆی دوور دەکەوتەوە و هونەرمەندانیش لەژێر ئەو کاریگەرییە هەندە ئایدیۆگەڵیان لەو بزووتنەوەیە پێکهێنا لەوانە گرینی ناوی بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری کرێکاری بە شانۆی میللی. وەک ئالن فایلود دەڵێ " لە گوتاری شانۆی کەنەدی بزووتنەوەکان ناوی جیا جیا وەردەگرن، وردبوونەوەش لەمە ئەوە دەردەخات کە کرداری ناونان لە زەربەی کاتکاندا ستراتیژیەتی ئابڕایەتی ئێکخراویی و ئێکخستنەکانە. (11)

http://dengekan.ca/wp-content/uploads/2016/12/shano_canada3.jpg

وێنەی دیمەنێک لە کاتی نمایشی شانۆگەری هەشت پیاو دەدوێن. ئەم وێنەیە لە ساڵی 1977 گیراوە لەسەر شانۆی ستاندارد لە شاری تۆرنتۆ لە هەرەمی ئۆنتاریۆ لە کەنەدا.

خەسڵەتەکانی بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری کرێکاران لە کەنەدا

یەکێک لە ئەو خەسڵەتانەی بزووتنەوەی شانۆی ئەزموونگەری کرێکاران لە کەنەدا پێی دەناسرێتەوە بریتییە لە یاخیبوون لە سەرجەم نەرمە باوەکانی کۆمەڵگە و لادان لەهەموو ئەو نەریتانەی کە شانۆی کەنەدی شوناسی خۆی لەسەر بنیاد ناوە. هەڵگرانەوە لەشوناسی کۆن یان باو خۆی بە مانای گرانە بەدوای شوناسێکی نوێ کە هەم بونیادێکی نوێ

بەشانە دەبەخشێت و هەمیش دەبێتە مایەی تەکان و بەرەو پێشچوون. هەرچەندە ڕەگەزە هونەرییەکانی شانۆ بەقووڵی ڕەگیان بەناو ترادیسیۆنی کلتووری کۆمەڵگای کۆنەدی ڕەچاتە خوارە، بەڵام ئەمە بەو مانایە نییە کە ئەو ڕەگەزانە دوور لە گۆڕان و لە گۆڕانکاری بزووتنەوەی شانۆی کۆنەدی خۆریکی خەریکی بەرهەمهێنانەوە بن. زمانی دەقەکان یان زمانی بەکارهاتوو کە زمانێکی سادەیە و بەئاسانی بینەر تێی دەگات. سادەیی زمان کۆناڵێکی گونجاوە بۆ گەیشتنی پەیام و مەبەستی دەق. بۆ لەبەرچاوگرتنی بارودۆخی ئەو سەردەمەی ژیانی چینی کرێکاری کۆنەدا و ئاستی خوێندەواریان دەبێ ئەو ماف بدەینێ نووسەری دەق تا بەو زمانە سادەیە مەبەستەکەی دەربڕێت چونکە لەو سەردەمە واتە دەیەی سیەکانی سەدەی بیستەم و بەپێی ئامارەکانی نەتەوە یەکگرتووەکان دانیشتوانی کۆنەدا هەشت ملیۆن و سەد و شەست و نۆ هەزار و شەش سەد و بیست و دوو کەس بووە و ڕێژەی نەخوێندەواری 4.3 % بووە(12). ئەم ڕێژەیە بۆ وڵاتێکی وەکو کۆنەدا کەم نەبووە و نووسەرانی شانۆ و ئەدەبی کرێکاری کۆنەدی نیان دەتوانی چاوی خۆیان لە ئاست ئەم واقیعە بنوقێنن. ئەمەش بۆ پەی ئەو بەچوونەی کە دەڵێت داگرتنی ئاستی هونەری نمایشکانێ بۆ ئاستێکی خوارتر، نەخوازراو ڕوتکراوەیە، چونکە لایەنگرانی ئەو بۆچوونە پێیان وایە زمانی دەق دەبێت لە ئاستێکی باڵادا بێت. تایبەتمەندییەکی تر بریتییە لە ناوەڕۆکی دەقە شانۆییەکان کە ڕەنگدانەوەی ژیان و ناڕەزایەتی چینی کرێکارە دژ بە چینی سەرمایەدار. ئەم ناڕەزایەتی و خەباتە بەهەموو جۆرەکانی و لەهەموو ئاستەکانیدا لە دەقەکان و کارە هونەرییەکاندا ڕەنگی داوەتەوە. مانگرتن و داستانی پۆلیسی قارەمانی و سەروەرییەکانی کرێکاران دەبوونە هۆکاری بەرهەمی هونەری. کارەکتەرەکان هەر لەناو جۆرگەی ژیانی ڕۆژانەی خەڵکەوە هەڵبژێردراون و ئاشنان بە خودی خەڵک. ڕەگەزە هونەرییەکانی تر بەتایبەتی ڕەگەزی شۆڕشگێڕی لەشۆڕشی کار و ژیانی کرێکاران و ڕووداوەکان هەر لەو شۆڕشەدا ڕوو دەدەن. ڕەخنە ئەدەبی و هونەرییەکانیش لەسەر بنەمای بەرجەستەکردنەوەی بەرژەوەندی چینایەتی هەنگاویان ناوە و کارە هونەرییەکانیان شیکردەتەوە و لێکداوەتەوە. بەڵێ پێیان وابووە باشترین دادوەر بینەران خۆیانن و ئەوە گرنگ بووە کە بینەران یان گوێگران لە کۆی کارە هونەرییەکانەوەن. شانۆی ئەزموونگەری شانۆیەکی یاخییە لە نەرمە باوەکانی کۆمەڵگەو یەکێک لە پایەکانی ئەم شانۆیە پرسیارکردنە لە پێوەندی نێوان نمایشکەران و بینەران و بەرپرسیارەتی نەوانیان و شۆڕشی ڕووداوی شانۆگەرییەکە و ڕەگاجیاوازەکانی حیکایەتخوان و گرنگی و بایەخی حیکایەت و پرسیاری

ئەوەی ئایا کارەکتەر بوونی هەیە؟ ئەم پرسیار و سەراخانەی شانۆی ئەزموونگەری لەمڕۆ لەلایەن شانۆی باوەوە پشتی تێکراوە. سەرباری ئەمانەش شانۆی ئەزموونگەری ڕووی لە هەموو ئایدیالێژیاو بەچوونە جیاوازەکانە. لەم دەخەدا شانۆی ئەزموونگەری کرێکاری ڕووی دەمی لە چینی کرێکار و ئایدیالێژی مارکسیزم و کۆمۆنیزم بووە.

پێشەوانی بەکارانی شاری ڤانکۆڤەر لەسەر شۆقامی هەیستینگز کاتێ بەردەم هۆڵی شانۆی ئیمپرێس تێدەپەڕن لە حوزەیرانی 1938

شانۆی میللی و پەیوەندی بەشانۆی ئەزموونگەری کرێکارانەوە

وەک پێشتر ئاماژەمان پێدا، شانۆی کرێکاری تا دەهات لەگەڵ ڕووتی ڕووداوەکانی کۆمەڵگای کەنەدی و پارسەنگی هێزە چینایەتییەکان ئاوێش بارەو کەنارگیر نەبێشت)دیارە لە ڕووی تیۆرییەوە)، بەڵام لە ڕووی پراکتیکەوە مەیدانی چۆڵ نەکرد. گوتاری ئەو بزووتنەوەیە ئاوگۆڕی بەسەردا هات و شانۆی میللی جێی شانۆی کرێکاری گرتەوە. لە دەیەی سییەکان مەدەرنیزمی شوشیالیستی بەردەوام بوو لە گۆشەکردنی خۆی بە ئیحتیکاک و دەست و پەنجە نەرمکردن لەگەڵ بزووتنەوەی ناسیونالیزمی کەنەدی کە لە ساڵەکانی دواتردا ئەم دوو بزووتنەوەیە تێکەڵاوی یەکتر بوون. ئەم ئاوگۆڕە دەرئەنجامی ئاوگۆڕێک بوو لە ڕووتی سیاسی کۆمەڵگە و جیهانبینی سیاسی و ئایدیالێژی حیزبە کۆمۆنیست و کرێکارییەکان. بەیە دەبینین کاتێ قورسایی بەچوونی حیزبی کۆمۆنیستی کەنەدی لەسەر شۆشی پرۆلیتاریایە، نووسین و خوێقاوە ئەدەبی و هونەرییەکانیش هەمان ڕەنگدانەوەیان هەیە و کاتێکیش حیزبەکان دیدگای سیاسیان دەگۆڕێت و لەبری شۆشی پرۆلیتاریا دیانەوە زەرترین ژمارە لە ئەدیب و هونەرمەند لەناو بازنەی (خەبات لە دژی فاشیزم) کەبکەنەوە، ئەوسا ڕەنگدانەوەی ئەم دیدە پۆپۆلیستییە بە بەرهەمکانەوە دەردەکەون. ئیتر لەو خاڵەوە لەبری جۆغدکردنەوە لەسەر میتەدی کرێکاری لە بواری شانۆ، دەبینین جۆرێکی تر لە شانۆی سیاسی دێتە ئاراوە کە نزیکایەتی زەری لەگەڵ خۆکەدا هەیە. ئەم جۆرە شانۆ سیاسییە بەشانۆی میللی ناوزەدکراوە. شانۆی میللی (Popular theatre) لەوپەڕی پەناسەی سادەی خۆیدا یانی شانۆی خۆک،کە بەتەگەیشتن و زمانی خۆکەوە لە گرفت و چارەسەرکان دەدوێت. ئەم شانۆیە شانۆی خۆکە چونکە پەیوەستە بەهەموو خۆکەوە نەک تەنها گروپێک لە خۆک. هەروەها توانایەکانی خۆی لە خۆکەوە وەردەگرێت و ڕەگ و ڕیشەی

لەناو تراديسيۆنى كۆمەڵگادايە و لەهەمان كاتيشدا دژبە واقيعى و ڕەخنەگر و ئازاد بێت (13). شانۆى ميللى وەك درێژراوەى بزووتنەوەى شانۆى ئەزموونگەرى كرێكاران دەرئەنجامى ئەو ئاوەژووبوونە لە جيهانبينى و تێگەيشتنى سياسى و ئايديۆلۆژى حيزبە سياسييەكان. ئەم تێگەيشتنە لە شانۆ لەسەر كۆمەڵێك بنەما كارى دەكرد كە پوختەكەى بەمجۆرەيە : يەك : ئەمە شانۆ بە كۆمەڵگاكان و هەر لەناو ئەوانيشەوە شانۆ هەڵدەبژێرين. دووەم : بينەران دادوەرمانن. سێ : بەوامان بوو هەيە شانۆ بۆ بينەرى ناو خەڵك نەك ئەوان بهێنينە لاى خۆمان. چوار : دەبە كارەكانمان وابەستەبن بە ڕەشنبيرى ميللييەوە . پێنج : باوەڕمان وايە كارەكانمان لەگەڵ نمايشى شانۆگەرييەكان دەست پێناكەن و تەواو نابن. شەش : باوەڕمان وايە كارەكانمان دەبە بەرزمانى خەڵك بدوێ. حەوت : ئەمە قايلين بوونى بەهێزەوە بەرخورد بە شانۆى ميللى كرێكاران بكەين. هەشت : ئەمە دانى پيا دەنێين كە مەرجەكانى كاركردنمان دەبە لەگەڵ پێويستى كۆمەڵگاكان بگونجێن و ئەمەش دەبە بە نەرمى وەڵامى ئەو گرانە بەدينەوە(14). ئەم پرنسيپانە (بنەمايانە) نەخشەڕێگاى شانۆى ميللين كە شوازێكى سياسيانەى هەيە. لەڕەدا ئەمە ئەوە بەووونى دەبينين كە هەم شانۆى كرێكاران و هەم شانۆى ميللى لەپێوەندييەكى بەهێزدان لەگەڵ بينەر يان جەماوەر، يان وەك پيتەر بروک دەڵێت " شانۆى پێويست يان خوازيار ، ئەو شانۆيەيە كە يەك جياوازى پراكتيكى هەيە لەنێوان ئەكتەر و بينەر، نەك جياوازييەكى بنەڕەتى" (15). هەرچەند پێوەندييەكى ورد لە نێوان شانۆى ميللى و شانۆى ئەزموونگەريدا هەيە بەڵام ناتوانين ئەم دوو جۆرە لەشانۆ لەژێر يەك سەقف و پێناسە و ناودا كۆبكەينەوە.

دواجار

شانۆى ئەزموونگەرى كرێكارى توانى لە دوو ئاستدا كاريگەرييەكانى خۆى بە كۆمەڵگاى كێنەدى نيشان بدات. لەلايەك توانى ئاوەژووبەك لە بنەما و پێكهاتەكانى شانۆ بگۆڕێت ئاراوە بۆتايبەتى لە بوارەكانى شوێن و زمان و جووڵە و ميزاج و ڕەگەزەكانى تر. وە لە لايەكى ترەوە توانى لەبەرگێيەكى زەمانى لەمژووى كرێكارى كێنەدا ڕوونكى بەرچاو و ئاشكرا ببينێت لە بەرجەستەكردنەوەى خەباتى چينايەتى كرێكاران لە دژى سەرمايەدارى و لە هەمان كاتيشدا بەڕەنگى خۆى كاريگەرى هەبێت بەسەر بزووتنەوەى شانۆى كێنەدى، ئەو بزووتنەوەيەى كە لە بەردەم گەلە پرسيارى گەورە گەورەدايە و هەشتا نەيتوانيوە وەڵامێكى گونجاويان بداتەوە.

سەرچاوەکان :

1- The story of union in Canada by Jack Williams 1975 p32

2- The Canadian Labour movement 1902-1960 by Irving Abella Ottawa 1975 p, 5.

3- مێژووی شانۆی کەنەدی نووسینی ئینسکلۆپیدیای شانۆی کەنەدی http://www.canadiantheatre.com/HistoryofCanadianTheatre

4- لێکۆڵینەوەی شانۆ لە کەنەدا لێبیەن بێتسکی ئەندەرس http://journals.hil.unb.ca/index.php/tric/article/view/7488/8547

5- http://www.uwinnipeg.ca/index/research-2009-rifkind-c

6- جەوان سەنگستەر ..دووبارە ئەزموونکردنی فیمینیزم لە ئەدەبی چەپی کەنەدی ل ٢٢٠

7- شانۆی ئاکشن خوێندنەوە بۆ کتێبی شانۆی چەپ شانۆی کەنەدی لەسیەکانی سەدەی رابردوو – یادەوەری نووسینی شێڵ گرەیس بەوانە سایتی ئەدەبی کەنەدیhttp://canlit.ca/reviews/theatre_of_action

8- شانۆی کار نووسینی تێبینی گەردن رایەن ئانانی شێڵ گرەیس وەرزنامەی ڕەخنەیی ئەدەبی کەنەدی بۆ زانیاری زیاتر بەوانە http://canlit.ca/reviews/theatre_of_action

9- http://www.lib.uoguelph.ca/resources/archival_&_special_collections/collection_update/11/16af

10- میشێل وێبەر یاداشکردنی دووبارە سەرنجدان لە ڕۆگەکانی شانۆی ئەدیکاڵی کەنەدی . بۆ زانیاری زیاتر بروانە http://rabble.ca/books/reviews/2011/11/committing-theatre

11- ناونانی بزووتنەوەکان ..دووبارە بەسەرمایەدارکردنەوەی شانۆی میللی نووسینی ئاڵان فایلودhttp://gzpedmonton.org/media/transfer/doc/naming_the_movement.pdf

12- زانیاری زیاتر بروانە ئەم سایتەی خوارەوە یەنیسکۆ ئاماری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بە ژمارەی دانیشتوان و ڕێژەی خوێندەوار و نەخوێندەوار لەوڵاتانی جیهان.بۆ http://unesdoc.unesco.org/images/0000/000028/002898EB.pdf

13- ناونانی بزووتنەوەکان ..دووبارە بەسەرمایەدارکردنەوەی شانۆی

میللی نووسینی ئان
فایلودhttp://gzpedmonton.org/media/transfer/doc/naming_the_movement.pdf
14- ناونی بزووتنەوەکان..دووبارە بەرمایەدارکردنەوەی سانی میللی نووسینی ئان فایلود
http://gzpedmonton.org/media/transfer/doc/naming_the_movement.pdf
15- بەشایی بەتاڵ نووسینی پیتەر بروک سالی ١٩٦٨
http://en.wikipedia.org/wiki/Experimental_theatre

بۆچی شیعر پێناسە ناکرێ ؟ … ناڵێ حەسەن

بە وەڵامدانەوەی پرسیاری (بۆچی شیعر پێناسە ناکرێ … ؟) یان (بۆ ناتوانین شیعر پێناسە بکەین …؟) ، هەروەها قسەکردن لە هەڵکارەکان ، وا پێویست دەکات تێگەیشتنێکی ڕوون و دروستمان لەسەر شیعر هەبێت . شیعر دەتوانێ لەسەر هەموو بابەتێک بنووسێ ، یان قسە لەسەر هەموو بابەتێک بکات . هەڵکارکەش ئەوەیە ، شیعر لە نێو ڕووبەری خەیاڵ دەتە بوون . ڕووبەری خەیاڵیش ، ڕووبەرێکی فراوان و بێ سنوورە . پرسەی نووسینی شیعر بەم شێوەیە ، شاعیر لەسەرتاوە بیر دەکاتەوە ، دواتر لە نێو بیرکردنەوەکانی قووڵ دەبێتەوە ، دەگاتە ئاستی (ئەندێشە) واتە خەیاڵ .
لەوێوە شاعیر لە ڕێگەی زمانەوە گیان و داهێنانکانی خەی دەکات . یان لە پێکاڵبیرکەیەکی یان خەیاڵێکی شیعریت بە دەت دواتر ، لە ڕێگەی بیرکردنەوە بێنێو خەیاڵکەت قووڵ دەبیەوە و دەست بە گیانکانت دەکەی ، واتە شیعر پێوەندییەکی ئاستوخەی بە بیرکردنەوە و فیکرەوە هەیە . بە مانای ، بیرکردنەوە پردێکە شاعیر بەهەیەوە دەگاتە ڕووبەری ئەندێشە و خەیاڵ . دەتوانین خەیاڵ بە نیشتیمانی شیعر ناوبەرین . ئەو شوێنەی شیعر تیایدا لە دایک دەبێت . شاعیر لە نێو خەیاڵدا بەهای مرۆڤایەتی و بەهای بوون و بەهای جوانیەکان و خوێنکان دەنووسێتەوە . لە نێو

خۆن و نەنیێکانی بوون ، نەنیێکانی ژیان و گەردوون کەشف دەکات و قسەیان لەسەر دەکات . گومان و پرسیارەکان دەهێنتە بوون ، دەچێتە نێو جەنگی دەروونیێکان و شێوە لۆگۆ بیرۆ دواکەوتووەکانی نێو کلتوورە تەقلیدیێکان دەکات ، ئەوانەی دژیانووەت سنوورێک بۆ ئازادی ژیان و تەنانەت سنوور بۆ جوانی و خۆن و بیرکردنەوەکانیش دابنێن . تاکە چەکەکیش بۆ دەستی شاعیرەوە بۆ ئێم جەنگە ، فیکر و زمان و مەعریفەیە . چونکە شیعر لە بنەڕەتەوە بۆ هەی بیرکردنەوە دەتە بوون ، واتە فیکر و مەعریفە سەرچاوەی بوون و پێکهاتەی شیعرن . بیرکردنەوەش سەرچاوەی مەعریفەی مرۆڤ ، تەنانەت لە نێو هووبەری خەیاڵیش فیکر لە لۆگۆی زمانەوە بەردەوام کاری خۆی دەکات ، وەک سەرچاوەکی جوولێنەر یان بزوێنەر بۆ بنیاد و پێکهاتەی دەق . ئەگەر زمان بۆ دیوە بنەڕەتییەکەی ، هەکارێک بێت بۆ تێگەیشتن یان سیستەمێکی هێزمانی یان سیستەمێکی ئاماژەیی بێت ، یان هەر مانایێکیتری هەبێت . بەڵام ، لە بنەڕەتدا بەشێکە لە مەعریفە و پێکهاتەی مرۆڤ ، بەرهەمی بیر و مەعریفەی مرۆڤ . لە هەمانکاتیش ، پێکهاتەیێکی بنچینەییە بۆ بەرهەمهێنانی دەقی شیعری . یەکێک لە کارە سەرەکییەکانی زمان بەرهەمهێنانی جوانییە لە نێو هووبەری دەقدا .
شاعیر لە لۆگۆی زمانەوە دەتوانێ قسە لەسەر بابەتەکان بکات یان ناوەوەی خۆی بخوێنێتەوە و کار لەسەر ئارەزووەکان و غەریزەکانی خۆی بکات ، پەیوەندییەکانی لۆگۆ خەیاڵی و لۆگۆ دەرەوەی خۆی هێسم بکات . هەروەها بیرۆڕییەکان و ئابردووی خۆی بنووسێتەوە . تەنانەت ، خۆن و پێشبینییەکانیش . شیعر لە هووبەرێکی هێندە فراوان ئیش دەکات ، هیچ سنوور و بەربەستێک ناتوانێت بەر بە هەزی خەیاڵ بگرێت . ناتوانین هیچ سنوورێک و بازنەیێک بۆ دەوری خەیاڵ بکێشین ، یان خەیاڵ لە چوارچێوەیێکی دیاریکراو بەند بکەین . شیعریش زادەی و بەرهەمی ئێم هووبەرە بۆ سنوور و فراوانییە . ئەگەر بەڵێن ، ئایا شیعر نووسینەوەی ئابردوو و بیرۆڕییەکانی شاعیرە ...؟ یان ئایا شیعر نووسینەوەی خۆنەکان و غەریزە و ئارەزووەکانی شاعیرە ...؟ ئایا شیعر زمانی ناوەوەی مرۆڤە ...؟ ئایا شیعر گیانە بۆ دوای حەقیقەتی جوانی ...؟ ئەمانە و دەیان پرسیاریتر ...! هەنگاو بۆ هەر یەکێک لەم پرسیارانە وەڵامەکە (بەڵێ) بێت . بەڵام ، هیچ کام لەم وەڵام و (بەڵێ) یانە بۆ (تەنها) ، ناتوانن مانایەکی دروست و گشتگیر بۆ شیعر بدەن بۆ دەستەوە . دەتوانین بڵێین (لە یەککاتدا / شیعر هیچ کام لەم وەڵامانە نییە لە هەمانکاتیش هەر هەموویانە ...!) .
بۆ مانایەکیتر ، دەتوانین بڵێین (کەی هەموو ئێم وەڵامانە هەنگاو

مانایەک بە شیعر بدەن بە دەستەوە یان نزیکمان بکەنەوە لە مانای شیعر …!) . بۆ مانایەی وەک گوتمان ، شیعر لە هەوبەرەکی هەندە فراوان ئیش دەکات ناتوانین تەنها لە گۆشەیەکەوە خوێندنەوەی بۆ بکەین . یان لە یەک دیودا بیبینین . بۆیە هەر کەسەو بە پێی تێگەیشتن ، ئاستی وشیاری و مەعریفە و بینین و بە پێی باری دەروونی خۆی خوێندنەوە بۆ شیعر دەکات و قسەی لەسەر دەکات . هەموو ئەم قسە و گۆشەنیگا جیاوازانەش مانایەک نین بۆ شیعر ، چونکە شیعر بوونەکی چەسپاو و نەگۆی نییە ، لە چرکەیەکەوە بۆ چرکەیەکیتر ، لە زەمەنەکەوە بۆ زەمەنەکیتر گۆشەنیگا و قسە و خوێندنەوەی جودا لە خە دەگرێت ، یان لە کەسەکەوە بۆ کەسەکی تر تەنانەت ، لە خودی کەسەکەوە بەپام لە کاتەکەوە بۆ کاتەکی تر ، تەوانییان بۆ شیعر دەگۆڕێت ، یان بۆ پێی هەست و باری دەروونی ئەوکاتەی قسە لەسەر شیعر دەکات .

بۆ بۆای من / ئەم قسەکردنانەش لەسەر شیعر لە چرکەساتەکی دیاریکراو ، ئەوە مانایەک نین بۆ شیعر بەگشتی ئەوە ، دەربڕینی هەست و باری دەروونی ئەوکەسەیە بەرامبەر بە شیعر بەمانای ، کەسەکە لەو کاتەدا باس لە هەستی خۆی یان باس لە باری دەروونی خۆی دەکات لە پێوەند بە شیعرەوە . کەسەکان سەر بە هەر زمان و کەلتوور و نیشتیمان و ڕەگەزێک بن ، شیعر هەر بە شێوەی ناچەسپاو و ناجێگیریەە دەبیندرێ و دەخوێندرێتەوە . چونکە شیعر لە بنەڕەتدا بوونەکی گەردووونی هەیە . بە هەشتنەوەی شیعر لەم ئاستە فروانییە ، زەرەک لە شاعیران مانای شیعرییان هاوتا کرد بە مانای ژیان . واتە شیعر تەریبە لەگەڵ ژیان . هەرچەندە شاعیر وەک مرۆڤک / ئازادی و مافی ئەوەی هەیە لە ژیان دوور بکەوێتەوە و بچێتە دەرەوەی ژیان ، بەپام شیعر / بە هەمیشە لە نەو ژیان دایە و هەر لە نەو ژیان دەمێنێتەوە . بەمانایەک ، ژیان لە کوە بێت شیعریش لەوێدا دەبێت . شاعیر دەتوانێ بەدەنگی هەڵبژێرێت و بە بەدەنگی قسەکانی خۆی بکات بەپام ، شیعر ناتوانێ بەرامبەر هەموو ئە شتانە بەدەنگ بێت کە ژیان ناشیرین دەکەن . بە مانایەکیتر / شیعر فەرمکی بەدەنگ نییە ..! بەپام ، لەرەدا ئیشکالییەتکی تر دێتە پێشەوە ، ئەویش ئەوەیە / گەر شیعر هەندە نزیک و تەریب بێت بە ژیان ، دەتوانین بپرسین ، ئەی ژیان مانای چییە … ؟! ئایا ژیان مانای لە دایکبوون و هەناسەدانە ؟ ئایا ژیان مانای عەشق و خۆشەویستی و پێکەوەییە ؟ ئایا ژیان مانای مردنە …؟ لەرەدا ژیانیش وەکو شیعر چەمککی گەردووونی و بوونەکی گەردووونی هەیە . دەقی شیعری لە بنەڕەتدا هەوبەرەکی نادیار و تاریک دەردەکەوێت ، وەکچۆن مرۆڤ پێکهاتەیەکی ئاڵۆز و پڕاوپڕ لە نهێنی شیعریش بەهەمانشێوە . مانگشەوی دەقی

شیعری لە ڕووگەی خوێندنەوەی بەردەوام و قووڵبوونەوە دەردەکەوێت ، بە خوێندنەوەی جیاواز و بەردەوام ، دەقێک بە گشتی و ئەو ڕووبەرە تاریکەی پشتی ئاماژەکان و کۆدەکانیش بە تایبەتی ، ڕوونتر دەردەکەون . لەڕەدا دەتوانین بەم ئەنجامە بگەین و مەبەستەکانمان لەو چەند خاڵانەی خوارەوە چڕ بکەینەوە .
١ / هەموو ئەم چەمکانەی بوونێکی گەردوونییان هەیە وەک (شیعر ، عەشق ، مۆسیقا ، ژیان …) پێناسە ناکرێن ، چونکە ناتوانین لە یەک گۆشەوە بیانبینین و خوێندنەوەیان بۆ بکەین .

٢/ هەموو ئەم چەمکانەی لە ڕووبەری ئەندێشە واتە خەیاڵ لە دایک دەبن (بەتایبەت شیعر) ، پێناسە ناکرێن ، چونکە خەیاڵ بەپێی شوێن و کات دەگۆڕێ و هەمیشە بە جۆرێکی تر دەردەکەوێت .

٣/ هەموو ئەم چەمکانەی لە سەر جوانی ئیش دەکەن یان جوانی بەشێکە لە بنیاد و پێکهاتەیان ، یان ئامانجییان بەرهەمهێنانی جوانییە ، یان لە ڕووگەی جوانییەوە لێزمت بە مرۆڤ دەبەخشن ، وەک (شیعر مۆسیقا ، تابلۆ ، سروشت) پێناسە ناکرێن . چونکە جوانی خەی بوونێکی ڕەهایی هەیە ، ناتواندرێ بە شێوەیەکی گشتگیر و ڕەها ببیندرێ .

٤/ شیعر وەک مرۆڤ چەمکێکی ئاڵۆزە واتە ، بوونێکی نادیار و شێواوی هەیە و پڕاوپڕە لە نهێنی ، نهێنیەکان و دیوە شاراوەکانیش کۆتاییان نایە و هەوڵەکانیش لە شیعردا هەرگیز ناگەنە خاڵی کۆتایی ، قۆناغێکی زمان لە ئاماژە و کۆدەکان چە دەبێتەوە . ئاماژە و کۆدەکانیش بوونێکی ئایرەنییان هەیە ، بە داخراوی و ونبوون و ڕەنگی جیاواز دەردەکەون ، بۆیە هەمیشە پێویستییان بە کرانەوە و خوێندنەوەی نوێ هەیە .

نیسانی ٢٠١٦

شیعری شێشگەیانە و پەرجووی

هەمیشە زیندووبوون ... عەبدوڵا سەمان (مەشخەڵ)

لەوتەی مرۆڤ لەسەر ئەم هەسارەیە پەیدا بووە لەگەڵ سروشت لەلایەک و یاسا و هێزا کۆمەڵایەتیی و ژیارییەکان لە لایەکی تر لە ململانێ و زۆرانبازیدا بووە، هەوێشی داوە بە هێگای جیاواز ئەو ململانێی و زۆرانبازییانە وێنا بکات و بەچوونی خۆی لەسەریان بیان بکات. یەکێک لە سیفەتە هەرە بەرچاوەکانی مرۆڤ ئارەزوو بووە بە گەڕانکاری و پێشکەوتن، هەتکردنەوەی کێن و هەنانە کایەوەی نوە بووە لە جێگایاندا. هەرچەندە مرۆج نییە هەموو ئاوگەڕکان لە بەرژەوەندی مرۆقدا تەواو بووبێتن، بەڵام ئاوگەڕە هاديکاڵەکانی نەو کۆمەڵگە جێگایەکی بەرز و شیاویان لە پانتایی ویست و ئارەزووەکانی مرۆقدا هەبووە و هەیە کە لە پەداویستی ژیانەوە سەریان هەداوە یان سەر هەدەدەن. مرۆڤ و دەروروبەری خەسەتی گەڕاویان هەیە و بەپێی یاسا گەلێکی تایبەت دەگەڕین و گۆشە دەکەن و دواتریش لەنەو دەچن یان جێگا بە شتگەلی تر چێ دەکەن. مرۆڤ هەر زوو لە هێگای گەرانی و سەما و هونەری نیگارکێشان و ئینجا شیعرەوە گوزارشتی لە خەون و ئارەزووەکانی خۆی کردووە.

واتا پەیوەندی نەوان مرۆڤ و شیعر پەیوەندییەکی لەمەژینەیە. مرۆڤ شیعری کردە ئامرازێک بە گوزارشتکردن لە بیروبۆچوون و وێناکردنی ئەو واقیعەی تێیدا ژیاوە. ئەم جۆرە شیعرە، شیعری خەڵک و پەیوەست بە ژیانی خەڵک، شیعرێک بووە لەگەڵ ویست و حەز و خولیا و ئارەزووەکانی مرۆڤ بە گەڕانکاری ژیاوە و هەناسەی داوە. لە هەر شوێنێک ئەم شیعرە گوزارشتی کردبێ لە ئاوگەڕەی هاديکاڵانەی کۆمەڵگە، ئەوا شیعرێکی شەڕشگێڕانە بووە و لە ویژدانی مرۆقایەتیدا ماوەتەوە. شیعری شەڕشگێڕانە شیعری بزووتنەوەیەکی کۆمەڵایەتییە کە خوازیاری ئاوگەڕەی شەڕشگێڕانەیە لە کۆمەڵدا.
ئەم جۆرە لە شیعر هەمیشە لە یاخیبووەن و شەڕشکاندا گەشەی کردووە و بەرەو پێشچووە. "بەپێی تەوانینی مارکسیستەکان تەنانەت ئەدەب لەخودی خۆیدا دامودەزگایەکی کۆمەڵایەتییە کە ئەرکی تایبەتی ئایدیۆلۆژی بەپێی باکگراوندنی ئایدیۆلۆژی نووسەر لەسەر شانە".(١) لەرەو هیچ مرۆڤێک نییە بە جۆرێک لە جۆرەکان سەر بە ئایدیۆلۆژی یان لۆژیکی سیاسی ئایدیۆلۆژییەکی تایبەتیدا نەبێت. تەنانەت ئەو مرۆڤانەی کە دەژین ئەمە هەموو ئایدیۆلۆژییەک ڕەت دەکەنەوە،

لە ئاستیدا هەڵگری جۆرێک لە ئایدیاڵیزین. ئەجین پێتیە و هانریش هاینە و ئۆراگۆن کرێ و پاپلۆ نیرۆدا و پرتەقاڵ برێخت و نازم حیکمەت و خوسێ ڤاوی گوتسۆورخی و مەزهەر نەواب و ئەحمەد موتەر و حەبیب جالب و ڤلادیمیر مایاکۆفسکی و نەرمسن پێریی و لەنگستن هیوز وفریدریک گارسیا لۆرکا و جۆ هیل و نیکۆلا ڤاپتزارێڤ و کێنس فیرینگ و ئدوین ڕۆف و هەراس گریگۆری و مایک گۆڵد و تاد، بەشکن لەو تێڕوانینە بەرفراوانەی ئەدیبان و شاعیرانی شۆڕشگێڕ کە بە شیعرەکانیان بەشداریان لە خەباتی چینایەتی دژ بە ستەم و نادادپەروەری کۆمەڵایەتیی سەر سەرجەم کۆمەڵگەی ئینسانیی کردووە. خەمی ئەم شاعیرانە خەمی ئینسان بوو. دیارە لە کۆمەڵگەی سەرمایەداریش تەنها چینی کرێکارە کە خەمی سەرجەم مرۆڤایەتی هەیە.

ئەم شاعیرانە و زۆرێتر گرووپێکیان لەوەدا بردەتەوە کە ئازادی و ڕزگاری لە ستەم و چەوسانەوە ناوەکی بەرهەمە ئەدەبییەکانیان بوو. ئەمە ئەو شوناسەیە کە جیایان دەکاتەوە لە ئەقیانووسێک لە نووسەر و شاعیرانی تر لە کۆمەڵگەی ئینسانی کە بەجۆرێک لە جۆرەکان لەژێر ناوی نەتەوە و ئایین و نەژاد و نیشتمانپەروەری و هتد، بەرگری لە ستەم و پاپشتی لە چەوسانەوەی ئینسان بە دەستی ئینسان دەکەن. شیعری شۆڕشگێڕانە بە ئاسۆ و ئامانجێکی خەباتکارانەوە لەگەڵ خوێنەردا لە پرسیەکدا لەکەڵدەپەکرێن. پرسیەک کە نووسەر و دەق دەیانەوێ ئاستەی بیرکردنەوەی خوێنەر لە مرۆڤێکی سادە و تەمەڵ لە بیرکردنەوە بگۆڕن بە خوێنەرێکی چالاک لە بیرکردنەوە. ئەمەش بە سیاسیکردنی خوێنەرە و هەنانە دەرەوەی تێفێک لە خوێنەری بیر ڕووناکی لە هەلومەرج حاڵیبوو، کە خواستی ئاوگۆی شۆڕشگێڕانە یەکێکە لە خواستە هەرە دەستبەجێکانی. ئەم سیاسیبوونەی خوێنەر لەڕێگەی خوێندنەوەی دەقی ئەدەبییەوە زۆر جیاوازە لە کۆمیدیای سیاسیبوونی تاکی کۆمەڵگە لەڕێگەی حیزبە بورژوا ڕۆشنگەرەکان. شۆڕشگێڕبوون و شوناسی ئایدیۆلۆجیبوونی دەقی ئەدەبیی پێویستە بە ئینتمای چینایەتییەوە.. بورژوازی بەپێی گۆشەی مرۆڤ ئۆگەر لە دەورانی خەبات دژ بە پایەکانی دەسەڵاتی ئابووری و سیاسی فیودالی شۆڕشگێڕ بووبێ، ئەوا ئیتر ئەمە هیچ شۆڕشگێڕیەتێکی نێک هەر نییە بگرێ تا سەر ئەسقانیش کۆنەپەرستە. ئەو چینەی (چینی کرێکار) کە بەرژەوەندی لە ئاوگۆ و گەردانی پایەکانی ئابووری و سیاسی و کۆمەڵایەتی کۆنەپەرستی بورژوازی هەیە شۆڕشگێڕ و ئەدەبی ئەو چینەش ئەدەبێکی شۆڕشگێڕانەیە.

بەمجۆرە شیعری شۆشگۆرانە شیعری ئەو لەشکرە لە بەرهەمهێنرانە کە چۆرخی کارگەکان دەسوڕێنن. شیعری شۆشگۆانە شیعری کرێکارییە، شیعری جیهەتگیریی کرێکارییە. بەڵام مەرج نییە نووسەری شیعری کرێکاریی خەڵکی کرێکار بێت. چونکە دەشێ کرێکارێک شاعیر بێت و هۆگری ئایدیۆلۆجی بورژوازی بێت. لەکاتێکدا دوور نییە نووسەری دەقێک کرێکار نەبێت بەڵام پارێزەری بەرژەوەندی چینایەتی کرێکاران بێت. بەگدانەق دەڵێ " شاعیر لەوانەیە بەپێی مەوقیعیەتی چینایەتی خۆی سەر بە چینی کرێکار نەبێ، بەڵام ئەگەر بە قووڵی ئاشنایەتی کەی ژیانی پرۆلیتاریا بێ، ئەگەر لەڕاستیدا و بە دەسزی بەو جۆرە بیر بکاتەوە، بەواتایەکی تر ئەگەر ڕۆحی خۆی ئاوێتەی ژیان و خەباتی پرۆلیتاریا بکات ئەوکات دەتوانێ دەربڕینکی هونەریی پشکەش بە پرۆلیتاریا بکات و ڕەنگە ببێتە ڕێکخەری هەز و نەستی شەوەی شیعرییی خۆی." (٢) بەڵێ یەکێک لە خەسڵەتەکانی ئەدەبی کرێکاریی ئەوەیە کە تا چ ئاستێک پەیوەستە بە ژیانی سیاسیی و کۆمەڵایەتیی چینی کرێکار و تا چ ئەندازەیەک پارێزەری بەرژەوەندی چینایەتی کرێکارە لە دژی سەرمایەداران. شیعری شۆشگۆانە گەڵێ پەودانگی جیاجیای هەیە و هەر چین و توێژێک بەپێی بەرژەوەندی چینایەتی خۆی ڕاڤە و پێناسەی دەکا.
چونکە چین و توێژەکان هەموویان خەیان بە شۆشگەر و لایەنگری ئاوۆگۆ دەزانن. بەڵام لە ڕاستای ئەم نووسینە و لە ڕوانینی ململانێی چینایەتییەوە مەبەست لە ئەدەبی شۆشگۆانە، ئەدەبی چینی بنیادنەری کۆمەگەیە،واتە چینی کرێکار. واتە تەنها و تەنها ئەدەبی چینی کرێکار ئەدەبێکی شۆشگۆانەیە. ئەدەبی چینی کرێکاریش وەک شەری لینکۆن ئاماژەی پێدەدا "گۆانەوەی ئەو چیرۆکانەیە کە گوزارشتن لە ژیانی واقیعی چینی کرێکار دەکەن."(٣). بەڵام لەگەڵ ئەوشدا هەمیشە لە هەناوی ڕووداوەکان و ململانێی چینەکاندا گەڵێ توێژی کۆمەڵایەتی تر دێنە مەیدان و بە ئەدەب گوزارشت لە بیروبۆچوون و خەونەکانیان دەکەن. لەم نموونەشدا، بەرهەمی ئەدەبیی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان لەچەشنی بزووتنەوەی یەکسانیخوازی ژن و پیاو و بزووتنەوەی ڕەتکردنەوەی ئایین و بزووتنەوەی دژی ئاپارتاید و بزووتنەوەی دژی ڕاسیزم و بزووتنەوەی دژی کاری منداڵان و بزووتنەوەی مافی پەنابەران و تاد، پشکی شێریان بەردەکەوێ و دەکەونە بەر سەبڕی ئەو پێناسەیەی کە ئەدەبی شۆشگۆانە لەخۆیدا هەڵیگرتووە.

ڕاپەرین و شۆڕشەکانی جیهان هەر لە ڕاپەڕینی کێلەکان بە ڕابەری سپارتاکەس و شۆڕشی فەرەنسا و کۆمۆنەی پاریس و شۆڕشی مەزنی

ئۆکتۆبەر، بوونە زەمینەی سەرهەڵدان و گەشەی شیعری شۆڕشگێڕانە و بەتایبەتی شۆڕشی ئۆکتۆبەر کە کاریگەرییەکی بە جۆرێک بوو کە ئەدەبی جیهانیی کرد بە دوو لەتەوە. بە گوزارشتێکی تر، وای کرد هەموو جیهان لەسەر بنچینەی ئەدەبی ڕیالیزمی سۆشیالیستیی و ئەدەبی بورژوازی هەڵوەستی گیریی بکەن.(٤)

شیعری شۆڕشگێڕانەی کرێکاریی، شیعری بەرەنگاربوونەوە و تێکدنەوەیە..شیعری نیشاندانی ڕووە دزێو و جوانەکان، شیعری هەڵوێست و ستایش. شیعری ڕادیکاڵی کرێکاریی لەگەڵ سەرهەڵدان و پەیدابوونی چینی کرێکار و خەبات و تێکۆشانی ئەو چینە لە دژی چینی سەرمایەداری سەرهەڵدەدا و گەشە دەکا. واتە شیعری کرێکاریی شیعری ژیان و خەباتی چینی کرێکارە، چیرۆکی نەبەردە چینایەتییەکانی کرێکارە لە دژی بورژوازی و دامودەزگاکانی سەرمایەداری. کەرەفی ڕووە لە پێشی شیعری کرێکاریی لەگەڵ ڕووتی خەباتی چینایەتی کرێکار بەرز و نزم دەبێتەوە. باری ناهەمواری ژیانی کرێکاران، سەعات کاری زۆر، کرێی کەم، نەبوونی خزمەتگوزاری کۆمەڵایەتی و تەندروستییەکان، نا ئەمنی شوێنی کار، نایەکخرابوونی کرێکاران، نەبوونی ئازادییە سیاسییەکان و هەروەها نەبوونی ئامرازەکانی خەبات لە چێشنی مانگرتن و ناڕازایی بە تاک تاک و بە کۆمەڵ، خۆپیشاندان، تا دەگاتە خەباتی چەکداریی و شۆڕش، ئەمانە کەی بەدەنەیەکی گوورتەرن لە ئیرادەیەکی تەکمە بە دەرخستنی ئایدەندتی خەبات و ئینجا شیعری چینایەتی کرێکار. بەرهەمی ئەدەبی کرێکاریی لەڕووە پەناسەی خەی دەکات و سنووربەندی لەگەڵ ڕووت و ڕەبازە ئەدەبییەکانی بورژوازی دادەنێ. شیعری کرێکاریی پارێزەری بەرژەوەندی کرێکارە هەوێش دەدات لەژێر سێبەری خەباتی کرێکاری لەسەر ئەو ئایکۆنانە کار بکات کە ڕۆیان هەیە لەبەردەپشتەوەی خەباتی چینایەتی. "ئەدەبی شۆڕشگێڕانە چەکەکە لە ململانێی چینایەتی و لەسەریەتی کار لە هۆشیاری خوێنەرانی بکات بەرەو چالاکی ڕاستەوخۆ و لەوشەوە بەرەو هەڵوێستێکی نوێ دەربارەی ژیان. بە ئەوەی ڕۆڵی خەی لە خەباتی چینایەتیدا بناسێتەوە."(٥)

چینی کرێکار لە خەباتی ڕۆژانەی خەیدا، سەرباری پەداویستییە سیاسییە – چینایەتییەکانی لە چێشنی ماتریاڵ و ئەبزاری خەباتکارانەی وەکو حیزب و ڕێکخراوی جەماوەریی و کادر و ڕاگەیاندن..تاد، پێویستی بە ئەدەب و هونەرێک هەیە کە عەکس کەرەوەی واقیعییەتی خەباتی چینایەتی بێت. پێویستی بەوە هەیە کە بەردەوام لە جۆش و خرۆشدا بێت و هەمیشە ئیحساساتە چینایەتییەکان، داستانە نەبەردەکانی خەی لە ڕابردوو و ئێستادا بناسێت و لەڕووەک پێویستی سەردەم دەست و پەنجەی لەگەڵدا نەرم بکات.

لەرەو بە ئەوی شیعری کڵاسیکی باشتر بناسین، خراپ نابە لە گۆشەنیگای ووبەووبوونەوکانی لۆگۆ فەرهەنگ و ئەدەبیاتی بورژوازی لێی ورد بینەوە و خەسڵەتەکان و ئینجا جێ و شوێنی ئەو ئەدەبە لێئاست ئەدەبیاتی زەبەلاحی بورژوازی جیهانیدا دەست نیشان بکەین.

یەک : شیعری کڵاسیکی هەقوەاوی ناو جەرگەی ژیان و خەباتی چینایەتی چینی کرێکار لە ململانێیی لۆگۆ سەرمایەداران و دام و دەزگا سەرکوتگەرەکانی. شیعری کرێکاریی لە کێشمەکێش و پێکدادانە چینایەتییەکانەوە لە دایک دەبێت و ئاسۆیەک کە چینی کرێکار لەو پێکدادانە چینایەتییە هەیەتی دەبەتە ئاسۆ و ئامانجی شیعری کرێکاریی.

دوو : شیعری کرێکاریی جیهەتگیری سیاسەتی چینی کرێکار و پارتزری بەرژەوەندی چینایەتی ئەو چینەیە. شیعری کرێکاریی گەرانی خەباتی ژنانی کرێکار و حەسرەت و سەختییەکانی خەبات و ئاهی پیرەمەردێک و نرکەی منداڵێکی ئیشکەر و سکاڵای دەی کچێکی ماندووی دەستی کانەپەرست و شکانەوەی ئاڵای ململانێی ناو کارگەکان و هەناسەی زیندانییەک و تاد بە هەوێنی ناوەڕۆکی خۆی دەزانێ. ئەم دیمەنانە و هەنگ هەڵژکردنیان بە ئاسۆ و ئامانجی چینایەتی کرێکاریی ئەرکی ئەدەب و شیعری کرێکارییە.

سێ : شیعری کرێکاریی بە ئاسۆیەکی ئینسانییەوە دەوانەتە ژیان و تاک و کۆمەڵگە و ئینسانییەتی ئینسان وەک کرێکی خۆی بەرجەستە دەکاتەوە. شیعری کرێکاریی لە بەرامبەر ئاسۆی کانەپەرستی مەیل و هەوتە چالاکەکانی لیبراڵیزم و کانەخوازی و ئایینی و نەتەوەییدا دەوستەتەوە و تەدەکۆشی کرێکار لە جەنگە چینایەتییەکەی خۆیدا بە ئاسۆیەکی ئینسانی و ئەنتەرناسیونالی چەکدار بکات.

چوار : شیعری کرێکاریی ئەگەرچی لە ڕووی تەکنیک و هونەرەوە هەنگە لەرە و لەوە لاوازی پێوە دیار بێت. هەنگە نەیتوانی بێت بەپێی پێویست تەکنیکەکی نوێ و لە ئاخرین دەسکەوتە هونەرییەکانی بەشەر سوودمەند بوو بێت، بەڵام وەک یەک هەوتی ئەدەبیی لە ئاستی جیهاندا بوونی خۆی سەلماندووە. چینی کرێکار بە درێژایی مێژووی پڕ لە خەبات و فیداکاری خۆی، خاوەنی جەرگ لە فەرهەنگ و ئەدەب و هونەری خۆی بووە. پڕ بە پڕی گۆشە و بەرەوپێچوونی قەناغەکانی خەباتی، ئەدەب و هونەرکەشی گۆشەی کردووە. لەرەو جەی خۆیەتی ئاماژە بەوەش بدەم کە کەهن میەتن پێی وایە یەکە لە خەسڵەتەکانی ئەدەبی پرۆلیتاری ئەوەیە کە دەبە سادە و هووەن و هەوان بنووسرێت بەدەر لە ئاهەزی ئیستاتیکی شەوگەرا(٦). هەرچەندە ئەم ڕایی میەتن بە

دەورانێک کە هێژای نەخوێندەواری لەنێو چینی کرێکار لە ئاستێکی بەرزدا بوو هەنگاو دروست بێت، بەڵام بە ئەمڕۆ کە دونیای دیجیتاڵ سەبەری خستۆتە سەر دونیای بەرهەم و ژیانی سەرجەم تاکەکانی کۆمەڵگا، ئەم رایە پشتیوانییەکی زۆری نابێ. ئەو دەستکەوتە ئیستاتیکیانە لە بواری کانی ئەدەب و هونەر بەشکن لە دەستکەوتەکانی ئینسان و دروست نییە بە بیانووی سادەیی و ئەدەبی چینی کریکار لێو دەستکەوتانە بەبەش بکرێ.

پێنج : سەرجەم دەزگا هەشنبیریی و ئەدەبیی و کارە ئینسانەڵزی و سەرچاوەکانی ئینتەرنێتیش بەپێی پێویست ئاوێیان لەم هەوتە ئەدەبییە جیهانییە نەداوەتەوە و بگرە ئاگایانە و هەشیارانە پشت گوێیان خستووە و لە خەڵک و چینی کرێکاریان شاردۆتەوە یان کەمترین زانیاریان خستۆتە بەردەست.

شەش : تەواوی هەوت و هەبازە فیکریی و هونەریی و سیاسییەکانی بورژوازی دەهەڵی مەرگی کەمانیزم و ئەدەبەکەی دەکوتن و ناوی ئەدەبی کرێکاریی وەکو ئەدەبێکی بە ئەرزش و ماوە بەسەرچوو دەهێنن. قسەکەرانی ئەم هەوت و هەبازانە وەک پارێزەری بەرژەوەندییە چینایەتییەکانی بورژوازی هەمیشەو بەردەوام لەهەوڵی ئەودان ئەدەبی شەشگەرانە بە ناشیرین و بەهەز و نا هونەریی ناودەز بکەن. ئەدەبی کرێکاریی لەسایەی ئەو تەبلیغە دژە کرێکارییە، وەک هەوتێکی ئایدیۆلۆجی – مەزهەبی ناو دەبرێ. بورژوازی جیهانیش بە تەحقیر و تەخدیرکردنی کرێکاران بە سەدان ملیۆن دۆلار سەرف دەکات و سەدان ئەرگان و هێژنامە و گۆڤار و کتێب بەناو دەکاتەوە، ساڵانە سەدان فیستیڤاڵ و ئاهەنگ و ساز دەکات و بە دەیان هەزار نووسەر و شاعیر و ئەدیب و قەڵەم بەدەستی کۆیو و دەکەڵت و کاریان پێدەکات، تا هەووی دزەوی نیزامی چەوسێنەری سەرمایەداری جوان نیشان بدەن و خەڵکانێ چاوی خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێش.

حەوت : بەڵام لەهەڵ هەموو ئەمانەشدا تا چینەکان و جیاوازی چینایەتی لەسەر هەووی زەوی بمێنن، ململانێی نێوان کرێکار و بورژوازی هەر دەمێنێ و ئەدەب و شیعری چینایەتی کرێکاریش هەر دەمێنێ.

شیعری شەشگەرانە لە نێوان پاشکشە و تەکان

ئەگەر لە پاش سەرکەوتنی شەشی ئەکتۆبەر، خەباتی چینی کرێکاری جیهان گۆ و تینێکی تازەی بە جەستەدا گەڕا و ئومێدێکی نوێ لە ئاسەی خەباتی چینایەتییەوە دەرکەوت، ئەدەبەکەشی کەوتە بەردەم واقیعێکی نوێو و دەبوایە ئەزموونێکی تازە ئەنجام بدات. بە ئەم

مەبەستەش ئەدەبیانی کرێکاریی لە بەردەم تاقیکردنەوەیەکدا بوون، سەرکەوتنی شۆڕشیان لە ڕووسیا بینیی، ئەمەش بووە هۆی بەرجەستەکردنەوەی زیاتری ڕۆحی شۆڕشگێڕانە لە ئەدەب. گۆڕانی ئەدەبی کرێکاریی بە ئاقارێکدا تێپەڕی کە هەم بتوانێ بەردەوام خۆی لەگەڵ هەلومەرجە تازەکان یەکلا بکاتەوە و هەمیش تازەگەری بەرهەم بهێنێ. واتە ئەدەبی بەرگری و شۆڕشگێڕانە هەلومەرجێکی بابەتی بە هاتە ئاراوە تا گۆڕانکاری و بەرەو پێش بچێت. ئەم بەرەوپێشچوونە تا ساڵی ١٩٣٢ درێژەی هەبوو و پاشان لە کۆنگرەی نووسەرانی یەکێتیی سۆڤیەتی جاران لە ساڵی ١٩٣٤ لەبری وشەی هاوەڵانەوە بە ئاستەنگکانی بەردەم گۆڕانی ئەدەبی کرێکاریی، دەسەڵاتی ئۆکاتیی یەکێتیی سۆڤیەت ئەو ئەدەبەی کردە قوربانی کێشمەکێش و ململانێی سیاسیی و ئابووریێکانی خۆی لەگەڵ وڵاتانی خۆرئاوا. ئیتر لەو مێژووەوە ڕەوتی گۆڕانی ئەدەبی کرێکاریی تووشی جەرەک لە کەنارگیری هات. لەبری ئەدەبی شۆڕشگێڕانەی کرێکاریی ئەدەبێکی تر نزیک لەو ماهیەتە بەناو جیاواز هاتە ئاراوە کە پێی دەوترا ئەدەبی واقیعی سۆشیالیستی. ئەدەبی واقیعی سۆشیالیستی هەرچەندە لایەنگیریی بە کرێکار و سۆشیالیزم هەبوو، بەڵام لە ڕاستیدا نەیتوانی بە تەواوەتی جێگای ئەدەبی کرێکاریی بگرێتەوە و هەروەها نەیتوانی ماهیەتی شۆڕشگێڕانەی ئەدەبی کرێکاریی بە یەکجاری بکوژێت. بەڵێ لە ساڵانی جەنگی جیهانیی دووەم ململانێی نێوان زلهێزەکان توانی ڕەنگەڕەڕی ئەدەب بکات. سەرکەوتنی سیاسیی و ئابووری و سەربازی یەکێتیی سۆڤیەت بەسەر نازیێکاندا، بازێکی گەورەی بە ئەدەبی واقیعی سۆشیالیستی دا. جەنگی ساردیش شۆقی خستە نێو ئەدەب و هونەر و جیهانی فانتازیا و ئیستاتیکای دابەشکردە سەر ڕیالیزمی واقیعی سۆشیالیستی لایەک و دیموکراسی و ئیندیڤجوالیزمی خۆرئاوا لایەکی تر.

لە ناوەڕاستی دەیەی چلەکانی سەدەی ڕابردوو زەمینەسازییەکی لەبار هاتە ئاراوە بە گۆشەی ئەدەبی شۆڕشگێڕانە و بەرگری لەسەر ئاستی جیهان. بەڵام وڵاتانی سەرمایەداری خۆرئاوا بەگشتی و ئەمریکا بەتایبەتی بودجەیەکی خەیاڵی(سەدان ملیۆن دۆلار)یان تەرخان کرد، بە بەرپەرچدانەوەی سیستەم و کلتووری مارکسیستی و شۆڕشگێڕانە لە ئاستی دونیادا. کاتە لەسەر ئاستی جیهان ململانێی نێوان ئەدەبی ڕیالیزمی سۆشیالیستی و ئیندیڤجوالیزمی خۆرئاوا لە ئاستێکی بەرز و تووند دەبینرا، ئەدەبی شۆڕشگێڕانە وەک کارەکتەرێکی چالاک و بزۆو لە سەرجەم کایە و بوارەکاندا ئاکتیڤ بوو، بەڵام لەژێر سەبەری ئەدەبی واقیعی سۆشیالیستی پاڵیبەند دەکرا. لە دەیەی هەشتاکانی سەدەی

ئابردووەو بەهای قەیرانی سیاسی و ئابووری بلۆکی شەرقی (بەناو سۆشیالیست)، ئەدەبی واقیعی سۆشیالیستی و ئەدەبی کرێکاری و شۆڕشگێڕانەش بەرەو کابووسەو هەنگاویان نا و تەنانەت تا ئەندازەیەکی زۆر جێگای خۆیان بە ئەدەبیاتی بورژوازی چۆکرد. فاکتەرکانی تەریککەوتنەو و کنارگیری و پاشان کابووسەوی ئەدەبیاتی واقیعی سۆسیالیستی و ئەدەبی کرێکاری و شۆڕشگێڕانە بەبەوای من ئەمانەن.

یەک : کاریگەری تەبلیغاتی ئۆژئاوا بەئابڕایەتی ئەمریکا لەو هەمەتە فراوانەی خەی دژ بە مارکسیزم و کلتووری شۆڕشگێڕانەی مارکس و ئەنگدانەوەی ئەو کاریگەرییە لەسەر سەرجەن جیهان دژ بە تراديسیۆنی شۆڕشگێڕانەی چینی کرێکار و خەباتکەش. دیارە هەمەتەی ئۆژئاوا و گوڕەیلانیان لە ناوچەکە لەم ئەرکە قەزەوەنیان کە تا ئێستاش بەردەوامن تا ئادیەکی باش سەرکەوتنیان بەدەست هێنا. ئەم فاکتە خولقێنەری ئەو دۆخە نەخواستراوەیە کە ئەمڕە بە تەرویجدانی ئەدەبی شۆڕشگێڕانە بووەتە کەسپ و هووبووەوبوونەوەی کرێکی قورسە و وزە و توانایەکی زۆری لەمان دەوێ.

دوو : هەوڵشانەوەی بلۆکی ئۆژهەڵات و لەمەیداندا نەمانی یەکێتیی سۆڤیەت و پاشکۆیی لە سەرجەم بوارەکانی سیاسیی و سەربازی و ئابووری و فەرهەنگیی. ئەمەش بەدەوری خۆی بووە هۆی لە مەیدان نەمانی بزووتنەوە و پێڕەوە ئەدەبی و هونەری کرێکارییەکان لە نیوەی یەکەمی دەیەی نەوەدەکانی سەدەی ئابردوو و جێگە چۆڵکردن بە هێز و هێبازە ئەدەبییەکانی بزووتنەوە کۆنەخوازەکان.

سێ : پاشکۆیی مارکسیزم و خاوبوونەوەی خەباتی چینی کرێکار وەک چینێکی بنیادنەر و مۆدێرن لە کۆمەڵگەبوونەوەی چەمکی ئەدەبی شۆڕشگێڕانە.

ئەم واقیعیەتە بەجۆرێک کاری خۆی کرد کە بزووتنەوەی شۆڕشگێڕانەی چینی کرێکاری چەند دەیە گەیاندە دواوە و ئەدەبەکەشی دووچاری دۆخێکی تاڵی چەقبەستبوون کرد. دۆخێک کە ئەرکگەلێکی زۆری خستەتە سەر شانی ئەمەی ئەدیبان و نووسەران و هونەرمەندانی کرێکاریی بە ئەوەی بتوانین لەو دۆخە چەقبەستووە دەربازی بکەین و تەکانی بە پێشەوەی پێبدەین.

کورد و شیعری شۆڕشگێڕانە

میللەتی کوردیش بەپێی کارەسات و هووداوە تراژیدیا – سیاسییەکانی دوو سەدەی ئابردوو هەوێداوە بە پاراستنی زمان و کلتوور و

ناسنانەی نەتەوەیی خۆی لە بەرامبەر سیستەم و ژەمە فاشست و تەتالیتاریيەکانی عێراق و ئێران و سوریا و تورکیا. کورد هەوڵی داوە لە ڕگەی ئەدەبەوە مەسەلەی شوناسی نەتەوەیی و زمان بەزیندووییی ڕابگرێ. شیعری کوردیی لە مێژووی کۆن و نوێی کورددا مەسەی ئازادی و سەرفرازی کوردی کردۆتە مەسەلەی بنەڕەتی و گەوهەری. شاعیرانی کلاسیک (جگە لەو شاعیرانەی کە لە مزگەوت و خانەقاکان خوێندویانە و سەرچاوە مەعریفییەکانیان کتێبە ئاینییەکان بووە) کەم تا زۆر لایەکیان لە کێشەکانی ئینسان و بەهای ئازادی و ژیانی شارستانیایە کردۆتەوە.

ئەگەر حاجی قادری کۆیی شاعیرێکی ناسیونالیستی بە دەستپێک و پەرەپێدەری شیعری نەتەوەیی – سیاسی کورد دابنرێت (۷)، ئەوا دوای حاجی قادر سوپایەک لە شاعیر هەن کە خەمی نەتەوە و مەسەلەی ئازادی نەتەوەی کوردیان بە مەسەلە بووە. واتە لە دوای چارەکی یەکەمی سەدەی بیستەم، شانەشانی فراوانتربوونەوەی بیری نەتەوایەتی، ئەدەبی ناسیونالیستیش گەشە دەکا و دواجار لە دوای بەیاننامەی ڕواندزەوە لە ساڵی ۱۹۷۰ ئیتر دەگا بە چەپەپە. لەملاشەوە کرەکی بیری چینایەتیش شانەشانی کێشە چینایەتییەکانی کۆمەڵگە گەشەی کردووە و بەرەو پێش چووە. لەم نێوەشدا گەلێ شاعیر پەیدا دەبن و بەرهەمەکانیان دەبنە ئاوێنەی باڵانومای سەردەمی خۆیان و شیعرەکانیشیان(بەتایبەتی ئەوانەی کرەکی ئینسانیان هەیە و باس لە ئازادی دەکەن) بە شیعری خەباتکارانە و شۆشگێڕانە دەنێ ئێمار. دواتریش لە نیوەی یەکەمی دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو تێفزەک لە نووسەرانی چەپی نوێ دەنێ مەیدان کە نزیک هەر لە پێوەندییەکی نزیکدا دەبن لەگەڵ چینی کرەکاری کوردستان و بەرهەمەکانیان ڕەنگدانەوەی ژیان و خەباتی ئەو چینە دەبێ، بەکو لە ڕووی ئایدیۆلۆژیشەوە هەڵگری بیروباوەڕی مارکسیزم و کۆمۆنیزم دەبن (۸). پلە و ئاستی گەشەی ئەم تێفزە لە نووسەران و بەرهەمی ئەدەبی و هونەریان پێوەست بوو بە ئاستی گەشەی بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان.
چەند بزووتنەوە کۆمەڵایەتییەکان لە ملانێی خەیاندا بە ئاوگەڵی شۆشگێڕانە لە ئاستێکی بەرزدا بووبێتن، ئاوەندێش شیعر و هونەری شۆشگێڕانە لە ئاستێکی بەرز و ڕەونەقی خەیدا بووە. بەڵام دەڵێ هەر بەو جۆرە نەماە. لەلایەکەوە چوونە دەرەوەی زۆربەی کادیرە هونەری و ئەدەبییەکانی ئەو بزووتنەوە شۆشگێڕە بە دەرەوەی وڵات کاریگەری نەگەتیڤی دانا لەسەر چەقبەستوویی ئاستی هۆشیاری سیاسی و کۆمەڵایەتی چینی کرەکاری کوردستان و لەلایەکی تریشەوە شانەشانی

تەبلیغاتی جیهانیی لەدژی کەی بیروبۆای مارکسیزم هەرشکی هەمەلایەنە دژ بە باوەی مارکسیزم و ئەدەب و کلتووری شۆشگێرانە لەسەر دەستی گروپی ڕەهەند و شۆنکەوتوانیان بە خەستی دەتی پێکرد. ئەم گروپە لەمڕووی ئەدەبی کوردیدا و لەگەڵی نووسینەکانیان و گۆڤاری (ڕەهەند)ەوە ناشرینترین ڕەیان گەرا لە بە سووک تەماشاکردنی ئەدەبی شۆشگێرانە و هەروەها دەرکەشانی ڕوحی شۆشگێرانە و چاندنی تەوی بێئومێدی لە ناخی تاکی کورددا. ئەم گروپە لە ڕەگەی ڕستە و فرەز و دەستەواژەی بەمانای لە چەشنی" ئەدەب نابە ئینتمای ئایدیەلەژی هەبە، و سەردەمی قسەکردن بە ناوی کە و ئەوانی تر کەتایی هاتووە و نووسەر دەبە بە ناوی خەی و تاکەوە قسە بکا و نوێنەری خەیەتی و بەس و ئەدەبی حیزبیی و سیاسیی کوشتنی ئەدەب و خەیاڵ و... تاد" ڕەگی بەرچاوی گەرا لە کاکردنەوەی چەمکی ئەدەبی شۆشگێرانە و گواستنەوەی خاڵی تەوانینی و فەکسی خوێنەر و کەمەگە لە ململانێی چینایەتییەوە بەرەو زات و ناخی تاک و تەرویجدان بە کەنەپارێزیەکی بوونە. پروپاگەندەی ئەوەی کە نە مارکسیزم بە کەمەکەی کوردستان گونجاوە و نە لە کوردستان چینی کرێکاری پیشەسازیمان هەیە و نە ئەدەبی کرێکاریی و شۆشگێرانە بە کەکی کەمەگەی کوردی دە کە لە لایەن کەمەڵە نووسەری موهەریجی کوردەوە ئاگرکەی خەش کراوە و خەش دەکرە، جگە لە خەڵە کردنە چاوی خەکی زەحمەتکەشی کوردستان هیچیتر نییە.

لەگەڵە هەموو ئەو هەوڵە نزیکانەش هەشتا مەشخەڵی ئەدەبی شۆشگێرانە نەک هەر نەکوژاوەتەوە، بەڵکو ژیلەمەکەی هەر بەگەشی لەژێر خەڵەمەشی تەبلیغاتی بورژوازی و شۆنکەوتوانیان ماوەتەوە. سەرباری هەستکردن بەوەی کە لایەنگری چینی زەحمەتکەشی کوردستان لایەنگیریی لە ئازادی و ئازگاری ئینسان، خەی ژیلەمەی ئەو باوەیە کە پێیوایە شۆشی یەکجارەکی بە ئازگار بوون لە ستەم و نا یەکسانی تەنها و تەنها لەسەر دەستی چینی کرێکار و زەحمەتکەش بە ئاکام دەگات. خوێقاندنی هەر دەق و کارەکی هونەریانەی کرێکاری ڕەوینەوەی تەمی ئەو هەوڵانەیە کە دەیانویست و دەیانەوێ کەمەگەی کوردستان ببەت بە کەمەگەی مەگەل و خەشیان ببن بە لایەتی دەستی شوانێ کوێرەکان.

دوادە بەنام زەر بە کورتی

شیعری شۆشگێرانەی کرێکاری پێ بەپێی چوونەسەر و هاتنەخواری کەرقی خەباتی چینایەتی بەرز و نزم دەبەتەوە، بەنام هەرگیز گەی ئەو بزووتنەوە شیعرییە خامەش نابەت و ژیلەمەکەی ناکوژتەوە. تا

کۆمەڵگەی چینایەتی هەبێت، ئەو ئەدەبەش هەر دەبێت و بە پێچەوانەی سەرجەم ئیدیعا و پروپاگەندەکانی زۆناژن و قەڵەمبەدەستانی چین و تۆژەکانی تر، هەرگیز دووچاری تووڕەیی و فەنا نابێتەوە. بەکورتی شیعری شۆشگێڕانە لەگەڵ خەبات و ململانێی مرۆڤ لەگەڵ سیستەم و یاسا و نەرمەکانی ژیان و کۆمەڵگە لە دایک بووە و تا مرۆڤ و ململانێ و خەبات ماب، ئەو شیعرەش هەر دەمێنێ.

ژێدەر و سەرچاوەکان :
١- بە زانیاری زیاتر تکایە بڕوانە بەخنەی ئەدەبی مارکسیستی سایتی ویکیپیدیا
http://en.wikipedia.org/wiki/Marxist_literary_criticism

٢- ئەلکسەندەر بۆگدانۆف شیعری پرۆلیتاریی
Aleksander Bogdanov
Ploletarian Poetry The Labour Monthly
June 1923 PP.357-362

٣- شۆری لینکۆن " بۆچی ئەدەبی چینی کرێکار جێی وردبوونەوەیە؟" بە زانیاری زیاتر بڕوانە سایتی

Why Working-Class Literature Matters

٤- ڕیالیزمی سۆسیالیستی بەو تەوژم و هێڵە ئەدەبی و هونەرییە دەوترێ کە لە دوای شۆشی ئۆکتۆبەر لە وڵاتی یەکێتیی سۆڤیەتی جاران هاتە ئاراوە و گەشەی کرد و بوو بە بزووتنەوەیەکی ئەدەبی ئینتەرناسیونالی مەزن. گەشەی ڕیالیزمی سۆشیالیستی هەر تەنها یەکێتیی سۆڤیەتی نەگرتەوە، بەڵکو ئەو دەوڵەتانەشی گرتەوە کە بە دەوڵەتانی سۆشیالیست یان بڵێین ڕژهەڵات دەناسران. ئەم ستایڵە لە بنچینەدا لەسەر کلتووری پرۆلیتاریاوە سەری هەڵداوە. کلتووری پرۆلیتاریاش لە هونەر و ئەدەب پەداگیری ئەدەبە لەسەر خەباتی چینایەتی و بەرژەوەندی کرێکاران دژ بە بورژوازی و سەرمایەداران. ئامانجی ئەم ئەدەبە هەوڵدانە بە وێناکردنی ژیان و خەباتی ئەو چینە لە پێناو ڕزگاری یەکجارەکی لە کات و بەندی کێلاتیی بورژوازی. هێڵبازی سۆشیالیستی لە ئەدەب لە دەیەی بیستەکانی سەدەی ڕابردوو لە وڵاتانی ئەڵمانیا و فەرەنسا و جیکسلۆڤاکیا و پەیڕەندەدامەزراو. ئەو نووسەرانەش کە ڕێبەیان هەبوو لە بەرەوپێشبردنی ئەم هێڵبازە ئەدەبییە لە وڵاتانی وەرئاوا بریتبوون لە لویس ئاراگۆن و

جەهانس بەچەرو پابلۆ نیرۆدا. حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەت ساڵی ١٩٣٢ بەیاری لەسەر ڕیالیزمی واقیعی لە ئەدەب و هونەر دا و ساڵی ١٩٣٤ ئەم شێوازە ئەدەبییە لە یەکەمین گۆنگرەی نووسەرانی سۆڤیەت کاتە نوێنەری جۆزێف ستالین ئەندریە زدانۆڤ وتاریکی پێشکەش کرد و بە تووندی جەختی لەوە کردەوە کە ڕیالیزمی سۆشیالیستی بە فەرمی بوو بە ڕێنمایی نیشتمانی کلتووری یەکێتیی سۆڤیەت. بەدەستەوەگرتنی ئەم ڕێبازە ئەدەبییە بە کردەوە بووە هۆی پشکردن لە ڕێبازە باوەکانی جیهان لە چێشنی ئیرەتیک، ئایین، تەجریدگەرایی، سوریالیزم و گوزارشتخوازی. وەک وێنامیک بەرامبەر بە یەکەمین گۆنگرەی نووسەرانی یەکێتیی سۆڤیەت، لە ٢٦ و ٢٧ ی نیسانی ١٩٣٥ لە شاری شیکاگۆ و بە پاڵپشتی جۆزیف ستالین گرنگترین گۆنگرەی نووسەرانی چەپی ئەمریکا بەستراء کە شاعیران و ڕۆماننووسان و ڕۆخنەگران و ڕۆژنامەنووسان تێیدا بەشدار بوون. واڵدۆ دێیقد فرانک بە پشتیوانی حیزبی کۆمۆنیستی ئەمریکا بوو بە یەکەمین سەرکی یەکێتیی نووسەرانی ئەمریکا. ڕۆگی مۆژوویی ڕیالیزمی سۆشیالیستیی دۆگەرێتەوە بە ناوەڕاستی سەدەی نۆزدەهەم.

٥- میێتن کۆن شاعیرانی گۆمارۆدراو و ڕۆخنەگرانی چەپ گۆڤاری زانکۆی ئالاباما تەسکالۆسا ٢٠١٠ لاپەڕە ٢٤
https://en.wikipedia.org/wiki/Proletarian_poetry

٦- میێتن کۆن شاعیرانی گۆمارۆدراو و ڕۆخنەگرانی چەپ گۆڤاری زانکۆی ئالاباما تەسکالۆسا ٢٠١٠ لاپەڕە ٢٤
https://en.wikipedia.org/wiki/Proletarian_poetry
٧- ناسیونالیزم و شاعیرکانی – حاجی قادری کۆیی – نووسینی سلێمانی قاسمیانی (کاکە) گۆڤاری هانا ژمارە ١٦ و ١٧ ساڵی ٢٠٠١ لاپەڕە ٤.
٨- دێیڤی حەفتاکان و هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو ئەدەبی کۆمۆنیستیی و کرێکاریی تەنها بریتیبوون لەو بەرهەمانەی یان بەرهەمی ئەو نووسەرانەی کە باسی چینی کرێکار و خەباتی ئەو چینەیان کردووە. نووسەرانی سەر بە حیزبی شیوعی عێراقی پشکی شێریان بەردەکەوێ. لەم نێوشدا نووسەران و شاعیرانی سەر بە ڕۆکخراوی مارکسیی – لینینیی کوردستان کەم تا زۆر چەند هەوڵکیان لەو بارەیەوە هەیە. بەڵام لەناوەڕاستی دەیەی هەشتاکان تێیفکی لە نووسەران و هونەرمەندانی کورد لە کوردستان لە ژێر کاریگەری بیرۆای مارکسیزمی شۆڕشگێڕ توانیان تەکان بە ئەدەبی کرێکاریی و کۆمۆنیستیی بدەن و بەرەو پێشی بەرن. لەوانە موسلیح شێخولئیسلامی (ڕێبوار) و سلێمانی

قاسمایەنی (کاکە) و ئەحمەد بازگر و بەکر ئەحمەد (ئاسۆ) و بژار و عەبدوڵا سەڵمان(مەشخەڵ) و جەمال کەشش و پەخشانشیعرییەکانی ب.سالین و هونەرمەند سەردار عەبدوڵا و زۆری تر کە ئێستا لەم ساتەدا لەیادم نەماون.

کۆنەدا ٢٠١٥

هەڤپەیڤینەکا لگەڵ وەرگێڕێ ئەمانیکانی مارکیز بەسەر زمانی ئینگلیزی.

وەرگێڕ ئیدیت گرەسمان پێی وایە کە (خۆشویستی لەسەردەمی تاعوندا)، یەکێکە لە گەورەترین ڕۆمانکانی سەدەی بیستەم.

_ _

هەڤپەیڤینا لگەڵ وەرگێڕێ ڕۆمانکانی مارکیز بەسەر زمانی ئینگلیزی.

سەرچاوە: گاردیانی بەریتانی.

بکوردی کردنی لە ئینگلیزی یەوە: سەنگەر حەسەن

_____

1- یەکەم جار، کەی بوو کە گابریێل گارسیا مارکیزت خوێندەوە و هەستت چۆن بوو؟

-من یەکەم جار لە قوناغی ئامادەیی بوو کە ڕۆمانی (سەد ساڵ تەنیایی)م خوێندەوەو بەتەواوی ئاوەتەی بووم. بەڵامو هەتا ئەو کاتیش ڕۆمانێکی لەم جۆرە نەبوو!

2- مارکیز، ڕۆمانە بەناوبانگەکانی زیاتر بە ئینگلیزی حەز لە بوو. بەڵام ئەی لەبارەی ئەمەوە چی کە هەرگیز دەقە ئەسڵییە ئیسپانی یەکەمان نەخوێندەتەوە؟

–ئاواتی ڕاستەقینەی من ئەوەیە هەرکەسێک لەئەوە کە دەقە ئیسپانی یە ئەسڵییەکەی نەخوێندەتەوە، زۆر شتی لەدەست نەچووبێت.

3- کام کتێبایەت زۆر خۆش دەوێت، بۆچی؟

–ناتوانم وەڵامە ئەم پرسیارە بدەمەوە. من هەموو ئەو شتانەم خۆش

دووەت کە خوێندەوەتەوە. هەرچەندەش (خۆشەویستی لەسەردەمی تاعوندا) شوێنی تایبەتی لای من داگیرکردووە، چوون ئەو یەکەمین ژمانی ئەو بوو کە من وەریبگرم. لام وایە یەکەکە لەژمانە هەر گۆرەکانی سەدەی بیستەم جا بەهەر زمانێک بێت.
4- ئایا پارچەیەک وێنان چەند ستایەکی هەڵبژێردراوت هەیە لە وەرگێڕانکەت وە دەتوانی هوونی بکەیتەوە چەن گەیشتیتە ئەوەی کە ئەم وشانە هەڵبژێریت؟
-واهەست ناکەم بتوانم وەڵامە ئەو پرسیارە بدەمەوە جا ئایا لەبەرئەوەیە کە من شێت شێدای دوا وشەکانی ژمانی تاعونەکەم، کاتێک کاپتنی کەشتی یەکە دەپرسێت کە ئاخە نیازیان وایە تا چەندەی دەریاکە بیانووت گەشت بکەن، وەڵامەکە بریتی یە لە "تا هەتا"
5- ئایا هیچ کتێبێکی ئەو وێنان بەشێک لەکتێبێکی ئەو هەبووە کە زۆر لەگەڵی ماندووبوویت؟
-وەرگێڕان هەمیشە ماندووبوونە. ئەمە بە گوێدانە ئەو نووسەری کە تۆ وەریدەگێڕیت. لەدەستپێک پێویستە تۆ دەقە ئەسڵیەکە گوێبیست بیت بەڵگایەکی کاریگەر. دواتر ئەم دەنگە بدەزیتەوە لەئەو زمانەی وەریدەگێڕەی کە باشترین کاردانەوەی هەیە لە ئەسڵیەکە. ئەوە هەمیشە قورسە، بەرەنگاربوونەوەیە تا ئادەیەکی زۆریش خۆشە.
6- ئایا گرێگرێ ئاباسا دەناسیت، وە تائێستا تێبینی یەکانت بۆراورد کردووە؟
-بەڵێ، چەند ساڵێک بوو ئاشنایێمان هەبوو، بەڵام هەرگیز بۆراوردی تێبینی یەکانمان نەکردووە لەمەسەلەی مارکیز. زیاتر لەوەی کە هەردووکمان هاوڕاین کە ڤەمان لە "یالیزمی سیحری" دەبیتەوە.
7- تۆ پێویستە زۆر ئاشنا بیت لەگەڵ نووسینەکانی مارکیز زیاتر هەر کەسێک. پێت وایە کە چەن گەڵانیان بەسەرداهات بەدرێژایی ئەو دوو دەیەی کە تۆ وەرتگێڕان؟
-واهەست دەکەم کە لەوانەیە لەگەڵ بەساڵاچوونی، نووسینەکانیشی کورت و چڕ دەبوونەوە. ئەو هەمیشە ڕاستەوخۆ دەچووە سەر کرێکی بابەتەکە. وریاتر وێنان زیاتر ڕاستەوخۆتر بن.
8- چەندێک بەباشی کەسێتی ئەوت دەناسی و پێوەندیتان چەن بوو؟
-من هەر چەند جارێکی کەم ئەوم بینی لەنیویۆرک. لەو باوەڕدام یەکەمین جار کاتی نانی نیوەڕۆ بوو لەگەڵ سەرنووسەرەکەمان لەخانەی (نەپ)، وە دواهەمین جاریش کاتی قاوە خواردن بوو لە درەنگانێکی دوای نیوەڕۆ. مارکیز جوان و دڵفڕێن بوو. هەروەها هەستێکی فڕەبازانەی گاڵتەجاری هەبوو، چوون یەکسەر هەستم بە نزیک بوونەوە دەکرد.
9- چەن بەرهەمە ئەدەبییەکانی هەدەسەنگێنیت؟

–مارکیز نووسەرێکی مەزن بوو. یەکێک بوو لە کەسایەتیە هەرە گرنگەکانی سەدەی بیستەم. کاریگەرییەکی گەورەی هەبوو بەسەر هەموو نووسەرەکان لەسەرتاسەری جیهان دا. بەنموونە، من ناتوانم، وەنای تەنی مەریسەن وەیان سەلمان ڕوشدی بکەم بە گارسیا مارکیز.
10- دە باشترین ڕۆمانی ئیسپانی لای تۆ کێن و نووسەرەکانیان کێن، کە تۆ بتووت خوێنەرانی گارسیا مارکیز ڕاسپێریت کە لە ئەدەبیاتی ئەم دوایی یەی ئەمریکای لاتین ئاگادارنین؟
–من ناتوانم لەهیچ زمانێک دا دە باشترین نووسەر دیاری بکەم. بەڵام پێشنیاردەکەم بگەڕێنەوە بۆ سەرڤانتس کە باوک خودانی هەموو نووسەرێکی ئیسپانی یە لەسەدەی حەڤدەوە. وە نووسەرێکی گەنج کە من زۆر حەزی پێدەکەم، سانتیاگۆ ڕامۆنکاگلیەلەیە، ئەو خاڵکی پیەیەو ئێستا لە بارشەلۆنە دەژیت. من (گوتانی سوور)ی ئەم وەرگێڕاوە. کە ئەمیش چەند ساڵێک لەمەوبەر خاتی ئەدەبیاتی سەربەخۆی بیانی بەدەست هێنا

_____
هاوپێچ وێنەی (گابرییل گارسیا مارکیز) لەساڵی 1975.
وێنەگر: ئیزابێل ستیف هەرنان

سەرچاوەی بابەتەکە:
http://www.theguardian.com/books/2014/apr/26/gabriel-garcia-marquez-edith-grossman-translator-interview

---

مردن دەیەوێ عەبدولموتەلیب … عەبدوڵڵا

لە شەوی مردن نامەوێ دەرکەوم
لەبەر ئاوێنە قژم بۆ سەرەوە دەبەم و بە خەم دەڕۆم
چیت دەوێ
لە شەوی ئەو چۆڵەی کە کەنتڕۆڵ ناکرێ
ئەو خەیاڵەی کە ژیان دەیەوێ
ئەو ئارەزووە نامۆیەی کە مردنە و

مرۆڤ لە چاوەڕوانی پیر دەبێ
چیت دەوێ
من لە ئاوێنە داوا دەکەم
لە شەڕ داوا ناکەم
ئەوە ئارەزووی راستەقینەیە
ژیان دەیەوێ
من نامەوێ
لە شەڕی مردن خۆم بە دوور دەگرم
رزگاربوون لەو بازنە داخراوەی ئارەزوو
کە لە نیگای یەکەمەوە وا دەردەکەوێ ژیان دەیەوێ
من نامەوێ
داوا لە زمان دەکەم لە شەڕی مردن بمپارێزێ
داوا لە مردن دەکەم لە شەڕی زمان بمپارێزێ
داوا لە شەڕ دەکەم لە مردنی زمان بمپارێزێ
هەموو ئەو خۆڕانکردنە
ئەو ئارەزووکردنانە
بۆشاییەکی بەتاڵە
خەیاڵ دەیەوێ
مرۆڤ چاوەڕوانی دەکات
لەبەر ئاوێنە قژم بۆ سەرەوە دەبەم و بە خۆم دەڵێم
چیت دەوێ
لەبەر ئاوێنە چاوم دەنوقێنم و دەڵێم
من کێم کە مردن دەیەوێ.

27/10/2016

لویس کارۆل کۆنووسەری چیرۆکی منداڵان ... ڕزا شوان

لویس کارۆل، نووسەری چیرۆکی سەرکەشیەکانی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان)
یەکێکە لە نووسەرە بەناوبانگەکانی ئینگلتەرا و جیهان لە بواری

چیرۆکی منداڵان.
(لویس کارۆل) نازناوی خوازراوی ئەدەبییەتی، هەر بەم ناوەشەوە چیرۆکەکانی و
نووسینەکانی تری بەناوکردەنەتەوە، ناوی راستیی (چارلز لوتیدیگ دەدسون) ە.
لویس کارۆل لە (٢٧/ یونایەر/ ١٨٣٢) لە دەی (دیرسبەری) لە شیشیار لە ئینگلتەرا
لە خێزانێکی ئاینی لە دایکبووە، حەوت خوشک و چوار برابوون، لویس منداڵی
سێیەمی خێزانەکەی بوو.. منداڵێکی ژیر و بەهرەمەند و داهێنەر و بزێو بوو، کەمێک سەر زمانی دەگرت، گوێیەکی کەربوو، فە دەگرت، دەمارگرژ بوو، بیرکزبوو، زۆر جار لەبەرخۆیەوە وێنەی دەکرد و قسەی هەڵەق و مەڵەقی دەکرد، گەڵە جار شتەکان و گیانەوەرەکانی لە قەوارەی خۆیان گەورەتر یا بچووکتر دەهاتنە خەیاڵی، ئەم راستییەش لە چیرۆکی سەرکەشییەکانی (ئەلیس لە لە وڵاتی عاجباتییەکان) دا رەنگی داوەتەوە، ئاژەڵەکان و باڵندەکان لە قەوارەی خۆیان گەورەترن. لویس هەر لە منداڵییەوە منداڵانی خەشدەویست و حەزی بەوە دەکرد، کە بە چیرۆک و بە قسەی خۆش دەخۆشیان بکات.

هەر ئەمەش لای بوو بە هۆنینی حەز و خەیاڵی نووسینی چیرۆک بە منداڵان.
لویس کارۆل لە ساڵانی یەکەمی منداڵییدا، لە ماڵەوە فێربوو، لە تەمەنی (١٢) ساڵیدا چووە قوتابخانەی تایبەتی، لە ماتماتیکدا زۆر زیرەک بوو.. لەبەر زیرەکی لەم بوارەدا،
خەڵات کرا، کە لەسەر ئەرکی حکوومەت لە زانکەدا درێژە بە خوێندنی ماتماتیک بدات.

لویس کارۆلی، چیرۆکنووس، ڕەماننووس، شاعیر، وتارنووس، زانایەکی ماتماتیک، وێنەگرێکی فۆتۆگرافی.. بەجگە لە چیرۆکی (ئەلیس لە وڵاتی عاجباتییەکان) دا، چەند ڕەمانێکی تریشی نووسیوە، کەمێک شیعرێکی گاڵتەئامێز و شیعری ئاسایشی نووسیوە، چەند دەستنووسێکی دەبارەی ماتماتیک و ئەندازیاری و جەبر هەیە، کە هەندێکیان تائەمەش چاپ نەکراون.. لویس کارۆل، ئارەزوومەندێکی گرتنی وێنەی فۆتۆگرافیش بوو.. بە زەریش وێنەی منداڵانی گرتووە.
لویس کارۆل لە ساڵی (١٨٥٤) لە کۆلێژی (کریست تشیرش) لە زانکەی (ئۆکسفۆرد) بەوانامەی بەکالۆریسی لە ماتماتیکدا وەرگرت و، هەر لە هەمان کۆلیژدا بوو بە مامۆستای وانەبێژی ماتماتیک، زۆربەی

ژیانی لەم پیشەیەدا بەسەربرد.
لویس کارڵ چۆن چیرۆکی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان)ی نووسی؟
لە ڕۆژی(٤/ یولی/ ١٨٦٢) لویس کارڵ لە گەڵ هەرسێ کچەکەی رازگری کاتێژەکەی (کریست جرج هێنری لیدڵ) کە ناوپای کچەکانی (رینا:١٣ساڵ) و(ئالیس:١٠ساڵ) و
(ئیدیس:٨ساڵ) بوون.. هەمووپان سواری بالەمەک بوون و چاپان دەخواردەوە و لە ڕووباری (تایمز)دا گەشتیان دەکرد، ئالیس داوای لێکرد کە چیرۆکێکیان بۆ بگێڕێتەوە، لویس کارڵ کوتوپڕ بیرۆکەی چیرۆکێکی ئەندێشەیی بە هات، هەر (ئالیس) شی کرد بە پاڕاوانی چیرۆکەکەی. ئالیس داوای ئەوەشی لێکرد کە چیرۆکەکەی بۆ بنووسێتەوە.
لویس کارڵ، داواکەی ئالیسی هێنایەدی، دوای گەڕانکاری و زیادخستنەسەری، چیرۆکەکەی نووسیەوە و هەر خشتی کەمەک وێنەی بۆ کێشان، لە پێشا کتێبەکەی لە ژێر ناوی (سەرکێشیەکانی ئالیس لەژیر زەوی) دا بوو.. لە ساڵی (١٨٦٤) دا لەجێژنی(١٢) مینی لە دایکبوونی ئالیس، کتێبە دەسنووسەکەی پێشکێش بە ئالیس کرد.. دواتر ناوی کتێبەکەی گۆڕی بۆ سەرکێشیەکانی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان)
لە ساڵی (١٨٦٥)دا سەرکێشیەکانی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان) دا، بە یەکەمین جار چاپکرا.. تا ئەمڕۆ زیاتر لە سەد جار ئەم کتێبە بە زمانی ئینگلیزی چاپکراوەتەوە، ئەم کتێبە بوو بە یەکەمین کتێبی چیرۆکی منداڵان لە ئینگلتەرادا و، چیرۆکی ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان بوو بە وەردی سەر زاری منداڵ و گەورەکان لەو وڵاتەدا، لە ساڵی (١٩٣٢)دا ئەم کتێبە بوو بە یەکێک لە بە ناوبانگترین کتێبی چیرۆک بۆ منداڵان لە جیهاندا، یەکێکیش لەو کتێبانەی کە زۆرترین ژمارەی لەفرۆشراوە.. تا ئەمڕۆ ئەم کتێبە وەریان گێڕاوە بۆ زیاتر لە هەشتا زمانی جیهانی.. کراوە بە فیلمی کارتۆن و بە فیلمی سینەمایی و بە چەندین زمانی جیهانی دەبلاج کراوە.. بە شێوەیەکی ئاسانتریش داڕێژراوە و بە شانۆگەری و شانۆی بووکەڵەش، بە زمانە جیاوازەکان نمایش کراوە.
ناوبانگ دەرکردنی چیرۆکی سەرکێشیەکانی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتیەکان) بوو بە هاندەر بۆ لویس کارڵ. ئەوبوو کە دەستی کرد بە نووسینی بەرگی دووەمی لێژێر ناوی (روانین لە میانەی ئاوێنەوە) یا (روانین لە میانەی شووشەوە). کە لە ساڵی (١٨٧١) دا ئەم کتێبەشی چاپکرد.. ڕەمانکیشی لێژیر ناوی(چەنەبازی) دا چاپکرد.
ئالیس کێیە؟

(ئالیس هنری جارج لیدل) کەسێتییەکی راستیەقینە، کچێکی گەنم ڕەنگی (١٢) ساڵان بوو، کچی عەمیدی کۆلۆژی(کوست تشیریش) بوو، زۆر خۆی دەبردە پێشەوە و، خۆی لای لویس کارۆل شیرین کردبوو. (ئالیس لیدل) لەو چیرۆکە کلاسیکییە بە وەنە و بە دیالۆگانە بەزاربووە، کە دایکی بۆی دەگێڕانەوە یا دەخوێندنەوە.. بەزاری ئالیس، بوو بە هۆنینی بیرکردنەوە و خەیاڵی لویس کارۆل، ئەم بیرکردنەوەیەش لەو چیرۆکەدا بەرجەستەبوو، کە ئالیسی کرد بە پاڵەوانی چیرۆکێکی ئێندێشەیی فەلسەفی و لۆژیکی ناوی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتییەکان)دا دایەشت.. چیرۆکەکەش بەوە دەست پێدەکا:

ئالیس خەریکی گوڵ چنین بوو، بۆ ئەوەی تاجگوڵێنەیەک دروست بکات و بیخاتە سەری، لەم کاتەدا کەروێشکێکی گەورەی چاومەخمەکی، بەرەوانکەیەکی لە بەردابوو، کاتژمێرێکی لە گیرفان دەرهێنا و سەیری کرد و بارەو کونکەی رایکرد.. ئالیس لە دیمەنی کەروێشکەکە سەرسام بوو، چونکە پێشتر کەروێشکی وای گەورە و سەیری نەبینیبوو.. یەکسەر بە دوایدا رایکرد و کاتە ناو لانە گەورەکەی کەروێشکەکەوە.. کە هەستایەوە لە جیهانێکی خەیاڵیی عاجباتیدا خۆی دەزیەوە، گوڵ و ئاژەڵ و باخەکان لە قەوارەی ئاسایی گەورەتربوون وەک مرۆڤیش دەدوان، هەموو شتەکانیش جیاوازبوون.

ئەم چیرۆکە بە چەندین سەرکێشیدا تێدەپەڕێت.. ئەوە دەردەخات کە ئەوەی لە خەیاڵدان لە راستیدانین.. ئالیس لەم وڵاتەدا دەڕوا و دەگەڕێ و دەڕوانێت، شتی عاجباتی دەبینێت (داوەشک و شەرەک و پیاوەکی ئاسن) دەبینێت.. هەموویان پێکەوە دەچن بە لای جادووگەرێک، بە ئەوی یارمەتییان بدات.. شەرەکە ئازایی دەویست، پیاوە ئاسنەکە دڵی دەویست، داوەشکە هێشی دەویست، بەڵام ئالیس گەڕانەوەی بە ماڵی خەیان دەویست.
جیاوازی چیرۆکی (ئالیس لە وڵاتی عاجباتییەکان):
لویس کارۆل ئیلهامی لە ئارەزووی ئالیس و لە خودی منداڵانی تەوەوەرگرت، کە لە چیرۆکی کلاسیکی ئامۆژگاری و پەند و تەلقین ئاسایی بەزاربوون چونکە تەنها جێختیان لەسەر ڕەوشت و گوێدێری و ڕێنمایی گەورەکان دەکردنەوە، یا لە یاسا و لە نەریتە باوە کۆمەڵایەتییەکان لانەدەن.. خواست و خەون و ئارەزووەکانی منداڵانیان بە لاوە نابوون.

سەرکێشیەکانی(ئالیس لە وڵاتی عاجباتییەکان) چیرۆکێکی فەلسەفی و فەنتازییە، ئەم چیرۆکە خاڵێکی وەرچەرخانە لە ئەدەبی منداڵاندا، لویس کارۆل کودەتایەکی بەسەر ئەو ڕەباز و شێوازە کلاسیکییە چەقبستووانەدا کرد، کە منداڵان لێیان وەرست و بەزاربوون. لویس

کارەکە جورە چیرۆکێکی جیاواز و دژباوی نووسی، لە میانەی ئەلیسی بچکۆلەی پاشەوانی چیرۆکەکەوە.. ئەندێشە و شادی بەسەر بازوودا سەرکەوتن.. ئەم چیرۆکە متمانە و ئازادی و ئازایی بە منداڵان دەبەخشێت، کە خەیان رووبەرووی ئەو کێشانە ببنەوە کە دەنە ڕیان، پێویستە خەیان چارەسەر و ڕێگەی سەرکەوتنیان بدۆزنەوە.
ئەلیس منداڵێکی ئاسایی و هیچ توانایەکی بەدەری نییە.. بەڵام لە ڕووبەڕووبوونەوە ناترسێت، ئەوەش ڕێتەکاتەوە کە پەیوەندیت بە یاسای کەسانی تر، بە تایبەتیش گەورەکان، یا ئەوانەی لەو زۆبەلاحتر و بە دەسەڵاترن.
لویس کارۆل لە ڕێی ئەم شاکارە ئەدەبییە جیهانییەی بە منداڵان، ناوبانگی دەرکرد.
ئەمسا (١٥١) ساڵ بەسەر چاپکردنی (ئەلیس لە وڵاتی عاجباتییەکان)دا تێپەڕی، بەڵام تا ئەمڕۆش، چۆز و خۆشیی ئەم چیرۆکە کاڵ نەبۆتەوە، منداڵان بە پەرۆشەوە گوێی لەدەگرن یا دەیخوێننەوە، یا بە فیلمی کارتۆن و سینەمایی و شانۆ دەیبینن.

لویس کارۆل، پێش جەژنی (شەست و شەش) ساڵەی لە دایکبوونی، تووشی نەخۆشی ئەنفلەنزایەکی قورس دەبێت، سیەکانی دەگرێتە و بریندار دەبن.. هەر بەم نەخۆشییە لە
(٤/ یونایەر/ ١٨٩٨) دا کۆچی دوایی کرد.

ڕزا شوان
نەرویج: ٢٠١٦

خەکخستن [١] ئەلف و بای هەر تەکشانێکی سەربەخۆی جەماوەریی و کەمایەتییە … هەژن

ئەگەر ساڵی ١٩٩١ دەسبەجێ لەنو ئاپۆین و پاش ئاپۆین و شکستی [٢] ئاپۆینی ١٩٩١ هوشیاریی تاك و کەمە لە ئاستی ئێستا بووایە و دەستبەجێ بە پێکهێنانی گروپە خەجیێکان و ئەکخراوە جەماوەرییە سەربەخۆکان کەشبکرایە، بەدنیاییەوە ئێستا هەم کەمە ئازاد

دەبوو و هەم لە ڕووی ئابوورییەوە کەمکەری خەرجی و سەربڕینی دەبوو و هەم کارایی پەرلەمانتیفی لەسەر کەمکردنەوەی دەورووبەری دادنا؛ بە نموونە، هەرچەندە خەرجییەوەبەریی کەمکەری "ڕۆژاوا" ئەو نموونەیە بایەخ نییە، کە من لەبارەیەوە دەدوێم، بەڵام سەرباری ئەوەش کارایی پەرلەمانتیفی لەسەر هەموو جیهان داناوە و زۆر زۆر لە بەرەوپێشەوەبردایەتی پارلەمانیی هەرێمی کوردستان باشترە.[٣]

ئێستا کە ڕووداوەکانی بیست و پێنج ساڵی ڕابووردوو خەشاوەیی ناسیونالیستیی بە "خەیبووەنی فەرمانداریی و پارلەمان و دەوڵەت" و پارتییەکان و ڕامیاران تاکو ڕادەکەی باش ڕوونبۆتەوە و لە هەر کات زیاتر خاڵەکە لەسەر شەقامە و بەراورد بە دوو دەهە و نیوی ڕابووردوو جیاوازی نەوان ئامانج و بەرژەوەندی و خوێنی چوسێنەران (دەسەڵاتداران) و چوساوان (خاڵەکە) لەنێو هەوشەندیی گشتیی کەمەئاشکراتر و بەرجەستەتر بووە و بەگەهنانەوە و سڵماندنی ناوەت، لە بارەکی ئاوادا خاڵەکەخستنی چین و توێژە نادار و بندەسەڵاتەکان لە هەر کاتێکی دیکە ئاسانتر و پوویستتر و چارەنووسازترە و هەنگاونانان و گرنگیندان بە دروستکردنی و جێخستنی، دەبێتە خەکوژیی بەرەی چوساوان و ڕەدووکەوتنەوەی دەسەڵاتخوازێکی دیکە و پارتییەکی دیکە و درێژبوونەوەی تەمەنی نەهامەتییەکان.

بە دیتنی من و بە گوێرەی ئەزموونی من، هەر کات ئەمە وەک زرینەی کەمە بە خەزگارکردن و بەدیهێنانی ئازادی و یەکسانی و دادپەروەریی هەنگاوبنێین، هەر دەبێت لەم خاڵە و بەم هەنگاوە دەستبەکاربین؛ واتە خاڵەکخستن و خاڵەکخستنی سەربەخۆی جەماوەریی و کەمەڵایەتیی. ئەگەرنا هەر کات، ئەگەر سەدیەکی دیکەش بێت، هەر دەبێت بەم هەنگاوە دەستپێبکەین و بە خاڵەکخستنی جەماوەریی و کەمەڵایەتیی ڕزگاربوون و ئازادی و یەکسانی و دادپەروەریی کەمەڵایەتی تەنیا وەک خەیاڵێکی ئێستەم دەمێنێتەوە و هەموو کۆششکی خاڵەکە دەبێتە سەرمایەگوزاریی ڕامیاریی بە پارتیی و سەرکردایەکی دیکە، هەر ئاوا کە ناڕازایەتییەکانی ٢٠٠٦-٢٠١٣ بوونە سەرمایەگوزاریی ڕامیاریی بە لیستی نیئەجەلالییەکانی دەوروبەری نەوشیروان موستەفا و گەیشتە پارلەمان و دەسەڵات و بە کردەوە دیتمان کە ئەوانیش لە دزین و دارابوونی نەوت و چیمەنتۆ و زەوی و گرد و کەمپانییەوە لە پارتییەکان و دەسەڵاتدارەکانی دیکە خراپترن و کەاویان لەسەری خاڵەکە کردووە.

ئەوەی تاکو ئێستا ئەمە ژێردەست و دەستەمۆ و ناکارا ماوینتەوە، بەرەنجامی ئەوە بووە، کە چاوەڕێبووین کەسێک بێت و ئەمە ڕێکبخات و

بەخێی ببەتە شوانێی ئەمە و وەك میگەل ئەمە بە بەربدات و بە ئەمە بڵێت چی باشە و چی خراپە و چی و چی ..تد. ئەوەش خۆشباوەڕییەکە کە ئایدیۆلۆجییەکان لەنێو هۆشی ئەمەی چەوساوان دروستیدەکەن و لە بەوابوون بە خۆ و متمانە بە پەرجووی هێزی یەکگرتووی خەمان خاڵدەکەنەوە و هێزی چەوساوان دەخاتە خزمەت سەروەرمانەوەی پاوانگەران و چەپاوگەران.

لەبەرئەوە، کێی کەمە بوو بە خاوەنی ڕەکخستن و ڕەکخراوەی سەربەخێی جەماوەریی کرێکاران، فەرمانبەران، مامۆستایان، بەکاران، خوێندکاران، پەککەوتان، کەمئەندامان و خانەنشینان و …تد، ئەوسا بەیاردان و هێستان بە مانگرتنی گشتی و سەرتاسەری دەبەتە کار و چالاکییەکی زۆر ئاسایی و ئاسانی بۆی گۆڵ و ئەو کات دەبینین، کە چەن دەسەاتدارانی هەرەم و زلهێزە پشتیوانەکانیان و کەمپانییە جیهانخۆرەکان لەبەردەم داخوازییەکانی خەڵك بچەکدادەن و نەك هەر بە پەدانی مووچەی تەواو و دواخراوی خەڵکی ڕازیدەبن، بەکو ئامادەشدەبن مووچەکانمان لە جارانیش زیاتربکەن و داخوازی دیکەش جەبەجێبکەن، چونکە سەروەرمانەوە و ملهوڕیی ئەوان بە ناهوشیاریی و ناڕەکخراوبوون و خۆشباوەڕمانەوەی ئەمەی نەدار و بەدەسەات بەندە و جێگیربووە.

هێژەن*
٧ی دەسەمبەری ٢٠١٦

_____

[١] خەڵکخستن، مەبەست لە ڕەکخستنی خەبەخێیی چین و توێژە نەدار و بەدەسەاتەکانە بە پشتبەستن بە ڕەکخستنی ئاسایی و پێڕەوکردنی دەمکەکراسی ڕاستەوخۆ و خەبەڕۆبەریی و سەرپەرشتیکردنی بە کەمەی ڕەکخراوەکان و تەکەشان و چالاکی ڕاستەوخۆ.

[٢] بە بەچوونی من، جەگرتنەوەی فەرمانداریی پارتییەکانی بەرێی کوردستانی لەجەگەی فەرمانداریی بەعس بە بەرەنجامی شکستی ڕاپەڕینی جەماوەریی ئازاری ١٩٩١ و ئەوەی ئیستا ڕوودەدات، درێژەی ئەو شکستەیە.

[٣] ڕەخنەی من لە خەبەڕۆبەریی "ڕەژاوا" هەبوونی ڕەگی پێیەدە و شێوە فەرمانداریی/دەوڵەتییبوونی دەزگەکانە و کەمتر کەمونیی/شورایییە و بەرنامەڕێژیی نەوەندیی بیادەرە.

www.hejeen.wordpress.com ….. www.facebook.com/hejen.pze *

ڕاستی … بەختیار محەمەد

باجی گوتنی ((ڕاستی)) یەکجار قورسە: چ لە لایەنی سیاسی، چ لە لایەنی کۆمەڵایەتیش. هەر کە ڕاستیت گوت، دنیا و بنیا لێت دەتڕێ: لە ڕووی سیاسییەوە، دەسەڵات (دەسەڵاتی سیاسی نادیموکراسی) دەبێتە دوژمنت؛ لە ڕووی کۆمەڵایەتیشەوە، لە کۆمەڵگەی دووڕووی پارێزگاری وەك کۆمەڵگەی ئێمەدا، نزیکترین کەست (ئەندامانی خێزان، خزم و کەس و کار، هاوڕێکانت… تاد.) لێت دەتڕێ، تا دەگاتە ئادەی دوژمنایەتی و پێوەندی پچڕان.

دیارە ڕاستی و ڕەخنە دوو ڕووی دراوێکن. واتە، کە تۆ ڕەخنە دەگری، ڕاستی دەڵێی؛ دەشێ، کە ڕاستیش دەڵێی، ئەوە ڕەخنەت گرتووە. لێرەشەوە ڕەخنە و ڕاستی لە کۆمەڵگەکانی ئێمەدا، چ لە ئاستی سیاسی و چ لە ئاستی کۆمەڵایەتیشدا، دوو بەهای پەسەندکراو نین.

ئەوانەی ڕەخنەگر و ڕاستی دەستن، هەمیشە لە ژیانی سیاسی و لە ژیانی کۆمەڵایەتی تایبەتی خۆیاندا، باجی قورس دەدەن و دەبنە قوربانی: قوربانی ستەم و نەزانی…

ئەو ڕۆژنامەنووس و کەسایەتییانەی لەم ساڵانەی دواییدا (تەنانەت هەتا چەند حەفتەیەکیش لەمەوپێش) لە کۆمەڵگەی ئێمەدا تیرۆرکران، تەنها لەسەر ڕاستی و ڕەخنە تیرۆرکراون. لە ئاستی کۆمەڵایەتیشدا ئەوانەی داوای مافی خۆیان دەکەن، هەمیشە تووشی کێشە دەبن و بەر نەفرەت دەکەون. بە نموونە، ئەگەر ئافرەتێك (لە زۆربەی خێزانەکانی ئێمەدا) داوای مافی میراتی یەکسان بکا وەك براکەی، ئەوە دژایەتی دەکرێ و بەر نەفرەت دەکەوێ؛ نەك هەر ئەوە، تەنانەت هەندێك جار نیوە بەشەکەشی نادرێتێ؛ لەسەر ئەم نیوە بەشەشی، ئەگەر بەجواب بێ، ئەوە جۆرێك بەر نەفرەتی داب و نەریت و عەقڵیەتی پیاوسالاری خێزانەکەی دەکەوێ.

لێرەوە ((ڕاستی)) تێکۆشانە لە پێناو مافدا.

قەفەزێك لە ناخی باڵندەیەكدا … گەران هەئوف

(قەفەزێك لە ناخی باڵندەیەكدا) ناونیشانی كۆمەڵە چیرۆكێكە، نووسەرەكەی گەران هەئوف ە.. یەكەمین ئەزموونی نووسەرە وەك چیرۆك، ئەم كتێبە سیانزە چیرۆك لە خۆدەگرێت و لە دووتوێی 117 لاپەڕەدایە، تەواوی چیرۆكەكان لە ساڵی 2005 تا ساڵی 2016 نووسراون، لەلایەن چاپخانەی سەردەمەوە چاپكراوە، دیزاینی بەرگ: جەمال جەلال، دیزانی ناوەوە: رەوشت محەمەد.